

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έτος 71ον - Τεύχος 2ον

*Ὁ Θεός Πατέρας διακρίνει, χωρίς νά διαιρεῖ,
καί, ἐπειδή διακρίνει, ταυτόχρονα ἐνώνει.*

Μάρτιος - Ἀπρίλιος 2022

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος
κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς
Υπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Ἐπίσκοπος Ὁρεῶν κ. Φιλόθεος
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Ἀλέξανδρος Ἰ. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2020-2021 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ (ἀλφαβητικά): πρωτ. Ἀκίνδυνος Δαρδανός (Ι.Μ. Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης), π. Κωνσταντῖνος Καλλιανός (Ι.Μ. Χαλκίδος), πρωτ. Ἰγνάτιος Καλογεράκης (Ι.Μ. Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολυκάστρου), π. Ἡλίας-Συμεών Λαουλάκος (Ι.Μ. Κηφισίας, Ἀμαρουσίου καί Ὠρωποῦ), πρωτ. Νικόλαος Μεντζελίδης (Ι.Μ. Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας), Ἀθανάσιος Β. Γλᾶρος, (Ἀναπλ. Καθ. ΕΚΠΑ) – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ἀλέξανδρος Κατσιάρας – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Ζαμπία Ἀγριμάκη, Ἐμμανουήλ Πλούσος – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος – Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου: Β. Μπίτσης, Πρωτομαγιάς 3 - 145 68 Κρυονέρι Ἀττικῆς, Τηλ.: 210-8160.127 – Fax: 210-8160.128. Τιμή τεύχους 1 € (γιά ὄσους δέν τό δικαιούνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:
Ἀθηνᾶς 30, 105 51 ΑΘΗΝΑ | Τηλ.: 211 48.25.298, Fax: 211 48.25.317
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Προμετωπίδα ἐξωφύλλου: Ἀπόσπασμα ἀπό τό «Εἰσοδικόν» τοῦ τεύχους.

Φωτογραφία ἐξωφύλλου: Ὁ Ἱερός Ναός τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στή Σμύρνη.
Καταστράφηκε τό 1922.

Οἱ φωτογραφίες τοῦ τεύχους προέρχονται ἀπό τίς συλλογές τοῦ Spyros Theocharis (pinterest.gr)
καί τοῦ ἰστότοπου levantineheritage.com

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ: Τά κείμενα τῶν συνεργατῶν νά μὴν ὑπερβαίνουν τίς 750 λέξεις. Δέν γίνονται δεκτά δημοσιευμένα κείμενα.

Τό περιοδικό Ἐφημέριος δέν εὐθύνεται γιά τό γλωσσικό ἴδιωμα τῶν ἀρθρογράφων του.

Δέν ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση, ἡ ἀναπαραγωγή –ὀλική ἢ μερική– τοῦ περιεχομένου τοῦ περιοδικοῦ Ἐφημέριος καθ' οἷονδήποτε τρόπο. Ἐπιτρέπεται μόνον ἡ παράθεση ἀποσπασμάτων ἀποκλειστικῶς γιά ἐπιστημονικούς καί ἐκπαιδευτικούς σκοπούς, μέ ἀναφορά τῆς πηγῆς προελεύσεως.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 71ον

Μάρτιος - Απρίλιος 2022

Τεύχος 2ον

Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ	
Εισοδικόν	3
ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ	
Ήλια Βενέζη, «Η Θεοσκέπαστη».....	6
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΡΙΖΟΥ	
Ρεαλισμός - Νομιναλισμός - Ίδεαλισμός	8
π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΘΡΕΛΛΟΥ	
Ή έκκοσμίκευση του γάμου	9
ΜΙΑΤΙΑΔΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	
Ή γένεση του πολιτισμού.....	11
ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ	
Ποιό είναι τό κεντρικό πρόσωπο τής «Παραβολής του Άσώτου».....	14
Πρωτ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ	
Άνθρωπολογικές άνιχνεύσεις. Χριστιανοί Άπολογητές. Ίουστίνος.....	16
ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Ό λόγος του Θεού ως λόγος τής Έκκλησίας (α)	19
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ	
Ή καθαγιαστική εϋχή στον γάμο (α)	22
Πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ	
Κυριακή Ε' Νηστειών	25
Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ	
Κυριακή τών Βαΐων	27
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΜΟΣΧΟΥ	
Ό πάπας Γρηγόριος Α΄ ό Διάλογος μεταξύ παλιού και νέου κόσμου	29
Σεβ. Μητρ. Περιστερίου κ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ	
Εισαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο και τήν Κανονική Οικονομία (ΙΗ΄).....	31
ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ	
Θυσία, ιερωσύνη και βασιλεία στους Προφήτες του Πρωτάτου	34
Άρχιμ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ	
Ό Χριστιανισμός στα Βρετανικά νησιά, ΧΙ	36
ΕΛΕΝΗΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΥ	
Άριστοτελική ήθική άρετή και διαπαιδαγώγηση.....	38
Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ	
Τό Κίνημα Άποκατάστασης ή Μαθητές του Χριστού.....	40
Πρωτ. ΗΛΙΑ ΔΡΟΣΙΝΟΥ	
Πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντίνος Άνδρουλάκης	42
ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΤΖΑΝΑΚΗ	
Ή έλπίδα στό έργο του Ντοστογιέφσκι	44
Βιβλιοπαρουσίαση	46
Έφημεριακά	48

Ἡ Μεγάλη Ἑβδομάδα στή Μικρά Ἀσία

Τό Λαζαροσάββατο στήν Ἐρυθραία ἐπισκέπτονταν τά νεκροταφεία γιά τον καθαρισμό καί τόν στολισμό τῶν τάφων. Τήν ἴδια μέρα ἀκουγόταν στις γειτονιές το ἐγκώμιο τοῦ Λαζάρου ἢ λαζαρικό (κάλαντα), μέ τήν περιφορά ἑνός ὁμοιώματος τοῦ σαβανωμένου Λαζάρου, πού ἦταν στολισμένο μέ μεγάλε κίτρινες κι ἄσπρες μαργαρίτες τοῦ ἀγροῦ. Ἐκεῖνες τίς μέρες ἔδιναν στά παιδιά τούς λαζάρους, ἀνθρωπόμορφα κουλουράκια, ζυμωμένα εἰδικά γιά τήν περίσταση μέ ζάχαρη, λάδι καί μαστίχι ἢ κανέλα. Στήν Κάτω Παναγιά τῆς Μ. Ἀσίας, ἔβαζαν καί σταφίδες, πού παρίσταναν τίς πληγές τοῦ Λαζάρου. Τό βράδυ τοῦ Λαζαροσαββάτου στίς γειτονιές ἀναβαν φωτιές καί τίς πηδοῦσαν γιά τό καλό ἢ τραγουδοῦσαν γύρω ἀπ' αὐτές τροπάρια καί τραγούδια βαγιατικά καί πασχαλινά μέ λυπητερό περιεχόμενο.

Τήν Κυριακή τοῦ Βασιοῦ πήγαιναν στήν ἐκκλησία καί ἔπαιρναν δάφνες, πού τίς φυλοῦσαν στό εἰκονοστάσι, γιατί πίστευαν πώς ἔχουν θεραπευτικές καί ἐξορκιστικές ιδιότητες. Τήν ἡμέρα αὐτή ἔτρωγαν ψάρια καί σαλάτες. Στήν Ἁγία Παρασκευή τοῦ Τσεσμέ μοίραζαν ἀντί γιά φύλλα δάφνης κάτι ὁμορφους μικρούς καί μεγάλους σταυρούς πλεγμένους ἀριστοτεχνικά ἀπό φύλλα φοινικιάς.

Ἡ Μ. Ἑβδομάδα ἦταν περίοδος αὐστηρῆς νηστείας καί καθημερινοῦ ἐκκλησιασμοῦ. Οἱ ναοί ντύνονταν πένθιμα, μέ μαῦρα τούλια καί μόβ κορδέλες. Οἱ ἀνθρωποι φοροῦσαν σκούρα ροῦχα, ἰδίως μαῦρα, σέ ἔνδειξη λύπης καί πένθους. Στά σπίτια γίνονταν συγυρίσματα, ἀσπρίσματα, μπουγάδες, ζυμώματα καί γενικές ἐτοιμασίες γιά τή μεγάλη γιορτή. Οἱ γυναῖκες τραγουδοῦσαν τό μοιριολόι ἢ τό καταλόι ἢ τόν πόνο τῆς Παναγιάς, εἴτε στά σπίτια, κάνοντας δουλειές, εἴτε στήν ἐκκλησία, σέ ὥρες ἐκτός ἀκολουθιῶν. Τή Μ. Πέμπτη, οἱ ἄντρες στά καφενεῖα κάρφωναν στό τοῖχο ἢ κρεμοῦσαν ἀπό τή λάμπα ἕνα τραπουλόχαρτο γιά νά ἀποδοκιμάσουν τά 30 ἀργύρια τοῦ Ἰούδα.

Τή Μ. Παρασκευή ἔτρωγαν νερόβραστες φακές, πού συμβόλιζαν τά δάκρυα τῆς Παναγιάς, μέ μπόλιχο ξίδι, σέ ἀνάμνηση τοῦ ὄξους πού δοκίμασε ὁ Ἐσταυρωμένος. Ἐπίσης ἔπιναν τό θιάσο ἢ διάσο, ἕνα ποτό καμωμένο ἀπό ρύζι, ἀμύγδαλα καί πεπονόσπορους, ὅλα πολτοποιημένα καί βρασμένα μέ νερό, ζάχαρη καί κανέλλα. Τό βράδυ, σέ ὅλα τά παράθυρα καί στά πεζούλια τῶν σπιτιῶν κάπνιζαν πῆλινα καί μπρούτζινα θυμιατά, ἐνῶ οἱ γυναῖκες ἔραιναν ἔξω στούς δρόμους τούς διερχόμενους ἐπιταφίους μέ χιώτικο ἀνθόνερο.

(Πηγές: Μικρασιατικός Σύλλογος Πεύκης-Λυκόβρουσης «Ἰωνία». Αἰμιλία Τεργέγκα, «Ἦταν κάποτε ἡ Λαμπρή στή Μικρά Ἀσία», ektosprogrammatos.wordpress.com)

Ἡ ἔννοια τοῦ πατέρα ἔρχεται καί ἐπανέρχεται στή ζωή μας μέ πολλούς τρόπους. Ἡ σημασία της καί ἡ ἐπίδρασή της διερευνᾶται ἀπό πολλά πεδία τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν (ψυχολογία, κοινωνιολογία, κ.ἄ.). Ἀλλά, προτοῦ προβληματίσει τοὺς ἐπιστήμονες καί τοὺς μελετητές, εἶχε προσελκύσει τό ἐνδιαφέρον τῶν λογοτεχνῶν. Γιά παράδειγμα, ἡ φιγούρα τοῦ πατέρα, ἀκόμη κι ἂν δέν εἶναι στό προσκήνιο, διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στόν *Ἄμλετ* καί τόν *Ἐμπορο τῆς Βενετίας* τοῦ Σαίξπηρ, στή *Νόρα* τοῦ Ἴμπσεν, στοὺς *Ἀδερφοὺς Καραμάζωφ* τοῦ Ντοστογιέφσκι, στόν *Θάνατο τοῦ ἐμποράκου* τοῦ Ἄρθουρ Μίλλερ. Εἶναι, δέ, ἐντυπωσιακό, ὅτι οἱ περισσότερες ἀπό τίς κινηματογραφικές ταινίες τῶν τελευταίων 50 χρόνων θίγουν τό ζήτημα τῆς τυραννικῆς πατρικῆς ἐπιρροῆς εἴτε ὡς κεντρικό θέμα τῆς πλοκῆς (π.χ. *Ὁ πατέρας ἀφέντης*, τό 1977) εἴτε ὡς μοτίβο συμπληρωματικό, ἀλλά καταλυτικῆς σημασίας – μάλιστα ἀκόμη καί σέ ταινίες "ἐπιστημονικῆς φαντασίας" (ὅπως ἡ σειρά ταινιῶν *Ὁ πόλεμος τῶν ἄστρων* ἢ *Οἱ φύλακες τοῦ Γαλαξία*).

Ἐν τούτοις, ἡ ἔννοια τοῦ πατέρα ἐμφανίστηκε στόν χῶρο τῶν θρησκευτῶν, πρὶν εἰσέλθει στό πεδίο τῆς τέχνης ἢ τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν. Στήν ἀρχαία ἑλληνική θρησκεία, λ.χ., ὁ Ζεὺς ἀποκαλεῖται *πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε* (*Ὀδύσσεια*, μ, στ. 445), ἂν καί περισσότερο μέ τήν ἐξουσιαστική ἔννοια τῆς λέξης.

Στόν χριστιανισμό, ἡ ἔννοια τοῦ πατέρα ἔχει κεντρική σημασία. Διαρκῶς ἀναφερόμαστε στόν Θεό Πατέρα, ἀλλά καί στοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Τό πρόσωπο τοῦ Πατρός κυριαρχεῖ στόν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἀπό Αὐτόν πηγάζουν τά πάντα. Ἄλλωστε, μέ ἀναφορά στόν Πατέρα ξεκινᾶ τό Σύμβολο τῆς Πίστεως: «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα...».

Γιά τήν Ὁρθόδοξη Θεολογία, ὁ Θεός Πατέρας εἶναι Ἕνας, ἀλλά δέν εἶναι μόνος Του. Ἀποτελεῖ τήν αἰτία τῆς αἰδίου ὑπάρξεως τῶν ἄλλων προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος. Εἶναι Αὐτός πού γεννᾶ αἰωνίως τόν Υἱό καί ἐκπορεύει αἰωνίως τό Ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ ὅρος *Πατέρας* ἐδῶ εἶναι δηλωτικός σχέσης καί δέν χρησιμοποιεῖται μέ ἔμφυλες σημασίες καί συμπαραδηλώσεις. Στήν κοινωνία τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἡ ἐνότητα δέν ἀπορροφᾶ τήν ἰδιαιτερότητα τοῦ κάθε προσώπου. Μέ ἄλλα λόγια, ὁ Θεός Πατέρας διακρίνει, χωρίς νά διαιρεῖ, καί, ἐπειδὴ διακρίνει, ταυτόχρονα ἐνώνει. Ἡ ἴδια ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου τό ἀποκαλύπτει, διότι εἶναι μία πράξη διαχωρισμοῦ καί ταυτόχρονα μία κλήση γιά ἐνότητα (βλ. *Γεν 1: καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνά μέσον τοῦ φωτός ... καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος*). Τό ἴδιο φανερῶνεται καί στή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν ὁ Θεός καλεῖ τόν Ἀδάμ νά ὀνομάσει τά ὄντα, τόν εἰσάγει στή διαδικασία νά διακρίνει γιά νά ἐνώσει (*Γεν 2:19-20*· πβ. *Γεν*

2:23, όπου ονομάζει και τή γυναίκα: «αὕτη κληθήσεται γυνή»). Αὕτη ἦταν ἡ ἀποστολή τοῦ Ἀδάμ: νά ἀποδεχθεῖ τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τήν ἔνωση τοῦ κτιστοῦ μέ τό ἄκτιστο στό πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου. Γιά νά τήν ὑλοποιήσει, ὅμως, ἔπρεπε νά ἀποδεχτεῖ τήν ἐντολή τοῦ Θεοῦ Πατέρα γιά τή «μή-βρώση ἀπό τό δέντρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ». Ἡ ἀπαγόρευση αὕτη ἀποτελοῦσε τόν μόνο τρόπο ἐπίγνωσης τῆς διαφορᾶς μεταξύ ἀνθρώπου καί Θεοῦ. Ἡ ἐντολή νά μή φάγουν ἀπό τό δέντρο τῆς γνώσεως δέν εἶναι μιᾶ διαταγή, ὅσο μιᾶ παρότρυνση, μιᾶ διευθέτηση, ἕνας διαχωρισμός. Εἶναι ὁ λ(Λ)όγος τοῦ Πατρός πού βάζει τάξη καί ὅρια. Τό περιεχόμενο τῆς ἐντολῆς εἶναι ὅτι γιά νά φθάσει στήν ἔνωση-θέωση ὁ ἄνθρωπος, δέν πρέπει νά στραφεῖ σέ κάτι ὅμοιο μ' αὐτόν, σέ κάτι οἰκείο. Γι' αὐτό, ἄλλωστε, ὁ ἴδιος ὁ Ἀδάμ «προλέγει», ὅταν βλέπει τήν Εὐά, ὅτι προϋπόθεση τῆς μεταξύ τους κοινωνίας εἶναι νά ἐγκαταλείψει ὁ ἄνθρωπος «τὸν πατέρα αὐτοῦ καί τὴν μητέρα», δηλ. τοὺς ὁμοίους του, τοὺς οἰκείους του (Γεν 2:24). Ἡ παραβίαση τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ἰσοδυναμεῖ μέ καταστροφή τῆς διαφορᾶς μεταξύ ἀνθρώπου καί Θεοῦ. Ἡ κατάλυση τῆς διαφορᾶς, ὅμως, ὀδηγεῖ πάντοτε σέ ἀκοινωνησία.

Μέ τή βρώση τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ, ὁ Ἀδάμ εἰσάγει μιᾶ ἄλλη ἔννοια περί πατέρα. Ὁ πατέρας αὐτός προσπαθεῖ νά κατακτήσει τή θέωση ὄχι διὰ τοῦ διαχωρισμοῦ καί διὰ τῆς ἀναγνώρισης τῆς διαφορᾶς. Τί κάνει λοιπόν; Πιστεύει ὅτι θά κατακτήσει τή θέωση καί τήν ἀθανασία ἀπορροφώντας, καταβροχθίζοντας (devouring) καί καταπίνοντας τό ὅμοιο. Στήν περίπτωσή του, ὅμως, τό ὅμοιο εἶναι κτιστό καί θνητό (ἄρα, κτιστό + κτιστό = θάνατος). Ἀναλογικά μιλώντας, ὁ Ἀδάμ λειτούργησε ὅπως στή μυθολογία ὁ Κρόνος. Ὁ Κρόνος ἔτρωγε τά παιδιά του, γιά νά διατηρήσει τήν ἐξουσία του. Ὁ Ἀδάμ, γιά νά ἐπιτύχει τή θέωση (πού τή φαντάζεται ὡς "ἐξουσία"), τρώει καί αὐτός κάτι ὅμοιο, δηλ. κάτι κτιστό. Γι' αὐτό ἔκτοτε ἀλληλοσπαράσσεται ἡ ἀνθρωπότητα.

Ἡ διαφορετική ἔννοια τοῦ πατέρα, πού εἰσάγεται μέ τό προπατορικό ἁμάρτημα, δέν ἔχει τή δύναμη νά ἀποσυνδέσει τήν ἱστορία ἀπό τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ-Πατέρα, ὁ Ὅποιος, πέρα ἀπό τή μοναδική ἔννοια ἐγγύτητας, οἰκειότητας, συνεχίζει νά διαχωρίζει καί νά ἐνώνει, εἴτε στό πρόσωπο τοῦ ἑνός γιά χάρη ἑνός λαοῦ, εἴτε στό πρόσωπο ἑνός λαοῦ γιά χάρη τῆς ἀνθρωπότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ὁ Ἀβραάμ, πού καλεῖται νά διαχωριστεῖ ἀπό τόν τόπο του καί τοὺς συγγενεῖς του, δηλαδή ἀπό τό ὅμοιο, γιά νά συναντήσῃ τή νέα γῆ (Γεν 12).

Ἄς θυμηθοῦμε, ἐπίσης, τόν βασιλιά Σολομώντα, πού προτυπώνει στό ἔπακρο τήν αὐθεντική πατρική λειτουργία. Στή διαφιλονικία τῶν δύο γυναικῶν, προτείνει νά κόψουν στά δύο τό παιδί μέ ἕνα μαχαίρι (πού συμβολίζει τόν διαχωρισμό). Γνωρίζει ὅτι ἡ ἀληθινή Μητέρα, προκειμένου νά ζήσει τό παιδί της, εἶναι πρόθυμη νά διαχωριστεῖ ἀπό αὐτό (γιατί ἔχει ἐνδοβάλλει ἤδη τή λειτουργία τοῦ πατέρα, ὅπως θά ἔλεγαν οἱ ψυχολόγοι) καί τό χαρίζει στήν ἄλλη μητέρα. Εἶναι εὐλογο νά ὑποθέσουμε ὅτι ἡ Μητέρα αὕτη προτυπώνει τήν Παναγία, πού δέχεται νά θυσιάσει τό θέλημά της («Γέ-

νοιτό μοι κατὰ τὸ ρῆμά σου», Λκ 1:28), χαρίζοντας διαρκῶς τὸ Παιδί της στὸν Θεὸ Πατέρα καὶ στὴν ἀνθρωπότητα, πού βρίσκεται στὴν κοιλάδα τοῦ θανάτου (Ίεζ 37:1).

Αὐτὸν τὸν διαχωρισμὸ προβάλλει μέ κάθε τρόπο ὁ ἴδιος ὁ Χριστός: ἀπὸ δώδεκα ἐτῶν, ὅταν πηγαίνει στὸν «οἶκο τοῦ Πατρός Του», στὸν γάμο τῆς Κανᾶ, στὴν παραβολή τῶν δέκα παρθένων, ὅταν λέει ὅτι δέν ἦρθε γιὰ νά φέρει εἰρήνη ἀλλὰ μάχαιρα (Μτ 10:34-36), ἢ ὅταν ἀποκαλεῖ «ἐχθρούς» τοῦ ἀνθρώπου τούς «οἰκιακούς» αὐτοῦ (Μτ 10:36), ἢ ὅταν λέει ὅτι ἦλθε γιὰ νά ρίξει φωτιά στή γῆ, γιὰ νά φέρει ὄχι τὴν εἰρήνη, ἀλλά τὸν διαχωρισμὸ, τὸν διαμερισμὸν: «διαμερισθήσονται πατήρ ἐπὶ υἱῷ καὶ υἱὸς ἐπὶ πατρί, μήτηρ ἐπὶ θυγατρὶ καὶ θυγάτηρ ἐπὶ μητρὶ, πενθερὰ ἐπὶ τὴν νύμφην αὐτῆς καὶ νύμφη ἐπὶ τὴν πενθερὰν αὐτῆς» (Λκ 12:49-53).

Ὁ Χριστός καταστρέφει κάθε κλειστὸ κύκλωμα σχέσεων. Σέ ὅλη Του τὴ ζωὴ εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τῆς ἀθηντικῆς πατρικῆς λειτουργίας. Ὅσο ἀναφέρει τὸν Πατέρα, τόσο πιὸ δυναμικὰ ἀποκαλύπτεται τὸ ὑποστατικὸ ἰδίωμα τοῦ Υἱοῦ («Ἐλύθηθα ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρός μου», Ἰω 5:43). Κορυφαία στιγμή εἶναι ἡ ἀπόλυτη ὑπακοή του στὸν Θεὸ Πατέρα, πού δέν ἐνδίδει στὴν παράκλησή Του νά μὴν πιεῖ «τό ποτήριον τοῦτο» τοῦ σταυρικῶ μαρτυρίου (Μτ 26:39, Μκ 14:36). Ἡ «μεγάλη φωνή» τοῦ Χριστοῦ πάνω στὸν Σταυρὸ, «Θεέ μου, Θεέ μου, γιατί μέ ἐγκατέλειψες;» ἐξεικονίζει μέ τὸν σκληρότερο ἴσως τρόπο αὐτὸν τὸν διαχωρισμὸ, ὑπενθυμίζοντας ὅτι ὁ Π(π)ατέρας πρέπει νά ἔχει καὶ τὴ δύναμη νά μὴν ἱκανοποιεῖ, νά λέει καὶ «ὄχι». Νά ματαιώνει κάθε τάση γιὰ συγχώνευση.

Ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τῆς μετανεωτερικότητας, ὅπου ὅλα εἶναι ρευστά, ἀδιαφοροποιήτα, συγχωνευμένα, παγκοσμιοποιημένα, ἀσαφῆ, χωρὶς τὴν ἔννοια τῆς διάκρισης, πού δέν διαχωρίζει γιὰ νά διαιρέσει, ἀλλὰ γιὰ νά ἐνώσει. Στὸ πεδίο αὐτὸ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τί προσφέρει ἡ Ἐκκλησία, ὅταν, διὰ τοῦ τριπλοῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος, Χρίσματος καὶ Θείας Ευχαριστίας, μᾶς ἐγκεντρίζει διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι στή λειτουργία τοῦ Πατρός. Διὰ τῆς εἰσόδου του στὴν Ἐκκλησία, ὁ ἀνθρώπος ἀποκτᾶ ἕναν ἄλλο Πατέρα καὶ μιὰν ἄλλη Μητέρα, πέραν τῶν βιολογικῶν – μιὰ ἄλλη οἰκογένεια, εὐρύτερη, ὅπου κανεὶς δέν μπορεῖ νά παραπνεθεῖ ὅτι εἶναι μοναχοπαίδι. Γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία, μόνον ἔτσι ἀνακαινίζονται οὐσιαστικά οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις ἀπὸ τὸ ἐδῶ καὶ τώρα ἐν ἀναμονῇ τῆς ὀλοκλήρωσης τῶν ἐσχάτων, καὶ ἀνακόπτεται ἡ τάση τῆς ἰσοπέδωσης καὶ τῆς συγχώνευσης, πού ἰσοδυναμεῖ μέ θάνατο.

Ἑλληνικὴ οἰκογένεια
στὴν Τραπεζοῦντα,
ἀρχές 20οῦ αἰ.

Ἀλέξανδρος Κατσαίρας

Ἡλίας Βενέζης*, Ἡ Θεοσκέπαστη

(ἀπόσπασμα)

Ἄξαφνα ψίθυρος σιγανότατος, ψαλμωδία κατανουκτική, φωνὴ ἰκέτις, μπερδεύοντας μὲ τὴ φωνὴ τῆς ἐρημίας καὶ τῆς θαλάσσης, ἔφτασε στ' αὐτιά μας. Χεῖλη γυναικεία ἔψελναν ὕμνους χριστιανικούς. Κάτω ἀπ' τὰ ἐρείπια τοῦ κάστρου τῶν Φράγκων, ἡ ταπεινὴ μελωδία τῆς Ὁρθοδοξίας, βεβαίωση τῆς συνέχειας, τί συγκίνηση ποὺ ἦταν!

Σὰν νὰ μᾶς ἔσεισε ἀγέρας βίαιος. Κάμαμε ἀκόμα λίγα βήματα. Καὶ τότε πρόβαλε μπρὸς στὰ μάτια μας, ὄραμα θαμπωτικό, ἀλησμόνητο γιὰ πάντα, ἄσπρο, πάλλευκο: ἡ «Θεοσκέπαστη». Πάνω ἀπ' τὰ κρεμαστὰ νερά, στὸν ἄγριο βράχο, πάνω ἀπ' τὸ ἠφαίστειο.

Οἱ ὕμνοι τώρα ἔρχονται πιὸ καθαροί. Προχωρήσαμε, μπήκαμε στὴ Θεοσκέπαστη. Κατακάθαρο, γυμνό, κατάγυμνο ἦταν τὸ ξωκκλήσι, καθὼς ὅλα τὰ ξωκκλήσια τῶν Ἑλλήνων. Μονάχα ἓνα ξυλόγλυπτο, παλιό, παμπάλαιο τέμπλο. Καὶ μπρὸς στὸ Ἱερό, κάτω ἀπ' τὸ φαγωμένο τέμπλο, γονατισμένες πάνω στὶς πλάκες, μὲ σκυφτὸ κεφάλι, ἀποτραβηγμένες στὴ δέησή τους, μονάχες μὲ τὸν ἑαυτό τους καὶ μὲ τὸ Θεό, ξιπόλυτες, οἱ μαυροφορεμένες γυναῖκες, ποὺ εἶχαμε δεῖ ἀπὸ μακριά, ἔψελναν. Ἡ μιὰ διάβαζε τὰ τροπάρια ἀπ' τὴ Σύνοψη, οἱ ἄλλες, οἱ ἀγράμματες, μουρμουρίζαν μαζί της. Εἶχαν ἀνάψει τὰ καντήλια. Ἐξω ἦταν τὸ πέλαγο, τὰ «συστήματα τῶν ὑδάτων» ὅλα ἦταν κατάνυξη κ' ἐρημιά. Οἱ γυναῖκες λέγαν τὴν Ἀκολουθία τοῦ Μικροῦ Παρακλητικοῦ Κανόνος:

«Προστασίαν καὶ σκέπην ζωῆς ἐμῆς τίθημί σε, Θεογεννητορ Πάρθενε, σὺ μὲ κυβέρνησον πρὸς τὸν λιμένα σου». «Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντες μετὰ Θεὸν εἰς σὲ καταφεύγομεν».

Ἄκουσαν τὰ βήματά μας, μὰ ἦταν σὰ νὰ μὴν εἴμαστε, μήτε κἂν γύρισαν πρὸς τὰ ἐμᾶς. Ἔτσι πάντα: σκυφτές, γονατισμένες, πνιγμένες στὰ μαῦρα, ἰκέτιδες.

Μᾶς συνεπῆρε κ' ἐμεῖς τὸ μυστήριο, ἡ κατάνυξη, γινήκαμε σὲ λίγο μαζί τους ἓνα, προσευχηθήκαμε κ' ἐμεῖς γιὰ ὅ,τι ἀγαποῦμε καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Σὰν τέλειωσε ἡ παράκληση κ' οἱ γυναῖκες σηκωθῆκαν ἀπ' τὶς πλάκες, ὠχρές, γαλήνη ἦταν στὸ πρόσωπό τους πολλή. Μᾶς τριγυρίσανε, εἶπαν τὰ δικά τους, εἶπαμε τὰ δικά μας. Ἡ μιὰ εἶχε παιδί σκοτωμένο στὸν πόλεμο, ἡ ἄλλη ἔχει γιὸ στὸ στρατό, ἡ ἄλλη ἔχει γιὸ ποὺ ταξιδεύει στὴ θάλασσα. Κάθε χρονιὰ ἔχουνε τάμα νὰ πάρουν βόλτα ὅλο τὸ νησί, μὲ τὰ πόδια, ν' ἀνάψουν τὰ καντήλια στὰ ξωκκλήσια. Ἔτσι ξεκινήσανε καὶ φέτος. Μὲ τὰ χαράματα πέσαν στὸ δρόμο ἀπ' τὸν Πύργο, ξιπόλυτες, κ' ἡ σκόνη

σκέπαζε τὰ σκληρά, τυραγνισμένα πόδια τους. Τώρα, ύστερα ἀπ' τὴ χάρη της, μετὰ τὴ Θεοσκέπαστη, θ' ἀνηφορίζαν γιὰ τ' ἄλλα τὰ ξωκκλήσια, κατὰ τὰ δυτικά.

Βγάλανε ἀπ' τὸ μπογαλάκι τους τὸ γιόμα τους, ψωμί σταρένιο, τὶς μικροσκοπικὲς ντομάτες τῆς Σαντορίνης, ψαράκια τῆς τράτας τηγανητά. «Ἦντλησαν» νερὸ ἀπ' τὴ μικρὴ στέρνα, νερὸ βρόχινο, μᾶς φιλέψαν νερὸ καὶ ψωμί. Δὲ θέλαμε νὰ τοὺς τὸ στερήσουμε ποὺ τὸ εἶχαν λιγοστὸ - τὸ ψωμί καὶ τὸ νερό. Μὰ ἐπιμένανε νὰ τὸ πάρουμε κοιτάζοντάς μας παρακαλεστικὰ μὲς στὰ μάτια, σὰν νὰ τὸ γυρεῦαν γιὰ χάρη.

«Τώρα μᾶς ἔνωσε ἡ Θεοσκέπαστη», εἶπαν.

*Πεζογράφος, θεατρικὸς συγγραφέας, πεζογράφος καὶ Ἀκαδημαϊκός, ὁ Ἡλίας Βενέζης (Αἰβαλί, 1904-Ἀθήνα, 1973) συμπύκνωσε στὰ ἔργα του τὶς ἐμπειρίες τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς καὶ τῆς προσφυγιάς. Τὸ διήγημα «Ἡ Θεοσκέπαστη», ποὺ ἀναφέρεται στὸ ἐξωκκλήσι τῆς Παναγίας τῆς Θεοσκέπαστης στὴ Σαντορίνη, περιλαμβάνεται στὴ συλλογὴ *Ὁ Μανώλης Λέκας καὶ ἄλλα διηγήματα* (1928)

Ἐπάνω: Μαθήτριες καὶ καθηγητὲς τοῦ Παρθεναγωγείου Κυδωνιῶν, μεταξύ 1919 καὶ 1922. Διακρίνεται ὁ Φώτης Κόντογλου, καθιστὸς πρῶτος ἀπὸ ἀριστερὰ (ἀριστερὴ φωτογραφία) καὶ ὄρθιος ἀκουμπισμένος στὴν κολόνα (δεξιὰ φωτογραφία).

Ρεαλισμός - Νομιναλισμός - Ίδεαλισμός

Αικατερίνης Ρίζου
Δρος Φιλοσοφίας

Σέ προηγούμενο κείμενο («Μεταφυσική», *Εφημέριος*, τχ. 4, Ιούλιος-Αύγουστος 2019, σ. 5) μιλήσαμε για τόν όρο **καθόλου** ή **καθολικές έννοιες**, δηλαδή τά χαρακτηριστικά ή τίς ιδιότητες πού έχουν από κοινού όρισμένα όντα (π.χ. τετράποδος, θηλαστικό, άνθρωπος κ.ά.). Στή φιλοσοφία, τέθηκε τό έρώτημα, άν αυτές οί καθολικές έννοιες υπάρχουν αντικειμενικά στήν πραγματικότητα ή είναι κατασκευές του νοῦ μας. Στο έρώτημα αυτό δόθηκαν τρεις απαντήσεις, μέσω του ρεαλισμού, του νομιναλισμού και του ιδεαλισμού, τίς όποιες θά παρουσιάσουμε έν συντομία.

Σύμφωνα μέ τόν φιλοσοφικό **ρεαλισμό**, οί καθολικές έννοιες έχουν αντικειμενική ύπαρξη (δηλαδή είναι *realia* = πραγματικά). Η νόησή μας μπορεί να τίς προσεγγίσει και έχουν έγγενείς σκοπούς (δηλαδή, έμπεριέχουν έξ αρχής τόν σκοπό τους). Μέ άλλα λόγια, ή ύπαρξή τους είναι ανεξάρτητη από τή δική μας νόηση. Για παράδειγμα, ή καθολική έννοια «φυλλοβόλο» υπάρχει, ανεξάρτητα από τό έάν μπορούμε νά δοῦμε ότι τά δέντρα ρίχνουν τά φύλλα τους. Στο ρεῦμα σκέψης του ρεαλισμού ανήκουν ό Πλάτων, ό Άριστοτέλης, ό Αύγουστίνος, ό Θωμάς Άκινάτης, ό Μπ. Ράσελ, ό Κ. Πόππερ κ.ά.

Στους αντίποδες του ρεαλισμού, βρίσκεται ή θεωρία του **νομιναλισμού**. Ύποστηρίζει ότι οί καθολικές έννοιες είναι αφηρημένες κατασκευές. Δέν έχουν αντικειμενική ύπαρξη, αλλά είναι απλές λέξεις, όνόματα (*nomina*). Έτσι, ή αλήθεια για τά όντα έγκειται στο **καθ' έκαστον**, δηλαδή σέ κάθε συγκεκριμένη άτομική όντότητα (π.χ., ή γάτα, ή καρέκλα, ό Σωκράτης), διότι μόνο αυτό έχει αντικειμενική ύπαρξη. Κάθε άτομική όντότητα έχει τή δική της αυθαίρετη βούληση, πού δέν καθορίζεται από μιá υπέρτερη καθολική έννοια, έπομένως δέν υπάρχουν έγγενείς σκοποί στά όντα. Ο νομιναλισμός κυριάρχησε στή δυτική σχολαστική φιλοσοφία του μεσαίωνα. Στο ρεῦμα σκέψης του ανήκουν ό Πέτρος Άβελάρδος, ό Γουλιέλμος Όκαμ, ό Τόμας Χόμπς κ.ά.

Στή νεότερη φιλοσοφία, τέλος, ό **ιδεαλισμός** υποστηρίζει ότι ή έξωτερική πραγματικότητα δέν υπάρχει ανεξάρτητα από τή γνώση μας ή από τή συνείδησή μας. Έτσι, ή παραγματικότητα, κατά τους ιδεαλιστές, δέν συνδέεται μέ ύλικά αντικείμενα, αλλά μέ τίς ιδέες πού υπάρχουν στή νόησή μας, και δέν μπορεί νά κατανοηθεί ανεξάρτητα από αυτές. Στο ρεῦμα του ιδεαλισμού, πού ξεκινά από τήν πλατωνική φιλοσοφία, ανήκουν ό Μπέρκλεϊ, ό Κάντ, ό Χέγκελ, ό Φίχτε, ό Σοπενχάουερ κ.ά.

Ἡ ἐκκοσμίκευση τοῦ γάμου

π. Δημητρίου Μπαθρέλλου
Ἐφημ. Ἰ.Ν. Ἀναλήψεως Ντράφι - Ἐπισκ. Καθηγητοῦ Παν. Emory

Ὅπως γνωρίζουμε, στὸν δυτικὸ κόσμο ἡ χριστιανοσύνη (Christendom) ἔχει καταρρεύσει. Τόσο στὴ θεωρία ὅσο καὶ στὴν πράξη, ὁ διαχωρισμὸς Ἐκκλησίας καὶ κράτους, χριστιανικῆς πίστεως καὶ κοινωνικο-πολιτικῶν θεσμῶν, ἔχει σέ μεγάλο βαθμὸ ἐπικρατήσει. Τὸ κοσμοϊστορικῆς σημασίας ἐπίτευγμα τῆς ὑστερῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μεσαίωνα, δηλαδή ὁ κοινωνικὸς καὶ θεσμικὸς ἐκχριστιανισμὸς τῆς Εὐρώπης, πνέει τὰ λοίσθια, μὲ δυσμενεῖς προοπτικὲς γιὰ τίς μελλοντικὲς ἐξελίξεις.

Πῶς φτάσαμε ἄραγε ὡς ἐδῶ; Ἡ ἱστορία εἶναι σύνθετη. Τὰ θεοκρατικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας συνέβαλαν στὴ γένεση πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν “διαμαρτυρόμενων”. Στὴ συνέχεια, στὴ μὲν Εὐρώπη οἱ ἐπονομαζόμενοι “θρησκευτικοὶ πόλεμοι” διευκόλυναν τοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ κοσμικοῦ κράτους νὰ περιορίσουν τὴν παρουσία τῆς θρησκείας στὸν δημόσιο χῶρο, στίς δὲ ΗΠΑ οἱ ἴδιοι οἱ χριστιανοὶ προώθησαν τὴ θεσμικὴ περιθωριοποίηση τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ φόβο μήπως ξαναζήσουν συνθήκες θρησκευτικῆς καταπίεσης. Στὴν Ἑλλάδα ἐν πολλοῖς ἀκολουθήσαμε, ὡς συνήθως, τίς ἐξελίξεις στὸν δυτικὸ κόσμο, υἱοθετώντας σέ σημαντικὸ βαθμὸ τὰ προτάγματα τῆς ἐκκοσμίκευσης.

Τί συνέβη ὁμως μὲ τὴν οἰκογένεια; Στὸν δυτικὸ κόσμο, καθὼς ἡ χριστιανικὴ πίστη ἐγκιβωτιζόταν ὀλοένα καὶ περισσότερο στὸν ἰδιωτικὸ χῶρο, οἱ χριστιανικὲς Ἐκκλησίες συχνὰ θεώρησαν ὅτι ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ τὸ ἔσχατο προνομιακὸ τους πεδίο. Ἐκαναν, φυσικά, τεράστιο λάθος. Τὸ κοσμικὸ κράτος ἐπιδιώκει νὰ ἐλέγχει τὰ πάντα. Τῆς Ἐκκλησίας τῆς πῆρε αἰῶνες γιὰ νὰ μετατρέψει τὸν γάμο, ἓνα πανάρχαιο φυσικὸ καὶ πολιτικὸ θεσμὸ, σέ γενικὰ καθιερωμένο, “ὑποχρεωτικὸ” τρόπον τινά, Μυστήριον. Τώρα πιά ἀρχίζει ἡ ἀντίστροφη πορεία.

Αὐτὰ ὡς συνοπτικὴ καὶ ὑπεραπλουστευμένη εἰσαγωγή. Ἄς περάσουμε τώρα στὸ προκείμενο. Ἡ θεσμοθέτηση τοῦ πολιτικοῦ γάμου συζητήθηκε ἔντονα στὴ χώρα μας στίς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1980. Οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς ἐπικαλοῦνταν τὸ αὐτονόητο δικαίωμα στὸν γάμο τῶν μὴ χριστιανῶν. Στὴν πραγματικότητα, ὁμως, τὸ διακύβευμα ἦταν εὐρύτερο. Ἀφοροῦσε τὸ ἔάν αὐτὸς πού θά “εὐλογεῖ” τὸν γάμο (αὐτὸν τὸν τόσο σημαντικὸ κοινωνικὸ θεσμὸ) τοῦ συνόλου τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας θά εἶναι ἡ Ἐκκλησία ἢ τὸ κράτος. Δέν εἶναι, φυσικά, τυχαῖο πού ἡ τότε κυβέρνηση εἶχε κατ’ ἀρχάς τὴν πρόθεση νὰ καταστήσει τὸν πολιτικὸ γάμο ὑποχρεωτικὸ.

Οί μεγαλύτεροι από ἐμᾶς θυμοῦνται τίς θριαμβολογίες ὀρισμένων ἀπό τούς ἰθύνοντες τῆς Ἐκκλησίας τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν καθιέρωση τοῦ πολιτικοῦ γάμου, καθὼς οἱ πολιτικοὶ γάμοι ἀποτελοῦσαν μικρὸ ποσοστὸ τοῦ συνόλου τῶν γάμων. Ὡστόσο, ἀκριβῶς τριάντα χρόνια μετὰ τὴν καθιέρωση τοῦ πολιτικοῦ γάμου (1982-2012), ὁ ἀριθμὸς τούς ξεπέρασε ἐκεῖνον τῶν θρησκευτικῶν. Ὁ γάμος εἶχε πιά σέ μεγάλο βαθμὸ ἐκκοσμικευτεῖ. Μὲ σύμμαχο τίς εὐρύτερες ἐξελίξεις στὸν δυτικὸ κόσμῳ, τὸ κοσμικὸ κράτος εἶχε κερδίσει καὶ στή χώρα μας μιὰ μεγάλη μάχη σέ ἕναν ἀκήρυχτο πόλεμο. Μέσω τῆς ἐπίκλησης τῶν δικαιωμάτων μιᾶς πολὺ μικρῆς ὁμάδας ἀνθρώπων, σφετερίστηκε τὴν ἀρμοδιότητα νὰ παντρεύει ἐκεῖνο, καὶ ὄχι ἡ Ἐκκλησία, τούς πολίτες του – δηλαδή, στίς περισσότερες περιπτώσεις, τούς χριστιανούς πολίτες του. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, θὰ ἔχει ἐνδιαφέρον νὰ δοῦμε ποιά θὰ εἶναι τὰ σχετικὰ ποσοστὰ θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν γάμων μετὰ ἀπὸ ἄλλα τριάντα χρόνια – καὶ μάλιστα ἂν προσθέσουμε στοὺς τελευταίους καὶ τὰ σύμφωνα συμβίωσης.

Θὰ ἄξιζε, ἴσως, κανεὶς νὰ ἀναρωτηθεῖ, ποιά θὰ μποροῦσε ἄραγε νὰ ἦταν ἡ λύση; Ἡ ἀπάντηση δὲν εἶναι εὐκόλη. Ὡστόσο, μὲ τὸ πλεονέκτημα τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων γνώσης, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἴσως ἔπρεπε νὰ εἶχαν ληφθεῖ ἔγκαιρα ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα, ὥστε, πρὸ τοῦ γάμου τους, ὅλοι οἱ χριστιανοὶ πολίτες νὰ γνωρίζουν, ἐγγράφως καὶ σαφῶς, ὅτι ὁ θρησκευτικὸς γάμος ἀποτελεῖ μονόδρομο γιὰ τούς χριστιανούς καὶ, ἐπομένως, ὅτι μὲ τὴν ἐνδεχόμενη τέλεση πολιτικοῦ γάμου διαρρη-

γνύουν τὴ σχέση τους μὲ τὴν Ἐκκλησία, μὲ ὅ,τι αὐτὸ συνεπάγεται. Ταυτόχρονα, ἔπρεπε ἴσως νὰ ἐρευνηθοῦν, ἔστω καὶ τώρα, οἱ λόγοι γιὰ τούς ὁποίους χριστιανοὶ ἐπιλέγουν μαζικὰ τὸν πολιτικὸ γάμο, ὥστε νὰ ὑπάρξει καλύτερη διαχείριση τοῦ προβλήματος. Ἄντ' αὐτῶν, προϊόντος του χρόνου ἢ ἐπιβληθεῖσα φαινομενικὰ ἀκίνδυνη λύση ἐπέφερε ἐν τοῖς πράγμασι τὴν κατάρρηση τῆς ὑποχρεωτικότητας τοῦ θρησκευτικοῦ γάμου ἀκόμα καὶ γιὰ τούς χριστιανούς καὶ κατὰ συνέπεια ὀδήγησε τίς σχέσεις πολλῶν χριστιανῶν μὲ τὴν Ἐκκλησία σέ δυσεπίλυτη κρίση. Συμπέρασμα; Ἡ Ἐκκλησία ὑπέστη δεινὴ, στρατηγικὴ ἤττα καὶ τώρα πιά εἶναι δύσκολο νὰ διαχειριστεῖ τίς ἐξελίξεις.

Τέλος, τὸ πρακτικὸ ἐρώτημα: Τί μποροῦμε νὰ κάνουμε; Ἐνδεχομένως δύο πράγματα. Πρῶτον, νὰ βγάλουμε ἐγκαίρως τὰ ἀπαραίτητα συμπεράσματα γιὰ ὅσα δρομολογοῦνται – τὰ ὁποῖα θὰ ὀδηγήσουν πολὺ σύντομα τὴν Ἐκκλησία σέ ἀκόμα μεγαλύτερη περιθωριοποίηση ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνία μας σέ περαιτέρω ἀποδιοργάνωση. Δεύτερον, ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἴδιο τὸν γάμο, ἴσως χρειάζεται νὰ καθιερωθεῖ μιὰ νέου τύπου, λιτὴ, ὀλιγόλεπτη ἱερολογία γιὰ ὅσους ἔχουν ἤδη τελέσει πολιτικὸ γάμο καθὼς καὶ γιὰ ὅσους δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ παντρευτοῦν μὲ τὴν καθιερωμένη Ἀκολουθία τοῦ Μυστηρίου τοῦ Γάμου (καὶ τὰ ἔθιμα πού τὴ συνοδεύουν). Ὑπάρχουν δύο ἀκόμα λύσεις: νὰ ἀναγνωρίσουμε τὸν πολιτικὸ γάμο ὡς ἀποδεκτὴ ἐναλλακτικὴ ἐπιλογή, ἢ, ἀντίθετα, νὰ υἱοθετήσουμε ταυτότητα, κουλτούρα, καὶ πρακτικὲς ἐσωστρέφειας καὶ ἤττοπάθειας. Ἀλλὰ δὲν θὰ τίς συνιστοῦσα.

Ἡ γένεση τοῦ πολιτισμοῦ

Σχόλιο στό Α' Ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ
τῆς Τετάρτης τῆς Β' Ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν: Γεν 4:16-26

Μιλτιάδου Κωνσταντίνου

Όμ. Καθηγ. Α.Π.Θ. - Ἄρχ. Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ΜτΧ Ἐκκλησίας

Σύμφωνα μέ ἀρχαία παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ Σαρακοστή ἀποτελοῦσε περίοδο προετοιμασίας τῶν κατηχουμένων γιά τό Βάπτισμα καί, ἐπομένως, οἱ ἀκολουθίες τῆς περιόδου ἔχουν κατηχητικό χαρακτήρα, μέ σκοπό νά προετοιμάσουν τούς ὑποψήφιους χριστιανούς γιά τό νέο ξεκίνημα τῆς ζωῆς τους. Ἔτσι, κατά τούς Ἑσπερινούς τῆς περιόδου διαβάζονται διαδοχικά περικοπές ἀπό τό βιβλίο τῆς Γενέσεως. Συγκεκριμένα, κατά τήν πρώτη ἑβδομάδα τῶν νηστειῶν διαβάζονται τά κεφ. 1-3, πού ἀναφέρονται στή δημιουργία τοῦ κόσμου καί τήν ἱστορία τοῦ παραδείσου, καί κατά τή δεύτερη ἑβδομάδα συνεχίζεται ἡ ἀνάγνωση μέ ἀφηγήσεις πού ἀναφέρονται στίς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, ὅπως αὐτές διαμορφώνονται μετά τήν πτώση. Οἱ ἀφηγήσεις αὐτές πού καλύπτουν τήν ἐνότητα τῶν κεφαλαίων 1-11 συνδέονται μεταξύ τους μέ διάφορους γενεαλογικούς καταλόγους. Συγκεκριμένα, περιέχονται δέκα κατάλογοι σέ ἑνδεκα κεφάλαια, πού καταλαμβάνουν σέ ἕκταση περισσότερο ἀπό τό ἕνα τρίτο (105 στίχοι σέ σύνολο 299) τοῦ κειμένου τῆς ἐνότητας. Ἀπό τό πλῆθος τῶν

καταλόγων αὐτῶν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ περιεχόμενη στήν περικοπή 4:16-26 γενεαλογία, πού ἀποτελεῖ τό πρῶτο ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Β' Ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν.

Ἡ ἐρμηνεία τῆς περικοπῆς πέρασε ἀπό δύο φάσεις. Ἡ γένεση καί ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ, πού ἀποτελεῖ κεντρικό θέμα τῆς περικοπῆς, θεωρήθηκε ἀπό τούς παλιότερους ἐρμηνευτές ὑπό μία ἀρνητική ὀπτική γωνία, ἐφόσον αὐτή ἀποτελεῖ ἔργο τῶν κακῶν καί ἀσεβῶν ἀπογόνων τοῦ Κάιν. Νεότερες μελέτες ὁμως ἀμφισβήτησαν αὐτήν τήν ἄποψη, καθώς ὁ ἀπλός ἀφηγηματικός χαρακτήρας τῆς περικοπῆς καί ἡ ἀπουσία ὁποιοδήποτε κριτικοῦ σχολίου πείθουν ὅτι ὁ συντάκτης θεωρεῖ τήν πολιτισμική πρόοδο ὡς ἐκδίπλωση τῶν δυνατοτήτων πού δόθηκαν στούς ἀνθρώπους ἀπό τόν δημιουργό.

Ἡ νέα ἐρμηνεία ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη θεολογική σημασία, μετά τήν ἀνακάλυψη τῶν σχετικῶν μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ μύθων τῶν γειτονικῶν μέ τόν Ἰσραήλ λαῶν. Οἱ μῦθοι αὐτοί ἦταν ἤδη γνωστοί ἀπό τό ἔργο τοῦ Βηρωσοῦ, ἑνός Βαβυλώνιου ἑλληνοιστῆ ἱερέα, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατά τά τέλη τοῦ 4^{ου} καί

τίς ἀρχές τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνα καί ἔγραψε στά ἑλληνικά τήν ἱστορία τῆς πατρίδας του, στηριζόμενος σέ τοπικούς θρύλους καί ἱστορικές παραδόσεις. Ἀπό τό ἔργο αὐτό, πού μαρτυρεῖται μέ τόν τίτλο «Βαβυλωνιακά» ἢ «Χαλδαϊκά» καί ἦταν ἀφιερωμένο στόν βασιλιά τῆς Συρίας Ἀντίοχο Α΄, σώθηκαν μόνον ὀρισμένα ἀποσπάσματα στά ἔργα ἄλλων ἱστορικών. Σύμφωνα λοιπόν μέ τήν ἀφήγηση τοῦ Βηρωσσοῦ, ὁ πολιτισμός διδάχτηκε στούς ἀνθρώπους ἀπό ἰχθυόμορφα ὄντα πού βγήκαν ἀπό τή θάλασσα. Ὁ Εὐσέβιος (PG 19:109) διασώζει τήν περιγραφή ἑνός τέτοιου ὄντος: «Τὸ μὲν ὅλον σῶμα ἔχον ἰχθύος, ὑπὸ δὲ τὴν κεφαλὴν παραπεφυκυῖαν ἄλλην κεφαλὴν ὑποκάτω τῆς τοῦ ἰχθύος κεφαλῆς, καὶ πόδας ὁμοίως ἀνθρώπου, παραπεφυκότας δὲ ἐκ τῆς οὐρᾶς τοῦ ἰχθύος· εἶναι δὲ αὐτῷ φωνὴν ἀνθρώπου». Τὰ ὄντα αὐτά παρέδωσαν στούς ἀνθρώπους «γραμμάτων καὶ μαθημάτων καὶ τεχνῶν παντοδαπῶν ἐμπειρίαν καὶ πόλεων συνοικισμοὺς καὶ ἱερῶν ἰδρῦσεις καὶ νόμων εἰσηγήσεις καὶ γεωμετρίαν ... καὶ σπέρματα καὶ καρπῶν συναγωγὰς ... καὶ συνόλως πάντα τὰ πρὸς ἡμέρωσιν ἀνήκοντα τοῦ βίου». Οἱ πληροφορίες τοῦ Βηρωσσοῦ ἐπιβεβαιώθηκαν πρόσφατα ἀπὸ τὴν ἀποκρυπτογράφηση τῶν κειμένων σφηνοειδοῦς γραφῆς. Ἀνάλογη ἀντίληψη γιὰ τὴν προέλευση τοῦ πολιτισμοῦ ὑπόκειται καὶ στόν ἑλληνικό μῦθο τοῦ Προμηθέα, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο ἡ φωτιά, πού κατέστησε δυνατὴ τὴν πολιτιστικὴ ἐξέλιξη, ἦταν ἀρχικά ἀποκλειστικὸ κτῆμα τῶν θεῶν καὶ μόνον ὕστερα ἀπὸ κλοπὴ ἔφτασε στούς ἀνθρώπους. Σέ ὅλες τίς περιπτώσεις, τόσο στή

Μεσοποταμία ὅσο καί στήν Ἑλλάδα, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ δέν θεωρεῖται ἐπίτευγμα τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἔργο ἄλλων δυνάμεων.

Ἡ σύγκριση λοιπόν τῶν μύθων αὐτῶν μέ τόν κατάλογο Γεν 4:17-24 δείχνει πόσο διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἀντίληψη τοῦ βιβλικοῦ συγγραφέα γιὰ τόν ἄνθρωπο, μιά ἀντίληψη πού προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐντελῶς διαφορετικὴ θεώρηση τῆς σχέσης του μέ τόν Θεό. Οἱ βιβλικοὶ συγγραφεῖς εἶναι στό σημεῖο αὐτό κατηγορηματικοί. Ὁ ἄνθρωπος δέν δημιουργεῖται ὡς ὑπέρτης τῶν θεῶν, ὅπως στούς σχετικoὺς μύθους τῆς Μεσοποταμίας, ὡς ἕνα ἄβουλο ὄν, ἢ μοῖρα τοῦ ὁποῖου καθορίζεται ἀπὸ ἐξωτερικούς παράγοντες, ἀλλὰ ὡς συνεργάτης τοῦ Θεοῦ, μέ δυνατότητες ἐλεύθερων ἐπιλογῶν καὶ προικισμένος ἀπὸ τόν δημιουργό του μέ ἐξαιρετικὰ χαρίσματα, τὰ ὁποῖα καλεῖται νά ἀναπτύξει. Ἡ θεολογικὴ αὐτὴ θέση ὑπόκειται καὶ στή σχετικὴ μέ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ περικοπή. Ἡ γένεση τοῦ πολιτισμοῦ περιγράφεται ἐδῶ χωρὶς καθόλου δραματικὰ στοιχεῖα καὶ θεωρεῖται αὐτονόητο ἐπίτευγμα τῶν δυνατοτήτων, τίς ὁποῖες ὁ ἴδιος ὁ δημιουργός ἔδωσε στό δημιούργημά του.

Ἀξιοσημεῖωτο στήν προκειμένη περίπτωση εἶναι ὅτι παρατηρεῖται μιά ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στά ὀνόματα τῶν προπατόρων καὶ στίς δραστηριότητες πού τοὺς ἀποδίδονται. Ἔτσι, τό ὄνομα τοῦ Ἐνώχ, πού δόθηκε στήν πρώτη πόλη (4:17), προέρχεται ἀπὸ μιά χανανιτικὴ λέξη πού σημαίνει “ὑπήκοος” ἢ μιά αἰγυπτιακὴ πού σημαίνει “θεμελίωση”. Στόν Γιαβάλ, τό ὄνομα τοῦ ὁποῖου

προέρχεται από μία όμοιχη χαναανιτική ρίζα που σημαίνει “όδηγῶ”, αποδίδεται ἢ ἀνάπτυξη τῆς κτηνοτροφίας, καί στόν Γιουβάλ, τό ὄνομα τοῦ ὁποίου σημαίνει “σάλπιγγα”, ἢ καλλιέργεια τῆς μουσικῆς. Τό πρῶτο συνθετικό τοῦ ὀνόματος τοῦ τρίτου γιοῦ ταυτίζεται μέ τό ὄνομα μιᾶς φυλῆς τῆς Μ. Ἀσίας (Γεν 10:2), ἀπό ὅπου διαδόθηκε στόν χῶρο τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς ἢ κατεργασία τοῦ σιδήρου, καί τό δεύτερο συνθετικό σημαίνει στά χαναανιτικά “μεταλλουργός”. Στόν προπάτορα αὐτόν ἀποδίδεται ἢ κατεργασία τοῦ χαλκοῦ καί τοῦ σιδήρου. Κατά συνέπεια, τό ὄνομα τῆς κόρης τοῦ Λάμεχ, Νααμά, πού σημαίνει “χαριτωμένη, ἀγαπητή”, δέν ἀποκλείεται νά δηλώνει ὅτι στά στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ συγκαταλέγεται καί ἡ πορνεία, τήν ὁποία ἀποφεύγει νά κατονομάσει ὁ συγγραφέας. Τέλος, ὅπως προκύπτει ἀπό τούς τελευταίους στίχους τῆς περικοπῆς (25-26), στά βασικά στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ ἀνήκει καί ἡ θρησκεία. Ὁ Ἐνῶς, γιός τοῦ Σήθ, ἀναφέρεται ὡς ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος «εἶχε τήν πίστη νά λατρεῖ τόν Κύριο τόν Θεό».

Τό σημαντικότερο ἀποτέλεσμα τῶν σύγχρονων ἐρευνῶν, σχετικά μέ τούς γενεαλογικούς καταλόγους τῆς προϊστορίας, ὑπῆρξε ἡ ἀναγνώριση τῆς μεγάλης σημασίας καί τοῦ ἰδιαίτερου βάρους πού ἔχουν αὐτοί οἱ κατάλογοι. Πρόκειται γιά ἕνα ξεχωριστό φιλολογικό εἶδος, τό ὁποῖο χρησιμοποιοῦν οἱ βιβλικοί συγγραφεῖς ὡς μία ἄλλη δυνατότητα παράστασης τῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ἰδιαίτερη θεολογική σημασία τῶν καταλόγων αὐτῶν φαίνεται καθαρότερα στόν πίνακα τῶν λαῶν τοῦ Γεν 10. Πρόκειται γιά μία

πρωτοποριακή προσπάθεια ἐθνογραφίας τοῦ ἀρχαίου κόσμου, πού εἶναι μοναδική στήν ἀρχαία φιλολογία. Ἡ μεγάλη σημασία ὅμως τοῦ καταλόγου αὐτοῦ βρίσκεται στήν ἔλλειψη ὁποιοῦδήποτε πολιτικοῦ πάθους στήν παρουσίαση τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι δέν κατατάσσονται ἀνάλογα μέ τή φιλία ἢ τήν ἐχθρότητά τους πρός τόν Ἰσραήλ, οὔτε μέ βάση τή φυλετική τους συγγένεια, ἀλλά κατά τή γεωγραφική καί ἱστορική τους σχέση: οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἰάφεθ κατοικοῦν στή Μ. Ἀσία καί στίς παράλιες χῶρες τῆς Μεσογείου, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Χάμ στίς νότιες χῶρες, Αἴγυπτο, Αἰθιοπία, Ἀραβία, καί ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς δύο ὁμάδες οἱ ἀπόγονοι τοῦ Σήμ, Ἑλαμίτες, Ἀσσύριοι, Ἀραμαῖοι καί οἱ προπάτορες τῶν Ἑβραίων. Ἔτσι, ἡ ἱστορική πραγματικότητα, μέσα στήν ὁποία βρέθηκε ὁ Ἰσραήλ, κατανοεῖται ὡς δημιουργία τοῦ Θεοῦ.

Ὅταν, λοιπόν, στό κεφ. 11 θά παρουσιαστεῖ ἡ παραπέρα γενεαλογία ἑνός μόνον κλάδου, πού ὀδηγεῖ ἀπό τόν Νῶε στόν Ἀβραάμ, θά ἔχει ἤδη γίνει σαφές, ὅτι ἡ ἰδιαίτερη ἱστορία, πού ἀρχίζει μέ τόν Ἀβραάμ, ἀνήκει στή γενική ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ὅσα προηγήθηκαν στήν ἐνότητα τῶν κεφ. 1-11 δέν κατανοοῦνται ἀπλῶς σάν μία εἰσαγωγή, πού ἀποσκοπεῖ στήν αἰτιολογία ἑνός μόνον λαοῦ, ἀλλά ἀποτελοῦν τήν πνευματική προϊστορία ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας. Ἔτσι, ἀπό τά πρῶτα κεφάλαια τῆς Ἁγίας Γραφῆς τονίζεται ἡ ἰδέα τῆς παγκοσμιότητας τοῦ Θεοῦ. Τό ἔργο τοῦ δημιουργοῦ ἀφορᾷ τήν ἀνθρωπότητα στό σύνολό της καί αὐτήν ἔχει ὡς στόχο του.

Ποιό είναι τό κεντρικό πρόσωπο τῆς «Παραβολῆς τοῦ Ἀσώτου» ἢ καλύτερα «τοῦ Ἀγαθοῦ Πατέρα»

Ἰωάννη Καραβιδόπουλου
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

«Ἀναστάς πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ ἐρῶ αὐτῷ, πάτερ, ἡμαρτον...»
(Λουκ 15,11-32)

Μία ἀπό τίς σπουδαιότερες καί μεστές περιεχομένου παραβολές τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πού διαβάζεται τῆ δεύτερη Κυριακῆ τοῦ Τριωδίου καί πού ὀνομάζεται συνήθως στή λειτουργικὴ μας παράδοση «παραβολὴ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ», χαρακτηρίστηκε ἀπὸ τούς ἐρμηνευτές ὡς «ὁ μαργαρίτης μεταξύ τῶν παραβολῶν». Ἡ Ἐκκλησία μας, θέλοντας νά προτρέψει τούς ἀνθρώπους στή μετάνοια, ἐν ᾧψει μάλιστα τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καί τῆς Μ. Ἑβδομάδας, προβάλλει τό παράδειγμα τοῦ μετανοήσαντος «ἀσώτου υἱοῦ». Ἄς μὴ ξεχνοῦμε ὅμως καί τῆ μορφὴ τοῦ ἄλλου παιδιοῦ τῆς παραβολῆς, τοῦ μεγαλύτερου παιδιοῦ, πού ἐπικρατεῖ στό δεύτερο μέρος τῆς διηγήσεως. Αὐτός μας θυμίζει ὅπως-δήποτε τὸν Φαρισαῖο, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγινε λόγος στήν περικοπή πού διαβάζεται μία ἐβδομάδα πρὶν ἀπὸ τῆ λεγόμενη «Κυριακῆ τοῦ ἀσώτου»: Ὅπως κάνει ὁ Φαρισαῖος, ἔτσι ἐπαινεῖ καί ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τὸν ἑαυτό του γιὰ τὴν ἐργασία πού προσφέρει, ζητεῖ τὴν ἀμοιβή του, αἰσθάνεται ὑπεροχὴ ἔναντι τοῦ ἀσώτου ἀδελφοῦ του καί τέλος δέν μετέχει στήν πατρικὴ χαρὰ γιὰ τὴν ἐπιστροφή καί μετάνοια τοῦ

νεότερου ἀδελφοῦ. Ἀσφαλῶς σέ τέτοιους ἀνθρώπους ἀπευθυνόταν ὁ Ἰησοῦς, ὅταν ἔλεγε τὴν παραβολὴ αὐτή, σέ ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι, ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὴ δική τους θρησκευτικὴ αὐτάρκεια, δέν ἔβλεπαν τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πού ἀπευθύνεται πρὸς ὅλους, ἀκόμη καί πρὸς τούς ἁμαρτωλούς.

Βέβαια, ἡ συμπεριφορὰ τοῦ μεγαλύτερου παιδιοῦ ἔχει μέσα της κάτι τό πολὺ ἀνθρώπινο: ἐκφράζει τὴν ἀπαίτηση τοῦ εὐσεβοῦς ἀνθρώπου νά φέρεται ὁ Θεὸς μὲ δικαιοσύνη, τιμωρώντας τὸν ἁμαρτωλό καί ἀμείβοντας τὸν ἐνάρετο. Βρίσκεται ὅμως μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀγάπη πού ἀποκαλύπτει στὸν κόσμον ὁ Χριστὸς μὲ τὴ διδασκαλία του ἀλλὰ καί μὲ τὴ θυσία του. Αὐτὴν τὴν ἀγάπη ἐνσαρκώνει ἕνα πρόσωπο τῆς παραβολῆς πού δεσπόζει ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς διηγήσεως, τό πρόσωπο τοῦ καλοῦ πατέρα. Μπορεῖ στό πρῶτο μέρος τῆς διηγήσεως νά προέχει ἡ μορφὴ τοῦ ἀσώτου πού μετανοιωμένος ἐπιστρέφει στό πατρικὸ σπίτι, καί στό δεύτερο μέρος ἡ μορφὴ τοῦ «ἐνάρετου» μεγαλύτερου παιδιοῦ. Σέ ὀλόκληρη ὅμως τὴ διήγηση κυριαρχεῖ ἡ μορφὴ τοῦ ἀγαθοῦ καί εὐσπλαγχνοῦ πατέρα.

Ἐς φέρουμε στόν νοῦ μας τά ἐξῆς σημεῖα ἀπό τή διήγηση τῆς παραβολῆς:

α. Ἦδη στήν ἀρχή τῆς διήγησης ὁ πατέρας, σεβόμενος τήν ἐλεύθερη ἀπόφαση τοῦ νεότερου παιδιοῦ του, ἱκανοποιεῖ τό αἶτημά του καί τοῦ δίνει, ζῶντος ἀκόμη τοῦ πατρός του, πρίν λοιπόν ἀπό τόν ὀρισμένο γιά τόν σκοπό αὐτό χρόνο, τό μερίδιο τῆς περιουσίας πού τοῦ ἀνήκει.

β. Ὁ ἀγαθός Πατέρας περιμένει τήν ἐπιστροφή τοῦ ἀπομακρυνθέντος ἀπό τήν πατρική οἰκία παιδιοῦ του. Κι ὅταν πρῶτος αὐτός τό ἀντικρίξει νά ἐπιστρέφει, τρέχει νά τό προῦπαντήσει, τό ἀγκαλιάζει καί τό «καταφιλεῖ».

γ. Δέν συζητεῖ κἄν τό αἶτημα τοῦ παιδιοῦ του νά γίνει δοῦλος στό πατρικό σπίτι, ἀλλά τό ἀποκαθιστᾶ στήν προηγούμενή του θέση, τό ντύνει, τοῦ βάζει δακτυλίδι στό χέρι (σύμβολο ἐξουσίας καί ἀποκατάστασης στήν ἀρχική του θέση) καί πανηγυρίζει χαρούμενος γιά τήν ἐπιστροφή του, δίνοντας τό σύνθημα γιά μιᾶ γενικότερη γιορτή χαρᾶς.

δ. Τήν ἴδια στοργή δείχνει στό δεύτερο μέρος τῆς διήγησης καί ἀπέναντι τοῦ μεγαλύτερου παιδιοῦ του, πού δυσανασχετεῖ γιά τόν ἔορτασμό, καί τό παρακαλεῖ μέ ἀγάπη νά πάρει μέρος στή χαρά γιά τήν ἐπιστροφή τοῦ χαμένου ἀδελφοῦ του. (Δέν γίνεται λόγος στήν παραβολή γιά τήν τελική στάση τοῦ πρεσβύτερου παιδιοῦ).

ε. Τέλος, καί στό μέρος ἀκόμη τῆς διηγήσεως, ὅπου περιγράφεται ἡ ἄσωτεια καί ἡ ἀπόφαση μετάνοιας τοῦ νεότερου παιδιοῦ, στό ὑπόβαθρο τῆς μνήμης του βρῖσκεται ἡ μορφή τοῦ πατέρα. Θά σκεπτόταν ποτέ νά ἐπιστρέψει στό πατρικό σπίτι ὁ ἄσωτος, ἐάν μέσα στή μνήμη του

δέν διετηρεῖτο ζωηρή ἢ γλυκιά ἀνάμνηση ἑνός πατέρα γεμάτου στοργή καί καλοσύνη;

Ἐνας ξένος μελετητής τῶν Εὐαγγελίων ἔκανε τήν ἀκόλουθη σημαντική παρατήρηση: Ἐάν ὑποθέσουμε ὅτι χάθηκαν ὅλα τά χειρόγραφα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί σώθηκε μόνο ἕνα φύλλο πού περιεῖχε τήν παραβολή τοῦ ἀγαθοῦ Πατέρα, θά ἦταν αὐτό ἀρκετό νά μᾶς δείξει τί εἶναι ὁ Θεός Πατέρας, τί πρέπει νά κάνει ὁ ἄνθρωπος γιά νά σωθεῖ, τί πρέπει νά ἀποφεύγει.

Μετά ἀπό τή σύντομη σκιαγράφηση τῆς μορφῆς τοῦ ἀγαθοῦ πατέρα μπορούμε νά διατυπώσουμε τό διπλό μήνυμα τῆς παραβολῆς ὡς ἐξῆς:

1. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ κίνητρο γιά τή μετάνοια τοῦ ἀνθρώπου καί τήν ἐπιστροφή του στήν πατρική οἰκία, στήν κοινωνία μέ τόν Πατέρα, ἀπό τήν ὁποία ἀπομακρύνθηκε μέ τή διαγωγή του. Ἡ παράσταση τοῦ Θεοῦ ὡς ὀργανισμένου τιμωροῦ ἐμβάλλει φόβο στόν ἄνθρωπο καί τόν ἀπομακρύνει περισσότερο, ἐνῶ ὁ τονισμός τῆς θείας ἀγαθότητος ἀνταποκρίνεται στή χριστιανική ἀντίληψη περί Θεοῦ καί ἐνθαρρύνει τόν ἄνθρωπο νά τόν πλησιάσει.

Καί, 2. Τό ἐπίπεδο τῆς πνευματικῆς τελειότητας τοῦ χριστιανοῦ φαίνεται ἀπό τή στάση του καί τή συμμετοχή του στή χαρά τοῦ ἀδελφοῦ. Πολλές φορές μετέχει κανεῖς πιό εὐκόλα στή θλίψη τοῦ ἄλλου, μιᾶ καί ἡ θλίψη αὐτή εὐτυχῶς δέν εἶναι δική του. Στή χαρά ὅμως δυσκολότερα μετέχει μέ εἰλικρίνεια, ἐπειδή ἀκριβῶς δέν εἶναι δική του. Στήν περίπτωση τῆς παραβολῆς μας ἡ χαρά γιά τή μετάνοια τοῦ ἀδελφοῦ δείχνει τό μέτρο τῆς πνευματικῆς μας ὠριμότητας.

Ἀνθρωπολογικές ἀνιχνεύσεις Χριστιανοί Ἀπολογητές. Ἰουστίνος

Πρωτ. Ν. Ι. Λουδοβίκου
Καθηγ. Ἀνωτάτης Ἐκκλ. Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης

Ὁ ἄλλος ἀπολογητής, ὁ ὁποῖος συνεχίζει τή γραμμή τῆς βιβλικῆς σκέψης, εἶναι ὁ ἅγιος Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καί μάρτυς, πού γεννήθηκε γύρω στά 110 μ.Χ. Μεταξύ τῶν ἄλλων ἔργων του, συνέγραψε καί ἕναν λόγο περί Ἀναστάσεως, ὅπου ἀναλαμβάνει νά ἀπαντήσει σέ μερικές ἀπορίες καί ἀντιρρήσεις τῶν συγχρόνων του σχετικά μέ τή νέα ἀνθρωπολογία. Συνοψίζουμε μερικές ἀπό αὐτές τίς ἀντιρρήσεις: Εἶναι ἀδύνατον ἢ φθειρόμενη καί διαλυόμενη σέ λεπτά μόρια σάρκα νά ἀνασυγκροτεῖται, νά ξαναγεννηθεῖ, νά ξαναὑπάρξει. Ἐπιπλέον, ἂν συνέβαινε κάτι τέτοιο, θά σήμαινε ὅτι καί τά γεννητικά μόρια θά πρέπει νά ἀναστηθοῦν, ὅποτε τί θά κάνουν αὐτά τά μόρια σέ μιά ἐκδοχή ἀναστάσιμη τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ; Καί ἀκόμη, γιατί νά μήν ὑπάρχει πνευματική καί μόνο παρουσία τοῦ ἴδιου του Λόγου; (Πρόκειται γιά ἀντίληψη πού συνδέεται μέ τήν αἵρεση τοῦ δοκητισμοῦ, ἡ ὁποία θεωρεῖ ὅτι ὁ Λόγος λαμβάνει σάρκα κατά τό δοκοῦν, δηλαδή φαίνεται νά ἔχει σάρκα, ἀλλά δέν ἔχει στήν πραγματικότητα, εἶναι ἕνα εἶδος φαντάσματος). Πῶς, λοιπόν, εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξει αὐτή ἡ ἀνάσταση;

Ὁ Ἰουστίνος ἀπαντᾷ σοφά. Βλέπετε, λέει, στό Εὐαγγέλιο τυφλοῦς νά ἀναβλέ-

πουν, χωλούς νά περιπατοῦν, κωφοῦς νά ἀκούουν. Αὐτό εἶναι ἕνα προοίμιο τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ἀνάσταση εἶναι δυνατή. Διότι, ἂν ὁ Χριστός ἐπί γῆς θεράπευσε ἀσθένειες τῆς σαρκός καί ὀλόκληρον ἐποίησε τό σῶμα, πολλῶ μᾶλλον «ἐν τῇ Ἀναστάσει τοῦτο ποιήσει, ὥστε καί ἀκέραιον καί ὀλόκληρον ἀναστήναι τήν σάρκα». Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ Ἀνάσταση θά φέρει στή ζωή καί στήν ὑπαρξή ἕνα ὄν, τό ὁποῖο διενεργεῖται μέ τίς νέες αὐτές δυνάμεις τῆς ἀφθαρσίας καί, ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια, δέν πράττει ἀκριβῶς αὐτό πού ἔπραττε στήν προηγούμενη ζωή του, δεδομένου ὅτι οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος ἔχουν λάβει μιά ἄλλη προοπτική.

Ὁ ἅγιος Ἰουστίνος τεκμηριώνει τήν ἀξία τῆς σαρκός στή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα καί κατ' ὁμοίωσιν. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος πλάσθηκε κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἦταν σαρκικός. Δέν εἶναι ἡ ψυχή μονάχα, ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ εἶναι καί ἡ σάρκα. Ἐπομένως, εἶναι ὄχι μόνον ἀδύνατον ἀλλά καί ἐντελῶς ἄτοπο νά λέμε ὅτι εἶναι ἀνάξια τιμῆς καί ἀνάξια ὁποιοδήποτε λόγου ἡ σάρκα, τήν ὁποία ἔπλασε ὁ Θεός, κατ' εἰκόνα Του. «Ὅτι δὲ τίμιον κτῆμα σὰρξ παρὰ Θεῶ», εἶναι φανερό. Κατ' ἀρχάς,

ἔχει πλαστεῖ ἀπό Αὐτόν καί εἶναι εἰκόνα Του, ἀποτελεῖ δηλαδή τίμια εἰκόνα τοῦ Πλάστου. Ἐπιπλέον, στή σάρκα τήν ἀνθρώπινη ἔγινε καί γίνεται μιά συγκεκριμένη λαίωσις, ὅπως λέει, τῆς δημιουργίας.

Στή συνέχεια, ὁ Ἰουστίνος ἀνατρέπει τήν ἀντίρρηση ὅτι ἡ σάρκα εἶναι ἀμαρτωλή. Ἡ σάρκα εἶναι ἔλλογη εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, συνεπῶς δέν εἶναι ἀμαρτωλή. Οἱ ἀμαρτίες ὀφείλονται στήν ψυχή, ὀφείλονται στήν ἐπιλογή τῆς συγκεκριμένης ἐλεύθερης ψυχῆς. Ὑπ’ αὐτήν τήν ἔννοια ἡ ἀμαρτία εἶναι κάτι τελείως ἄλλο ἀπ’ αὐτό πού νομίζει ἡ πλατωνική παράδοση, εἶναι ἕνα λάθος τῆς ἐλευθερίας κι ὄχι ἕνα λάθος τῆς δημιουργίας. Νομίζω ὅτι αὐτή ἡ ἀλλαγὴ τῆς προοπτικῆς εἶναι συγκλονιστική. Ἀκόμη καί σήμερα, ἐάν ποῦμε σέ κάποιον σκεπτόμενο ἄνθρωπο ὅτι ἡ σάρκα του εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ὅτι εἶναι ἀπολύτως ἔλλογη καί φέρει ἔκτυπη τή σφραγίδα τοῦ ὑπέρτατου νοήματος τοῦ εἶναι, θά τοῦ φανεῖ βαρῦ, ἐκπληκτικό. Καί, πράγματι, δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι χρειάζονται τόσοι πολλοί αἰῶνες γιά νά τό ἀντιληφθεῖ αὐτό ὁ ἄνθρωπος.

Σ’ αὐτήν τή θαυμάσια προοπτική τοῦ Ἰουστίνου, ἡ προβληματική τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζεται περίπου μέ ἀνθρώπινους ὅρους ὡς ἐξῆς: Ἄν ἕνας ζωγράφος ἢ ἕνας κτίστης δέν θέλει νά διατηρηθοῦν οἱ εἰκόνες ἢ τά κτίσματα πού ἔχει φτιάξει, δέν εἶναι ἄξιος καλλιτέχνης καί ἄξιος δημιουργός. Ὁμοίως, ὁ Θεός θά ἤθελε νά διατηρεῖται αὐτό πού μέ τόση φροντίδα ἔπλασε, ὥστε νά εἶναι τόσο ἔλλογο, τόσο μεγάλο, τόσο βαθύ, τόσο γεμάτο μέ νόημα, ὅπως εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ψυχοσωματική ὑπαρξή καί εἰδικά ἡ ἀνθρώπινη

σάρκα. Θά ἦταν ἀδύνατον νά ἀδιαφορήσει. Ὁ ἅγιος Ἰουστίνος ὑπογραμμίζει ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ἄνθρωπος θά ἦταν ματαιοπονία, μιά μάταιη κατασκευή. Καί, βεβαίως, ὁ Νοῦς τῶν ὄλων θά ἦταν ἕνας ἄφρων νοῦς, ἐάν δέν πρόβλεπε ἕνα μέλλον γιά τό δημιούργημά του.

Ὁ Ἰουστίνος συνεχίζει λέγοντας ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνο ψυχή, οὔτε μόνο σῶμα, ἀλλά «τὸ ἐκ τῆς ἀμφοτέρων συμπλοκῆς». Αὐτό τό ὄν, πού συντίθεται καί ἀπό σῶμα καί ἀπό ψυχή, «κέκληκεν ὁ Θεός εἰς Ζωὴν καί Ἀνάστασιν». Δέν ἀνακάλεσε, δηλαδή, στήν Ἀνάστασι, τό μέρος πού εἶναι ἡ ψυχή ἢ τό μέρος πού λέγεται σῶμα, ἀλλά τό ὅλον, δηλαδή τήν ψυχή καί τό σῶμα. Θά ἦταν ἄτοπο, ἐνῶ καί τά δύο συναποτελοῦν τή λογικότητα τοῦ ἑνός ὄντος, τῆς μίας εἰκόνας, τό ἕνα νά σώζεται καί τό ἄλλο ὄχι. Ἐπιπλέον, ἂν ἦταν ἀδύνατον νά σωθοῦν καί τά δύο, τότε, εἴτε ὁ Θεός δέν δημιούργησε τόν ἄνθρωπο, ἢ ὁ Θεός δέν εἶναι ἀρκετά Θεός γιά νά τόν σώσει – καί οἱ δύο περιπτώσεις εἶναι παράλογες. Ἀκολουθῶς, συζητᾷ τήν ὑπόθεσι, διαδεδομένη τότε (ἀλλά καί στήν ἐποχή μας), ὅτι μόνον ἡ ψυχή εἶναι συγγενῆς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλά τότε θά ἦταν ἐπίσης μικρόψυχο γιά τόν Θεό νά σώζει μόνον αὐτό πού τοῦ εἶναι συγγενές, δηλαδή τήν ψυχή. Θά ἔπρεπε νά σώζει καί αὐτό πού δῆθεν τοῦ εἶναι ἀλλότριον, δηλαδή τό σῶμα. Πόσω μάλλον, ἂν καί τό σῶμα καί ἡ ψυχή δέν εἶναι καθόλου ἀλλότρια τοῦ Θεοῦ, ἀλλά εἰκονίζου ἀμφοτέρω ἀκριβῶς τή δική του λογικότητα. Ἄλλωστε, γιά ποιό λόγο ἔπαθε ὁ Χριστός, εἰ μὴ μόνον γιά νά δείξει ὅτι τό μέλλον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι αὐτή

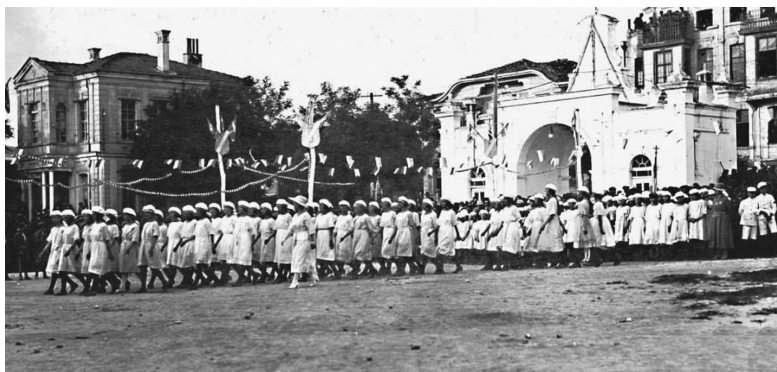
ἡ Ἀνάστασις; Ὅπως βλέπουμε, ὁ ἅγιος Ἰουστίνος ἐξηγεῖ, ἀπ' ὅλες τῖς πλευρές καί μέ ὅλους τούς τρόπους, κάθε εἴδους ἀπορία, εὐλογία γιά τήν ἐποχή ἐκείνη καί ἴσως καί γιά σήμερα.

Συζητώντας τόν περί Ἀναστάσεως λόγο καί τήν ὀλιστική ἀνθρωπολογία τῶν Ἀπολογητῶν καί εἰδικά τοῦ Ἰουστίνου, δέν θά μπορούσα νά μὴν ἀναφέρω πῶς βλέπει στήν προοπτική αὐτή τήν ἄσκηση, τό γεγονός ὅτι τό σῶμα ἀσκεῖται. Ἡ ὀπτική του ἐδῶ εἶναι ἐκπληκτική καί ἀντιστρέφει ἕνα ἐπιχείρημα, πού χρησιμοποιοῦσαν κατά κόρον οἱ γνωστικοί τῆς ἐποχῆς του, ὅτι πρέπει νά ἐξευτελίσουμε τή σάρκα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἄλογη, ἐπιθανάτια, καί προορίζεται γιά τή φθορά.

Ἐάν, λέγει ὁ Ἰουστίνος, ἡ σάρκα εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἐάν προορίζεται καί αὐτή μαζί μέ τόν ὅλον ἄνθρωπο σέ ἀφθαρσία, εἶναι ἀπολύτως λογικό νά τή φυλάσσουμε ἀπό τό κακό, ἀπό τήν ἁμαρτία, ἀπό τά χονδροειδῆ πάθη, ἀπό τήν ἐξουθένωση μέσα σ' αὐτά, ἀκριβῶς διότι προορίζεται νά ζήσει αἰώνια καί πρέπει νά μάθει τούς τρόπους τῆς αἰώνι-

ας λογικότητας. Ὁ Χριστός ὑποδηλώνει, ὑποδεικνύει μιὰ ἐγκρατῆ καί σώφρονα δίαιτα γιά τή σάρκα. Ὅπως δέν ἐπιτρέπουν στούς ὑγιεῖς ἀνθρώπους οἱ γιατροί νά διαλύονται μέσα ἀπό τῖς ἡδονές, ἔτσι δέν ἐπιτρέπουμε στή σάρκα νά διαλυθεῖ μέσα στή φθορά τῶν ἡδονῶν καί τῶν παθῶν, ἀλλά ἀντίθετα μ' ἕνα σώφρονα βίο, μ' ἕνα λογικό βίο τήν προορίζουμε γιά τήν αἰωνιότητα.

Πρόκειται γιά ἀπόψεις πολύ προχωρημένες γιά τήν ἐποχή τους καί, θά ἔλεγα, καί γιά τή σημερινή ἐποχή. Ἐάν, λέγει ὁ Ἰουστίνος, ἀκολουθώντας τή βιβλική γραμμὴ πού εἶδαμε καί στόν Ἀθηνάγορα, ἡ λογικότητα ἀναφέρεται σέ ὅλη τήν ψυχωσωματική ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου, τότε αὐτή ἡ λογικότητα συνεχίζεται καί στή σαρκική ζωὴ καί ἐπεκτείνεται σέ ὅλη τήν αἰωνιότητα. Τό σῶμα γίνεται ἕνα λειτουργικό ὄργανο, ἕνα μέλος ἐναρμόνιο, πού ἀντανακλᾷ τή δόξα τοῦ Θεοῦ στίς πράξεις του. Ὅτιδήποτε πράττεται ἀπ' αὐτό τό σῶμα ἀντανακλᾷ τό γεγονός ὅτι εἶναι εἰκόνα Θεοῦ, καί τήν πληρότητα τῆς ψυχωσωματικῆς πράξης μέσα στόν Θεό.

Παρέλαση τῶν μαθητριῶν τοῦ Παρθεναγωγείου τῆς Ἀδριανούπολης, γιά τόν ἑορτασμό τῆς 25ης Μαρτίου 1922

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ΜΑ΄ Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ὡς λόγος τῆς Ἐκκλησίας (α)

Δημήτρη Μαυρόπουλου

Γνωρίζουμε τόν Θεό διά τοῦ λόγου του πού εἶναι ἐγκατεσπαρμένος στή δημιουργία του, εἴτε αὐτός ἀποκαλύφθηκε ὡς Νόμος (διά τοῦ Μωυσῆ) εἴτε ὡς ἐξαγγελία τῆς παρουσίας του (διά τῶν προφητῶν), εἴτε ὡς φυσική θεολογία, κατά τή διατύπωση τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «Τὰ γάρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπό κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καί θειότης» (Ρωμ. 1,20). Σχετιζόμεστε ὅμως μέ τόν Θεό διά τοῦ Λόγου καί Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος «σάρξ ἐγένετο καί ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (Ἰωάν. 1,14).

Ἄς δοῦμε κατ' ἀρχήν μέ ποιό περιεχόμενο εἰσάγεται ἡ λέξη «λόγος» στή θεολογία τῆς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας, ὅπως τή συναντοῦμε στήν Ἁγία Γραφή, ἀλλά καί στή θεολογία τῆς Ἐκκλησίας.

α) Ἡ Παλαιά Διαθήκη χρησιμοποιεῖ δύο λέξεις, τίς ὁποῖες οἱ Ὁ μεταφράζουν μέ τήν ἑλληνική λέξη «λόγος». Ἡ πρώτη εἶναι τό «ἀμάρ» (amar), περισσότερο μέ τήν ἔννοια τοῦ «σκέπτεσθαι», ἐπομένως μέ τήν ἔννοια τοῦ ἐνδιάθετου λόγου, τοῦ ἐσωτερικοῦ λογισμοῦ, καί ἡ δεύτερη εἶναι τό «νταβάρ» (davar) μέ τήν ἔννοια τοῦ «ὀμιλεῖν», τῆς ἐκφορᾶς τῶν σκέψεων ὡς ὀμιλίας. Μέ αὐτές τίς δύο λέξεις χαρακτηρίζονται ἀφενός ἡ ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους, ἀφετέρου

ὁ διάλογος Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Ἐπίσης μέ αὐτές τίς λέξεις προσδιορίζεται καί ἕνας διάλογος ἐντός τῆς θεότητας ἢ τοῦ Θεοῦ μέ οὐράνιες δυνάμεις, ἄς τίς ὀνομάσουμε ἀγγέλους. Ὡστόσο, ὑπάρχουν μαρτυρίες στήν Ἁγία Γραφή, ὅπου μέ τή λέξη «ἀμάρ» χαρακτηρίζεται μία θεία βουλή, μέ τήν ἔννοια τοῦ σύν-σκέπτεσθαι μέσα στή θεότητα, ὅπως π.χ. στή διήγηση τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου: «καί εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ' ὁμοίωσιν» (Γέν. 1,26), ἢ στή διήγηση περί τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ: «καί εἶπε Κύριος· [...] δεῦτε καί καταβάντες συγγέωμεν αὐτῶν τήν γλῶσσαν» (Γέν. 11,6).

Καταστατική φράση πού χαρακτηρίζει τή σχέση τοῦ Θεοῦ μέ τή δημιουργία εἶναι: «Καί εἶπεν ὁ Θεός γενηθήτω [...] καί ἐγένετο», ἢ, σχηματικά: «Ὁ Θεός εἶπε καί ἐγένετο». Στίς τρεῖς αὐτές λέξεις, «Θεός», «εἶπε», «ἐγένετο», ἡ πατερική θεολογία ἀντιλαμβάνεται τήν παρουσία τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος: ὁ Πατήρ (ὡς Νοῦς), ὁ Υἱός (ὡς Λόγος), τό Πνεῦμα (ὡς τελειοποιός καί συντηρητική δύναμη). Αὐτή τήν προσέγγιση, ὅτι δηλαδή κάθε τόπος ἢ τρόπος σχέσης καί ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ πρός τόν κόσμο ἀναπαύεται στήν παρουσία καί τῶν τριῶν προσώπων τῆς θεότητας, ἀκόμα κι ἂν

φαίνεται ως ενέργεια τοῦ ἑνός, δέν πρέπει νά τήν ξεχνᾶμε. Εἰδικότερα τώρα, μέ τή λ. «λόγος» ἐννοοῦμε:

α) Λόγος Θεοῦ. Ὁ Θεός ὁμιλεῖ πρὸς τόν ἑαυτό του («καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον»), πρὸς τοὺς ἀνθρώπους («καὶ εἶπεν Κύριος πρὸς Ἄβραμ»), πρὸς τόν λαό του, συνήθως διὰ τῶν προφητῶν («καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωυσῆν λέγων· ἀλάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ»), καὶ ὁ λόγος του γίνεται φανερός, ἢ γίνεται ἔργο, πράξις. Αὐτός ὁ θεῖος λόγος πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δέν εἶναι ἀφηρημένη ἐνέργεια, ὅπως ἐννοεῖται στή φιλοσοφική σκέψη, ἀλλά γίνεται ἀντιληπτός ὡς ἐμπειρία τῆς καρδίας, ὅπως ἐπισημαίνεται στή Γραφή: «Καὶ ἔσται τὰ ῥήματα ταῦτα [...] ἐν τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ψυχῇ σου» (Δευτ. 6,6).

β) Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ὡς Νόμος. Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ παραδίδεται στόν Μωυσῆ καὶ δι' αὐτοῦ στόν λαό τοῦ Θεοῦ. Ἡ σύνδεση τοῦ λαοῦ μέ τόν Θεό διὰ τοῦ Νόμου διαμορφώνει τήν ταυτότητα τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ Νόμος αὐτός διατυπώνεται μέ λέξεις, καὶ μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ Θεός δίνει ἐντολή στόν Μωυσῆ νά φτιάξει γραπτό λόγο γιά τόν λαό του, καὶ ὁ Μωυσῆς δημιουργεῖ ἀλφάβητο. Ὁ Νόμος ἔχει λόγο, ὁ Νόμος ἐκφέρεται ὡς λόγος, ὁ λόγος παραπέμπει στόν Νόμο ἢ ὁ Νόμος ἐρμηνεύεται διὰ τοῦ λόγου.

γ) Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ γίνεται γνωστός διὰ τῶν Προφητῶν («τάδε λέγει Κύριος»).

Ἔχουμε λοιπόν τόν δημιουργικό λόγο, τόν λόγο τοῦ Νόμου καὶ τόν λόγο τῶν Προφητῶν. Μποροῦμε νά τοὺς διακρίνομε καὶ νά τοὺς σπουδάσομε αὐτό-

νομα αὐτοῦς τοὺς λόγους, νά εἰσέλθουμε στό περιεχόμενό τους, ἀλλά γιά νά τοὺς συνθέσομε χρειαζόμαστε τήν ἀποκάλυψη τῆς Καινῆς Διαθήκης. Φέρνω ὡς παράδειγμα τή σύνθεση πού ἀναπτύσσει ὁ ἀπόστολος Παῦλος στήν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή του, ὅπου ὁ Νόμος συνδέεται μέ τή Χάρη, ἐπειδὴ ἀκριβῶς μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ φανερώθηκε ἡ σύνδεση τοῦ δημιουργικοῦ λόγου μέ τόν λόγο τοῦ Νόμου καὶ τόν λόγο τῶν Προφητῶν.

Στήν Καινή Διαθήκη ἡ λέξη «λόγος» ἀπλώνεται πολύ περισσότερο καὶ περιλαμβάνει διάφορες ἐκφράσεις, δραστηριότητες, ἐνέργειες, εἴτε τοῦ Ἰησοῦ, εἴτε τῶν μαθητῶν του, εἴτε τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Π.χ., οἱ ἐντολές, οἱ διδασκαλίες, οἱ ἀποκαλύψεις, ὀνομάζονται λόγος Θεοῦ ἢ λόγος Χριστοῦ ἢ λόγος διὰ Ἰησοῦ. Ἡ ἴδια ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ, οἱ ὁμιλίες του, ὀνομάζονται ἐπίσης λόγος. Τό εὐαγγέλιο τῆς σωτηρίας, κυρίως στοὺς τρεῖς συνοπτικούς εὐαγγελιστές, ὡς ἄγγελμα σωτηρίας, ὀνομάζεται ἐπίσης λόγος Θεοῦ. Τό κήρυγμα τῶν μαθητῶν ὀνομάζεται λόγος. Ὅλα τὰ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὰ ὀνομάζει ἐπίσης λόγο. Καὶ τό περιεχόμενο τῆς πίστεως ἀκόμα ὀνομάζεται λόγος. Στήν περίπτωση βέβαια τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου, λόγος ὀνομάζεται καὶ ἡ προἀναρχὴ θεία ὑπόσταση τοῦ Ἰησοῦ (βλ. Ἰωάν. 17,5).

Χρειαζέται ὅμως νά ἐξετάσομε ἐπίσης τό περιεχόμενο τῆς λέξης «λόγος» στή θύραθεν παιδεία, ἰδιαίτερα τήν ἐποχή πού ὁ Ἰωάννης γράφει τό εὐαγγελίό του (περίπου 100-105 μ.Χ.) στήν περι-

οχή τῆς Ἐφέσου. Ἡ Ἐφεσος τὴν ἐποχή αὐτὴ εἶναι ἓνα κέντρο φιλοσοφικῶν ρευμάτων καὶ διαλόγων καὶ εἶναι ἡ πόλη ὅπου κατεξοχήν ἐνδημεῖ ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸν ἡρακλείτειο λόγο. Στὸν Ἡράκλειτο ὁ λόγος ἔχει οἰονεῖ ὑποστατικό περιεχόμενο, εἶναι ὁ λόγος πού ἐξηγεῖ τὰ πάντα, ὁ λόγος-ἁρμονία, ὁ λόγος-αἰτία, ὁ λόγος-τέλος (= σκοπός), ὁ λόγος πού διατρέχει τὴν ἱστορία καὶ γεννάει τὴν ἱστορία. Γίνεται «ξυνός» ὁ λόγος αὐτός, δηλαδή κοινός λόγος, ἀλλὰ γίνεται κοινός ἐπειδὴ ἔχει ἀρχὴ οὐσιώδη πέραν τῆς ἱστορίας. Μερικοὶ μάλιστα ἐρμηνευτὲς ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Ἡράκλειτος τοποθετεῖ τὸν λόγο αὐτὸν καὶ πρὸ τῆς ἱστορίας. Ἀπὸ τὸν ἡρακλείτειο λόγο θὰ φτάσουμε στὸν λόγο τῶν δύο μεγάλων φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι θὰ τὸν θεοποιήσουν καὶ θὰ τὸν ἀναγάγουν σὲ «λόγο τοῦ παντός» πού εἶναι ὁ Θεός. Στὸν μὲν Πλάτωνα εἶναι τὸ «ὄντως ὄν», στὸν δὲ Ἀριστοτέλη εἶναι τὸ «πρῶτον κινουῦν ἀκίνητον», πρὶν καὶ ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου. Ἐπομένως, ὁ λόγος στὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφία ἔχει ἓνα περιεχόμενο θείας οὐσίας.

Στὴν Ἐφεσο ἐπίσης ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ζεῖ τὴν παρουσία μεγάλων ρευμάτων καὶ μεγάλων διαλόγων πού γίνονται ἀνάμεσα στὸν Γνωστικισμό καὶ στὸν πρῶμο Νεοπλατωνισμό. Ὁ Γνωστικισμὸς προτείνεται ὡς ὁδός, μόνον πού ἀνάγοντας τὴ γνώση σὲ ὑπέρτατο ἄξονα τῆς ζωῆς, γλιστράει στὸ φαντασιῶδες. Παιδί τοῦ Γνωστικισμοῦ εἶναι ὁ Νεοπλα-

τωνισμὸς, ὁ ὁποῖος φτάνει σὲ ἀκρότατα σημεῖα μυστικισμοῦ καὶ ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει μίαν ἐσωτερικὴ ἁρμονία καὶ ἡσυχία.

Υπάρχει ὅμως καὶ ὁ Ἰουδαϊσμός, ὁ ὁποῖος βρίσκεται μέσα στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἤδη ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀποστολικά χρόνια. Θυμίζω ὅτι τὸ 49 μ.Χ. στὴ Σύνοδο τῶν Ἀποστόλων, πού ἔγινε στὰ Ἱεροσόλυμα, τέθηκε τὸ θέμα ἂν ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς Συναγωγῆς, ἄρα μὲ προσαρμογὴ τῆς οὐσιώδη τῆς Συναγωγῆς ἢ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Τὴν ἀποψη τῆς συνέχειας ὑποστήριζαν χριστιανοὶ ἰουδαϊκῆς προέλευσης μὲ δυναμικό, εἶναι ἀλήθεια, τρόπο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, μὲ πρωταγωνιστὲς τὸν ἐπίσκοπο Ἱεροσολύμων Ἰάκωβο τὸν Ἀδελφόθεο, μαζί μὲ τοὺς Πέτρο καὶ Παῦλο, ὑποστήριξαν τὴν ἀποδέσμευση. Τελικὰ ὁμονόησαν, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ ὁμοφωνία αὐτὴ ὀφείλεται στὴν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν Α' Ἀποστολικὴ Σύνοδο ἡ ἀπόφαση ξεκινάει μὲ τὴ φράση: «ἔδοξε τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν» (βλ. Πράξ. 15,28). Ἀποφάσισαν ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν χρειάζεται νὰ ἔχει σχέση μὲ τὴ Συναγωγὴ, δέν χρειάζεται νὰ ἔχει σχέση μὲ τὸν παλαιὸ Ἰσραήλ, εἶναι νέος Ἰσραήλ, γεννιέται ὡς νέος Ἰσραήλ. Εἶναι κάτι καινούργιο κατὰ τὴν ἴδια σημασία πού εἶναι νέος Ἀδάμ ὁ Χριστός, ἂν καὶ πῆρε σάρκα ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπο τῆς παλαιᾶς ἀνθρωπότητος, τὴ Θεοτόκο Μαρία.
(Συνεχίζεται)

Ἡ καθαγιαστική εὐχή στὸν γάμο (α)

Παναγιώτη Ἰ. Σκαλτσῆ
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἑρώτηση: Ποιά εἶναι ἡ οὐσιαστική (καθαγιαστική) εὐχή στὴν ἀκολουθία τοῦ γάμου;
π.Σ.Κ.

Ο γάμος ὡς «ἀγάπης μυστήριον»¹, ὅπου δύο ἄγνωστοι ἄνθρωποι ἐνώνονται «εἰς σάρκα μίαν» (Γεν 2:24) καὶ θεμελιώνουν τὴ νέα τους ζωὴ στὴ σχέση καὶ τὸ πρότυπο τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησία, δέν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοηθεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν ἱερολογία καὶ τὴ σύνδεσή του μετὰ τὴν θεία Εὐχαριστία. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ γάμος εἶναι ἀνάμνηση τοῦ μυστηρίου τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ μυστικοῦ γάμου Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας. Τὸ γεγονός τῆς ἀπὸ τὸν Χριστὸ σύνδεσης τοῦ γάμου μετὰ τὸ δημιουργικὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐπαναφορά τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ στὴν ἀρχικὴ του τελειότητα, ὅπως ἐπίσης ἡ «εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν» (Ἐφ 5:332) σύναψη αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου καὶ ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ στὴν Κανᾶ, ὅπου «προηυλόγησε» τὸν γάμο², εἶναι οἱ καλύτερες μαρτυρίες γιὰ τὸ ὅτι ὁ πυρήνας καὶ οἱ ρίζες τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱερολογίας καὶ τῆς ἔνταξης τοῦ γάμου στὸν λειτουργικὸ χῶρο τῆς θείας Εὐχαριστίας βρῖσκονται στὴν Καινὴ Διαθήκη³.

Ἡ μετέπειτα ἐξέλιξη τῆς τελετουργίας τοῦ γάμου μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἔνωση τῶν νεονύμφων μέχρι τὸν 9^ο μ.Χ. αἰ. γινόταν μετὰ τὴν ἐπίθεση τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέα καὶ

τῆ σχετικῆς εὐλογία. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὴν πληροφορία τοῦ Κλήμεντα Ἀλεξανδρέως (150-215): «Τίνι γὰρ ὁ πρεσβύτερος ἐπιτίθησι χεῖρας; Τίνα δὲ εὐλογήσει; αὐτὴν γυναῖκα τὴν κεκοσμημένην...»⁴. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Τερτυλλιανὸς μιλά γιὰ τὴ σύνδεση τοῦ γάμου μετὰ τὴν θεία Εὐχαριστία: «Ἡ Ἐκκλησία οἰκονομεῖ, ἐπιβεβαιώνει ἢ προσφορά (oblatio) καὶ σφραγίζει ἢ εὐλογία (benedictio)»⁵. Ὁ Μέγας Βασίλειος γράφει ὅτι ἡ ἔνωση τοῦ ἀνδρα καὶ τῆς γυναίκας ἐπιτυγχάνεται μετὰ τὸν φυσικὸ δεσμό καὶ μετὰ τὴν εὐλογία: «Ὁ τῆς φύσεως δεσμός, ὁ διὰ τῆς εὐλογίας ζυγός, ἔνωσις ἔστω τῶν διεστώτων»⁶. Ὁ ἱερός δὲ Χρυσόστομος καταδικάζει τὰ κοσμικὰ εὐτράπελα ποὺ γίνονταν στοὺς γάμους καὶ προτρέπει νὰ καλοῦνται οἱ ἱερεῖς καὶ νὰ τελεῖται ὁ γάμος «δι' εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν»⁷. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος μιλά γιὰ τὴν τάξη καὶ εὐκοσμία, ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχει στὸν γάμο, καὶ κάνει λόγο γιὰ ἐπισκόπους, εὐχές καὶ ψαλμωδίες στό μυστήριο αὐτό καὶ ὄχι γιὰ γελωτοποιούς, κρότους καὶ συναυλίες⁸. Ἀπὸ τότε ἡ ἱεροτελεστία τοῦ γάμου εἶναι πιὸ δομημένη στό πλαίσιο Ἀκολουθίας μετὰ συγκεκριμένες εὐχές, ἀναγνώσματα καὶ σημαντικὰ γαμικά

σύμβολα, ὅλα ἐνταγμένα στό πλαίσιο τῆς Κοινωνίας μέ δῶρα πού ἀγιάσθηκαν σέ προηγηθεῖσα Λειτουργία ἤ ἐντός πλήρους θείας Λειτουργίας ἢ ἀκόμη μόνο μέ κοινό ποτήριο ἀπό τόν 12^ο καί κυρίως ἀπό τόν 15^ο αἰ.⁹ Εἶναι ἐνδεικτικός ὁ λόγος καί ἡ μαρτυρία τοῦ Βαλσαμῶνος (12^ο αἰ.) ὅτι «δι' ἱερολογίας καί θείας μεταλήψεως τοῦ σώματος καί τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ὁ γάμος γίνεται»¹⁰.

Σέ κάθε μυστήριο ὑπάρχουν τελεστικές εὐχές πού συγκροτοῦν τή δομή καί τόν εὐχητικό λόγο τοῦ μυστηρίου, ἀλλά ὑπάρχει καί μία ἐξ αὐτῶν, ὡς κεντρική καθαγιαστική εὐχή μέ ἐπικλητικό χαρακτήρα, γιά τόν ἀγιασμό τοῦ ἄρτου καί τοῦ οἴνου π.χ. στή θεία Εὐχαριστία, τοῦ ὕδατος στό Βάπτισμα, τῆς ἔνωσης «εἰς σάρκα μίαν» τῶν νυμφευομένων στόν γάμο κ.λπ.

Ἡ Ἀκολουθία τοῦ γάμου ὡς κείμενο μαρτυρεῖται ἀπό τά τέλη τοῦ 8^{ου} αἰ. μέ τρεῖς μόνο εὐχές, αὐτήν τῆς ἀρμόσεως «Ὁ Θεός ὁ ἅγιος, ὁ πλάσας ἐκ χοῦς τὸν ἄνθρωπον...», τήν εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας «Κύριε ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ ἐν τῇ σωτηριῶδει σου οἰκονομία...», καί τήν εὐχή τοῦ κοινοῦ ποτηρίου «Ὁ Θεός ὁ τὰ πάντα ποιήσας τῇ ἰσχύϊ σου...» (Βαρβερῖνο Εὐχολόγιο 336). Ἐκτοτε, καί συγκεκριμένα ἀπό τόν 10^ο αἰ καί ἐντεῦθεν, προστέθηκαν καί ἄλλες εὐχές, ὅπως π.χ. οἱ δύο πρῶτες μέ ἀναφορά στήν ἀπό τόν Θεό εὐλογία στά ἱερά ζευγάρια τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Ἀβραάμ καί Σάρρα, Ἰσαάκ καί Ρεβέκκα κ.λπ. Προστέθηκαν ἐπίσης καί οἱ δύο τελευταῖες μέ ἀναφορά στήν κατά τόν γάμο τῆς Κανᾶ εὐλογία καί τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἢ πρώτη, καί στήν ἀπό τήν παναγία

Τριάδα εὐλογία τοῦ γάμου ἢ δεύτερη¹¹. Ὑπάρχουν καί δύο εὐχές, ἀνεξάρτητες ἀπό τήν Ἀκολουθία, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στή λύση τῶν στεφάνων κατά τήν ὄγδοη ἡμέρα, κάτι πού δηλώνει καί ἀναδεικνύει τόν ἀδιάλυτο καί ἐσχατολογικό χαρακτήρα τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου.

Σκοπός ὄλων τῶν τελεστικῶν εὐχῶν τοῦ γάμου εἶναι νά ἀναδειχθεῖ ἡ ἱερότητα του μέσα στήν Ἐκκλησία ὡς ἕνα γεγονός πού δημιουργήθηκε-θεσμοθετήθηκε ἀπό τόν Τριαδικό Θεό, ἀναδημιουργήθηκε ἀπό τόν Χριστό στήν Κανᾶ καί ἡ προοπτική του εἶναι τά ἔσχατα. Μία ἀπό τίς εὐχές εἶναι ἡ κατ' ἐξοχήν μυστηριακή καί καθαγιαστική. Πρόκειται γιά τήν εὐχή τῆς ἀρμόσεως· «Ὁ Θεός ὁ ἅγιος, ὁ πλάσας ἐκ χοῦς τὸν ἄνθρωπον...».

Ἡ ὡς ἄνω εὐχή εἶναι καθαγιαστική διότι: Πρῶτα-πρῶτα εἶναι ἡ παλαιότερη εὐχή τοῦ γάμου, μέ βιβλικές βεβαίως ἀναφορές, ἀλλά καί μέ νοήματα καί ιδέες πού τίς συναντοῦμε σέ κείμενα τοῦ 4^{ου} μ.Χ. αἰ.¹² Ἡ εὐχή αὐτή δέν λείπει ἀπό κανένα χειρόγραφο πού περιγράφει τόν γάμο. Ὡς πρὸς τή δομή καί τό περιεχόμενό της ἀρχικά μνημονεύει τήν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνδρός ἀνοικοδόμηση τῆς γυναίκας. Στή συνέχεια ἐπικαλεῖται τόν Θεό νά ἀποστείλει τή χεῖρα του καί νά ἀρμόσει ἀλλήλους, «ὅτι παρὰ σοῦ ἀρμόζεται ἀνδρὶ, γυνή». Ἀκολούθως ἔχει τό «στεφάνωσον αὐτοὺς εἰς σάρκαν μίαν». Φαίνεται λοιπόν ὅτι ἡ εὐχή αὐτή ἀφορᾶ τόσο τήν ἄρμωση τῶν χειρῶν, ὅσο καί τή στέψη. Εἶναι κοινή εὐχή δύο σημαντικῶν συμβολικῶν πράξεων, τῆς ἄρμωσης, πού δηλώνει «τὸ τέλειον τῆς ἐνώσεως»¹³, καί τοῦ στεφανώματος, πού συμβολίζει τόν

νικηφόρο κατά τῆς ἁμαρτίας ἀγώνα τῶν νεονύμφων, πρὶν και μετὰ τῆ στέψη¹⁴, μέ στόχο τῆ βασιλεία τῆς ὁποίας ὁ δρόμος «εἶναι μαρτύριο και μαρτυρία γιά τό Χριστό»¹⁵.

Καί οἱ δύο αὐτές πράξεις, πού ἔχουν προχριστιανικές, ἀλλά και βιβλικές ρίζες¹⁶, μέσα ἀπό μία κοινή εὐχή δηλώνουν τῆ μεταβολή ἑνός κοινού γάμου σέ χριστιανικό. Στό παλαιότερο χειρόγραφο Εὐχολόγιο, τόν Βαρβερινό κώδικα 336 (τέλη 8^{ου} αἰ.), ὅπου ἡ στέψη προηγείται τῆς ἄρμωσης, διακρίνεται μέ σαφήνεια ἡ ἐνότητα τῶν δύο πράξεων· «Εἶτα (μετά τήν εὐχή δηλαδή) στέφει ἀμφοτέρους και κρατήσας αὐτῶν τὰς δεξιὰς χεῖρας παραδίδωσιν ἀλλήλοις». Δέν εἶναι μάλιστα τυχαῖο πού σέ ἕνα ἀπό τά αἰτήματα τῶν εἰρηνικῶν, πού δέν ὑπάρχει σήμερα, γίνεται λόγος γιά τήν εὐλογία τῶν στεφάνων «τῆ δυνάμει και ἐπιφοιτήσει και

τῆ ἐνεργεία τοῦ ἁγίου Πνεύματος». Σέ μεταγενέστερους ἐπίσης κώδικες φαίνονται καθαρά ἡ ἐνότητα στέψης και ἄρμωσης· «Εἶτα στέφει ἀμφοτέρους και λέγει: Κύριε ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ δόξη και τιμῆ στεφανώσας τοὺς ἁγίους σου. Και κρατήσας ὁ ἱερεὺς τὰς δεξιὰς αὐτῶν χεῖρας παραδίδει ἀλλήλοις»¹⁷. Ἡ ἀποστολή τῆς χειρὸς ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, στήν ὁποία ἀναφέρεται ἡ εὐχή τῆς ἄρμωσης τῶν χειρῶν τῶν νεονύμφων και τῆς στέψης των, ἀποτυπώνεται σέ σαρκοφάγους τοῦ 4^{ου} μ.Χ. αἰ., ὅπου τό χέρι τοῦ Θεοῦ στεφανώνει ἕνα ζευγάρι¹⁸. Σέ ποτήρια ἐπίσης τοῦ 4^{ου} αἰ. φαίνεται ὁ Χριστός νά στεφανώνει τοὺς νεονύμφους. Φαίνεται ἀκόμη σέ σαρκοφάγους και δακτυλίδια τῆς ἴδιας ἐποχῆς, ἀλλά και λίγο ἀργότερα, νά συνάπτει τά χέρια (ἄρμωση) τῶν συζύγων, ἀκόμη και πάνω σέ Εὐαγγέλιο¹⁹.

(Συνεχίζεται)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολήν*, PG 62:387. 2. Τροπάριο Θ' ὠδῆς Μεγάλου Κανόνα. 3. Π.Ι. Σκαλτσῆς, *Γάμος και θεία Λειτουργία*. Συμβολή στήν Ἱστορία και τῆ Θεολογία τῆς Λατρείας, Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶς 1998, σ. 109-131. 4. *Παιδαγωγός* 3,11, PG 8:637B. 5. *Ad uxorem* 3,11, PL 1:1302A. 6. *Εἰς τήν Ἐξαήμερον*, PG 29:160B. 7. *Εἰς τήν Γένεσιν*, 48, PG 54:443. 8. *Ἐπιστολή* 132, *Διοκλεῖ*, PG 37:376A. Βλ. και Π.Ι. Σκαλτσῆς, ὁ.π., σ. 132-161. 9. Βλ. Σκαλτσῆς, ὁ.π., σ. 164-193. 10. Βαλσαμῶνος, *Ἑρμηνεία εἰς κστ' κανόνα Μεγάλου Βασιλείου*, στό Γ. Α. Ράλλης και Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θείων και ἱερῶν κανόνων...*, τ. Δ', Ἀθήνα 1852-1859 (φωτοαναστ. ἔκδ. Ἀθήνα 1966), σ. 160. 11. Βλ. Σκαλτσῆς, ὁ.π., σ. 164-327. 12. Σκαλτσῆς, ὁ.π., σ. 172-173. 13. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος...* ΣΟΘ', PG 155:509C. 14. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία Θ'. Εἰς τήν Α' Τιμόθεον*, ΣΠΒ', PG 155:513B και ΣΟΣΤ' PG 155:505A. 15. Ἀλέξανδρος Σμέμαν, *Γιά νά ζήσει ὁ κόσμος*, Ἀθήνα: Δόμος 1982, σ. 132. 16. Βλ. σχετικά Π.Ι. Σκαλτσῆς, *Λειτουργικές Μελέτες I*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶς 2007, σ. 108-116. Βλ. και Δ.Β. Τζέρπος (Πρωτοπρ.), «Σύμβολα και Συμβολισμοί κατά τήν τέλεση τοῦ Ὁρθοδόξου Γάμου», στόν τόμο *Ὁ Γάμος στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*, Πρακτικά Δ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου, Ἀθήνα 2004, σ. 95-118. 17. Π.Ν. Τρεμπέλας, *Μικρόν Εὐχολόγιον*, τ. Α', Ἀθήνα: Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ» 1998, σ. 53-54. 18. Βλ. Κ.Π. Χαραλαμπίδης, *Συμβολικές παραστάσεις τῆς Νίκης στήν παλαιοχριστιανική τέχνη τῆς Δύσης*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 130-131, 228. 19. Βλ. Π.Ι. Σκαλτσῆς, ὁ.π., σ. 151-155.

Κυριακή Ε΄ Νηστειῶν

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη
Ἐφημ. Ἱ. Ν. Ἁγίας Παρασκευῆς Καλλιπόλεως, Ἱ. Μ. Πειραιῶς

Ὅς ἐὰν θέλῃ γενέσθαι μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται ὑμῶν διάκονος, καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ ὑμῶν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος (Μάρκ. 10, 43-44)

Ὁ Κύριος προλέγει στους μαθητές Του τὰ πάθη καὶ τὴν Ἀνάστασή Του, ὅπως καὶ ὑποδεικνύει σ' αὐτούς – μετὰ μάλιστα τὴν πρόκληση τοῦ αἰτήματος τοῦ Ἰακώβου καὶ τοῦ Ἰωάννου νὰ εἶναι πρῶτοι στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ – τὴ μέθοδο προκειμένου νὰ συμμετάσχουν στὴ δόξα Του, ἢ ὁποία ταυτίζεται μετὰ τὰ πάθη καὶ τὴ Σταύρωσή Του. Ἰδιαιτέρως ἢ ἀπάντησή Του στὰ δύο ἀδελφία ἀλλὰ καὶ στους ἄλλους μαθητές μᾶς βάζει σέ σκέψεις. Στὸ αἶτημα ὄλων στὴν πραγματικότητα τῶν μαθητῶν νὰ εἶναι πρῶτοι, ὁ Κύριος ἀπαντᾷ: «Ὅποιος θέλει νὰ γίνει μεγάλος ἀνάμεσά σας, πρέπει νὰ γίνει ὑπηρέτης σας. Καὶ ὅποιος ἀπὸ σᾶς θέλει νὰ εἶναι πρῶτος, πρέπει νὰ γίνει δοῦλος ὄλων».

1. Ὁ Κύριος δὲν ἀρνεῖται τὴν ἐπιθυμία τῆς μεγαλοουργίας καὶ τῆς πρωτιᾶς γιὰ τὸν ἄνθρωπο – προφανῶς φανερώνει τὴν τάση του πρὸς τὴν τελειότητα καὶ τὴ μεγαλωσύνη ὡς στοιχεῖο τῆς κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ δημιουργίας του, συνιστᾷ δηλαδή γνώρισμα τῆς φυσιολογίας του. Ἡ ἁμαρτία ὅμως πού διέστρεψε τὴν ἀνθρώπινες δυνάμεις, διέστρεψε καὶ τὴν τάση τῆς φιλοπρωτιᾶς: ἀπὸ δοσμένη ἐκ Θεοῦ δυναμικὴ γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ

ἀνθρώπου, ἀλλοιώνεται καὶ λειτουργεῖ παρὰ φύσιν, δηλαδή πρὸς καταστροφή τοῦ ἀνθρώπου. Γίνεται καὶ αὐτὴ ἓνα ἀπὸ τὰ πάθη τοῦ ἀνθρώπου πού ἐκφράζει τὸν ἐγωισμό του· πού σημαίνει: ἐνῶ ἢ ἐπιθυμία τῆς πρωτιᾶς ἀναφερόταν στὸν Θεὸ καὶ εἶχε χαρακτηριστικὸ τῆς τὴν ἀγάπη στὸν συνάνθρωπο, μετὰ τὴν πτώση στὴν ἁμαρτία ἀναφέρεται στὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο καὶ ἔχει ὡς χαρακτηριστικὸ τὸ ἀτομικὸ του συμφέρον. Ἡ φιλοπρωτία, δηλαδή, ἔγινε ἀπὸ μέσον πνευματικῆς προαγωγῆς μέσον ἐγωιστικῆς προβολῆς καὶ κυριαρχίας ἐπὶ τῶν ἄλλων, μέσον κυριολεκτικὰ ἁμαρτίας.

2. Ὁ Κύριος ἐρχόμενος στὸν κόσμον «ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον» ἀποκαθιστᾷ τὴν δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς τὸν ἐντάσσει μέσα στὸν ἴδιο, συνεπῶς τὸν ἐπαναπροσανατολίζει στὸν ἀρχικὸ του προορισμὸ – ὅ,τι σημειώνει ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὡς «ἀνακεφαλαίωση» ἐν Χριστῷ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ φιλοπρωτία ἐν προκειμένῳ λειτουργεῖ πιά στό πλαίσιο τοῦ ἀνακαινισμοῦ πού ἔφερε γι' αὐτόν – «εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις» – ὅποτε πρῶτος ἔκτοτε γίνεται ὅποιος πορεύεται κατὰ Θεόν, δηλαδή θυσιαστικὰ πρὸς τὸν συνάνθρωπο καὶ μετὰ ἀπόλυτη

ὕπακοή, μέχρι θανάτου, πρὸς τὸν Θεό. Ἔτσι ὁ Σταυρὸς τοῦ Κυρίου γίνεται τὸ μέτρο καὶ τὸ ὄριο πού μετρᾷ τὸν πρῶτο καὶ τὸν μεγάλο ὡς τὸν μέτοχο τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ, κάτι πού ἀνατρέπει ἐντελῶς τίς κοσμικὲς προτεραιότητες κι ἐγκαθιστᾷ τίς προτεραιότητες τοῦ οὐρανοῦ: γιὰ νὰ εἶσαι πρῶτος, πρέπει νὰ εἶσαι τελευταῖος· γιὰ νὰ γίνεις μεγάλος, πρέπει νὰ γίνεις ὑπηρέτης καὶ μικρότερος ὄλων. Κατανοεῖ κανεὶς ἔτσι τὴν καταδίκη ἀπὸ τὸν Κύριο τῆς φιλοπρωτίας τῶν μαθητῶν Του Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου: ἐξέφραζε τὴν κακὴ καὶ ἀμαρτωλὴ ποιότητά της.

3. Ἡ ἀνατροπὴ αὐτὴ πού ἐπιφέρει ὁ Κύριος συνιστᾷ παραδοξότητα καὶ σκάνδαλο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη λογικὴ. Ὅσο κατεβαίνεις, λέει, τόσο καὶ ἀνεβαίνεις, ὅσο μικραίνεις τόσο καὶ μεγαλώνεις, ὅσο ἀτιμάζεσαι τόσο καὶ δοξάζεσαι. Ὅ,τι λαμπρὸ καὶ φανταχτερό ἐπιζητεῖ ὁ κοσμικὸς ἄνθρωπος διαγράφεται, γιὰ νὰ φανερωθεῖ ἡ ἀληθινὴ μεγαλωσύνη τῆς ἀκολουθίας τοῦ Χριστοῦ: νὰ εἶσαι ὁ μικρότερος καὶ ὁ ὑπηρέτης τῶν ἄλλων, κατὰ τὸ πρότυπο Ἐκείνου – «ἐγὼ εἶμι ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ὁ διακονῶν»! Ἡ ταπεινὴ ἀγάπη, καθὼς εἶπαμε, πού περιέχει τὴν παντοδυναμία καὶ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ. Γιατί «ταπεινοῖς ὁ Θεὸς δίδωσι χάριν».

4. Μέ τὰ παραπάνω νομίζουμε ὅτι δίνεται ἡ ἀπάντηση καὶ στό ἐρώτημα, ἂν μπορεῖ ἓνας πιστὸς νὰ εἶναι πρῶτος στὴ δουλειά του, νὰ ἀνεβαίνει στὴν ἱεραρ-

χία τῆς ἐργασίας του, γιὰ παράδειγμα. Βεβαίως, λοιπόν, μπορεῖ καὶ πρέπει, ἴσως, νὰ ἀγωνίζεται γιὰ κάτι τέτοιο, ἀρκεῖ ὁ ἀγώνας τῆς φιλοπρωτίας του νὰ γίνεται πρὸς δόξα Θεοῦ, μὲ τὴν ἔννοια νὰ μὴ χρησιμοποιεῖ τὴν πρωτιά γιὰ νὰ ὑπερηφανεύεται, γιὰ νὰ πλουτίζει ἢ νὰ καταπιέζει τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ νὰ ὑπηρετεῖ καλύτερα τὸν συνάνθρωπό του. Ἔτσι βλέπουμε ὅτι ἔκαναν πολλοὶ ἄγιοι, οἱ ὁποῖοι κατεῖχαν κάποια μεγάλη θέση εἴτε κοσμικὴ εἴτε ἐκκλησιαστικὴ. Ὁ ἅγιος Δημήτριος, γιὰ παράδειγμα: ἡ μεγάλη κοσμικὴ θέση πού κατεῖχε στό στρατεῦμα ἦταν τὸ μέσον γι' αὐτόν, προκειμένου νὰ εἶναι ἱεραπόστολος στοὺς στρατιῶτες του. Ὁ ἅγιος Βασίλειος, ἐπίσης: ἐπεδίωξε τὴν ἀρχιεπισκοπικὴ θέση τῆς Καισαρείας, γιατί ἔβλεπε ὅτι ἔτσι μπορεῖ νὰ προβάλλει ἀποτελεσματικὰ τὴν ὀρθὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ νὰ γίνει ἀνάχωμα στοὺς αἰρετικούς τῆς ἐποχῆς. Ἡ φιλοπρωτία, λοιπόν, τῶν ἁγίων ἦταν γιὰ τὸ καλὸ τοῦ συνανθρώπου τους καὶ γιὰ τὸ πνευματικὸ καλὸ τὸ δικό τους.

Τὸ πρακτέο τίθεται ἀφ' ἑαυτοῦ: ἀπαιτεῖται ἡ ἐπίμονη προσπάθεια στροφῆς τῆς ὑπάρχουσας μέσα μας φιλοπρωτίας στὴ σωστὴ κατεύθυνση, δηλαδή νὰ ἐμπιστευτοῦμε τὴ μέθοδο πού ὑποδεικνύει ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, τὴν ταπεινὴ ἀγάπη. Πρόκειται, ὅπως καταλαβαίνουμε, γιὰ μονόδρομο. Κάθε τι ἄλλο ἀποτελεῖ ἐκτροπὴ καὶ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν Θεό.

Κυριακή τῶν Βαΐων

πρωτ. Βασιλείου Θερμοῦ
Αναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ ΑΕΑΑ - Παιδοψυχιάτρου

Ἔχοντας διανύσει, ἀδελφοί μου, ὀλόκληρη τὴ Μεγάλη Σαρακοστή, στὰ πρόθυρα πλέον τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας, βρισκόμαστε μπροστά ἀπὸ τὴν κορύφωση τοῦ Πάθους τοῦ Χριστοῦ μας. Σύμφωνα μὲ ὅσα πιστεύει ὁ περισσότερος κόσμος, ἔρχονται οἱ ὠρες τοῦ μεγάλου πόνου. Τῆς ἀπερίγραπτης ὀδύνης.

Ἐνῶ αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια, πρόκειται γιὰ τὴ μισὴ ἀλήθεια. Γιὰ ἐμᾶς τοὺς πιστοὺς συμβαίνει τὴ Μεγάλη Ἑβδομάδα κατὶ ἄλλο ἀκόμη, βαθύ καὶ μυστηριώδες. Καὶ ἀπροσδόκητο!

Κοιτάξετε τί ἀκούσαμε σήμερα στὸν Ὅρθρο, στὰ τροπάρια τῶν αἰῶνων. Ὁ ὑμνογράφος γράφει ὅτι ἔρχεται ὁ Χριστός, μπαίνει στὴν Ἱερουσαλήμ καὶ πάει στὸν γάμο Του! Μάλιστα, παίρνει ἀφορμὴ καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκηνή, ὅτι εἶναι πάνω στό γαϊδουράκι. Ξέρετε ὅτι μέχρι καὶ πρὶν ἀπὸ κάποια χρόνια στὸν τόπο μας, στοὺς παραδοσιακοὺς γάμους στὰ χωριά, ὁ γαμπρός καὶ ἡ νύφη πήγαιναν καβάλα στ' ἄλογα στὸν γάμο.

Καὶ μᾶς λέει ὁ ὑμνογράφος: «Ἐλάτε ἔθνη καὶ λαοί, ἐλάτε νὰ δεῖτε σήμερα τὸν Βασιλέα τῶν Οὐρανῶν πάνω σὲ γαϊδουράκι ἀπλό καὶ εὐτελές, σάν νὰ κάθεται σὲ ὑψηλὸ θρόνο, εἰσέρχεται στὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐλάτε νὰ δεῖτε πῶς νυμφεύεται τὴ Νέα Σιών, τὴν Ἐκκλησία. Καὶ

σ' αὐτὸν τὸν ἄχραντο, τὸν καθαρὸ καὶ ἀμίαντο γάμο, οἱ ἀπειρόκακοι παῖδες, τὰ παιδιά πού δὲν εἶχαν πείρα κακοῦ, τὰ ἄθῳα παιδιά δηλαδή, συνέδραμον (ἔτρεχαν) ἐκεῖ, βοῶντες τὸν ὕμνον τὸν ἀγγελικόν, Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις».

Βλέπουμε, λοιπόν, ὅτι πίσω ἀπὸ ὅλη αὐτὴν τὴν περίοδο, πού εἶναι ἐποχὴ πένθους καὶ μετάνοιας, ὑπάρχει μιὰ διάσταση χαρᾶς, μιὰ διάσταση ἀγάπης. Γάμος! Τὸ ξαναβλέπουμε αὐτὸ ἀργότερα, τὴ νύχτα τῆς Ἀναστάσεως, ὅταν σὲ ἓνα τροπάριο τοῦ Ὁρθρου θὰ ἀκούσουμε: ὡς ἐκ παστοῦ ἐκλάμψας Χριστός. «Ἐλαμψε ὁ Χριστός βγαίνοντας ἀπὸ τὸν τάφο σάν νὰ βγαίνει ἀπὸ νυφικὸ δωμάτιο». Ποιὸς γάμος ἔγινε μέσα σ' αὐτὸν τὸν τάφο; Ἐγινε ὁ γάμος τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν ἀνθρωπότητα.

Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Χριστός ἔρχεται γιὰ τὸν γάμο Του τὴ Μεγάλη Ἑβδομάδα διαθέτει ἓνα ἀσύλληπτο ὑπαρξιακὸ δυναμικὸ, μέχρι τώρα μᾶλλον ἀνεξερευνητό. Ἀναρωτιέται κανεὶς γιατί ἐπὶ δύο χιλιάδες χρόνια ἔμεινε ἀπρόσιτη γιὰ ἐμᾶς αὐτὴ ἡ ἰδέα καὶ οἱ συνέπειές της. Πρόκειται γιὰ μιὰ κατάσταση, ἡ ὁποία ἀνατρέπει ριζικὰ ὅλη μας τὴν ἀντίληψη γιὰ τὸν πόνο, γιὰ τὴ δύναμη, γιὰ τὴν ἐξουσία. Μᾶς ἀλλάζει τὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν ταπείνωση.

Ὁ Χριστός, ἂν βρίσκει νόημα καί περιεχόμενο Γάμου μέσα στά Πάθη του, εἶναι ὄχι γιατί ἀγαπάει τόν πόνο, ἀλλά διότι ἀγαπάει τόν ἄνθρωπο. Αὐτό ἔχει τεράστια διαφορά. Ἐνῶ, ἀντίθετα, τό πρόβλημα τοῦ μαζοχισμοῦ ἐμποδίζει τόν ἄλλο νά ἀγαπήσει τόν ἄνθρωπο. Εἶναι ἀκριβῶς τό ἀντίθετο.

Νά κάνουμε μιὰ παρένθεση γιά νά θυμίσουμε ὅτι γι' αὐτό καί οἱ Ἀκολουθίες τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας πῆραν τό ὄνομα «ὁ Νυμφίος». Ἴδου ὁ Νυμφίος ἔρχεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός. Αὐτό ἀκούγεται ξεκάρφωτο, ἐάν ἀγνοοῦμε τά τροπάρια αὐτά τῶν Βαΐων. Δηλαδή, πῶς ἔρχεται ὁ Νυμφίος; τί εἶναι; γιατί; ποιά σχέση ἔχει μέ τή Μεγάλη Δευτέρα καί τή Μεγάλη Τρίτη; Τί θέλει νά πει ὅτι ἔρχεται ὁ γαμπρός τή νύκτα καί νά μήν ἀποκοιμηθεῖτε, νά εἴστε ξύπνιοι νά Τόν ὑποδεχτεῖτε; Μόνο ἔτσι κατανοεῖται αὐτό τό πρᾶγμα.

Τό Ἄσμα Ἀσμάτων εἶναι ἐκεῖνο τό ποιητικό βιβλίον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἓνα ἐρωτικό βιβλίον, τό ὁποῖο ἐρμηνεύτηκε ἀπό τούς Πατέρες ὅτι ὑποδηλώνει τόν γάμο τοῦ Θεοῦ μέ τήν ἀνθρωπότητα καί μέ τόν κάθε ἄνθρωπο χωριστά. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἓνας διάλογος τοῦ γαμπροῦ μέ κάποιους ἄλλους καί τῆς νύφης μέ κάποιες ἄλλες, γιατί ὁ γαμπρός καί ἡ νύφη εἶναι σέ ἀναζήτηση ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου. Καί ὑπάρχουν μέσα στό Ἄσμα Ἀσμάτων φράσεις ὅπως «Μήπως εἶδατε αὐτόν πού ἀγάπησε ἡ ψυχὴ μου; ποῦ εἶναι νά πάω νά τόν βρῶ;». Ὑπάρχουν ὑπαινιγ-

μοί ὅτι εἶναι πληγωμένη ἡ ψυχὴ ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ Νυμφίου: ἅς προσέξουμε τήν ἀναφορά σέ πληγές καί ὀδύνη.

Ἐπίσης ἀναφορά στό μύρο. Ἡ νύφη λέει γιά τόν ἀγαπημένο της: «Τό ὄνομά σου εἶναι μύρο πού ἄδειασε καί τρέχω πίσω ἀπό τήν εὐωδία τοῦ μύρου σου». Οἱ Πατέρες εἶδαν σ' αὐτό ὅτι ὁ ἄνθρωπος τρέχει πίσω ἀπ' τόν Θεό ἐρωτικά, λόγω τῆς εὐωδίας τήν ὁποία ἀναδίδει ὁ Θεός. Οἱ ἀρετές τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ εὐωδία πού μᾶς ἐλκύει. Αὐτά μᾶς παραπέμπουν στό μύρο τῆς Μεγάλης Τρίτης, τῆς γυναίκας ἡ ὁποία τό ἀδειάζει στόν Χριστό ὡς ἐκδήλωση ἀγάπης. Εἶναι μιὰ ἐρωτική κίνηση τῆς ἀνθρωπότητας, γιά νά ὑπενθυμίσει ὅτι ὁ Χριστός εἶναι τό Μύρο.

Μέ λίγα λόγια, λοιπόν, ἡ Κυριακή τῶν Βαΐων μᾶς εἰσάγει στό πνεῦμα, στό πῶς νά δοῦμε ὅλα αὐτά πού ἀκολουθοῦν ὅλη τήν Ἑβδομάδα πού θά ἔλθει. Μᾶς διδάσκει πῶς νά τή σπουδάσουμε καί νά τή μελετήσουμε. Ἄν αὐτά λείπουν, τότε ἐνδέχεται π.χ. νά τή βιώσουμε μελοδραματικά, συναισθηματικά, νά κλάψουμε ἀπό συγκίνηση γιά τόν Χριστό, κάτι τό ὁποῖο ἐξατμίζεται εὐκολά. Συμπεράσματα ὁμως γιά τήν καινούργια σχέση μας μαζί Του δέν θά λάβουμε.

Ὅταν ἔχει προηγηθεῖ τό ἱστορικό τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων καί ἡ ἐρωτική κίνηση τοῦ Θεοῦ πρὸς τήν ἀνθρωπότητα, ἀδελφοί μου, μόνο τότε, μέσα ἀπό αὐτό, κατορθώνουμε νά διακρίνουμε τή σημασία τῆς Ἀναστάσεως καί νά γευθοῦμε τούς καρπούς της.

Ὁ πάπας Γρηγόριος Α΄ ὁ Διάλογος μεταξὺ παλιῦ καὶ νέου κόσμου

Δημητρίου Ν. Μόσχου

Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Στίς 12 Μαρτίου ἐορτάζει ἡ μνήμη ἑνὸς σπουδαίου πάπα Ρώμης πού εἶναι περισσότερο γνωστός γιὰ τὰ γραπτά του, δηλαδή τοῦ Γρηγορίου Α΄. Ἀνάμεσα σέ ἄλλα ἐνδιαφέροντα πού ἔχει ὁ βίος του εἶναι ὅτι μᾶς ἀνοίγει ἕνα παράθυρο γιὰ νά κατανοήσουμε αὐτό πού ἀργότερα θά ὀνομάσουμε Ἀνατολή καὶ Δύση σέ μιὰ ἐποχή μεταβατική. Πράγματι, ὁ γεννημένος τό 540 εὐσεβῆς Γρηγόριος ἀπό τή μιὰ ζεῖ στον παλιό κόσμο τῶν Ρωμαίων Συγκλητικῶν καὶ τῆς λατινικῆς παιδείας καὶ ἀπό τήν ἄλλη κινεῖται στήν καινούρια κατάσταση πού ἔχει διαμορφωθεῖ στήν πραγματική, πτωχευμένη καὶ καθημαγμένη Ρώμη, πού ὁ Ἰουστινιανός εἶχε ἀνακτήσει ἀπό τούς Ὀστρογότθους μέ καταστρεπτικούς πολέμους καὶ ὑπὸ τίς ἀπειλές τῶν Λομβαρδῶν βαρβάρων (ὅπως τούς θεωροῦσαν τότε) ἀπό τόν Βορρᾶ. Βρίσκεται ἐν μέσῳ μιᾶς μακρᾶς ἐξέλιξης στό τέλος τῆς ὁποίας (τόν 8^ο αἰ.) ὁ εὐρωμεσογειακός κόσμος ὀρίζεται ἀπό τούς Φράγκους, τό νέο (μεσο)βυζαντινό κράτος καὶ τούς Ἄραβες. Πολλά στοιχεῖα πού δείχνουν αὐτή τή μεταβατική φάση στον βίο καὶ τήν πολιτεία του δρομολογήθηκαν καὶ συνειδητοποιήθηκαν ἀπό τόν ἴδιο στήν περίοδο πού ἔμεινε στήν Κωνσταντινούπολη ὡς ἀποκρισιάριος τοῦ τότε πάπα Ρώμης ἀπό τό 579 ἕως τό 586.

Μολονότι ὁ ρόλος τῶν ἀποκρισιάριων ἦταν οἱ διασυνδέσεις μέ πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας στήν Κωνσταντινούπολη, ὁ Γρηγόριος φαίνεται ὅτι παρέμεινε ἐκεῖ ἐντός τῶν ἀσκητικῶν ἠθῶν, πού τόν χαρακτήριζαν ἀπό τή Ρώμη. Ὅμως, εἶναι ἐντυπωσιακό ὅτι παρά τον αὐστηρό τρόπο τοῦ βίου του, πού κατά βάσιν περιοριζόταν στό μοναστήρι του καὶ τούς συνασκητές του, καὶ τήν ἐλλιπῆ ἢ ἀνυπαρκτή γνώση ἐλληνικῶν, ὁ Γρηγόριος εἶχε τήν εὐχέρεια νά ἔρχεται σέ ἐπαφή μ' ἕναν κύκλο σημαντικῶν προσώπων, μέ τὰ ὁποῖα διατήρησε ἀλληλογραφία καὶ ἀργότερα, ὅταν ἔγινε πάπας τό 590. Μιὰ πρώτη, λοιπόν, σημαντική δραστηριότητά του εἶναι ἡ ἐποικοδομητική, ποιμαντική παρέμβαση σέ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἦταν (ἢ φαινόταν νά εἶναι ἀκόμη) οἱ στυλοβάτες τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, πού σέ μεγάλο βαθμό εἶχαν φύγει ἀπό τή Ρώμη ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τῶν Γοτθικῶν πολέμων καὶ εἶχαν καταφύγει στήν Κωνσταντινούπολη. Εἶναι ἕνα σύνολο οἰκογενειῶν εὐγενῶν, μεγαλογαϊοκτημόνων, μέ μεγάλη παιδεία, πού ὅμως δέν ἔχουν πλέον καμιά πραγματική δημόσια λειτουργία στή Ρώμη, ἀφοῦ αὐτή δέν εἶναι πιά πρωτεύουσα, καὶ καμιά κοινωνική ἐπιφάνεια, καθὼς ὅλα πλέον ἐξαρτῶνται ἀπό τήν

εὐνοια τοῦ αὐτοκράτορα τῆς νέας Ρώμης. Εἶχαν, ὅμως, μεγάλη δικτύωση στή νέα Αὐλή, ἐπηρεάζαν τόν αὐτοκράτορα σέ ἀποφάσεις του καί λειτουργοῦσαν καί ὡς στηρίγματα τῆς ἐκκλησίας, ὅσον ἀφορᾶ το κοινωνικό της ἔργο, κάνοντας μεγάλες δωρεές σέ μοναστήρια καί ἴδρυαν δικά τους. Ὁ Γρηγόριος ἔκανε φιλίες μέ τέτοια σημαντικά πρόσωπα, τίς ὁποῖες διατήρησε καί μετά, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία του. Ξεχωρίζουν ἡ πατρικία Θεοκτίστη καί ἡ Αὐγούστα Κωνσταντίνα, καί κυρίως ἡ Πατρικία Ρουστικιάνα, πού καταγόταν ἀπό μεγάλο συγκλητικό γένος, μᾶλλον ἐγγονή τοῦ φιλόσοφου Βοήθιου, τῆς ὁποῖα ἡ κόρη Εὐσεβία εἶχε παντρευτεῖ κάποιον ἀπό τούς Ἀππίονες, τή μεγάλη οἰκογένεια γαιοκτημόνων τῆς Αἰγύπτου. Στίς ἐπιστολές του πρός τά πρόσωπα αὐτά, τά συμβουλεύει συχνά νά καταφρονοῦν τόν παρόντα κόσμον καί νά φροντίζουν γιά τά αἰώνια. Τό ὅτι αὐτά τά ἐννοεῖ, φαίνεται καί ἀπό τό ὅτι αὐτά τά πρόσωπα μνημονεύονται καί στούς Διαλόγους. Ἐκεῖ, ὅμως, πολλά ἄλλα σημαίνοντα πρόσωπα παρουσιάζονται ὡς καταδικασμένοι στό αἰώνιο πῦρ, ἀντίστροφα πρός τούς φτωχοῦς ἥρωες τῶν Διαλόγων, πού κατά κανόνα εἶναι ἅγιοι καί πρότυπα. Ἐπομένως, οἱ ἐπαφές τοῦ Γρηγορίου μέ τήν τάξη τῶν ἐμιγκρέδων συγκλητικῶν στήν Κωνσταντινούπολη, ἀντί νά χαλαρώσουν, δυνάμωσαν τά εὐαγγελικά του κριτήρια γιά τήν εὐσέβεια καί τήν ὑπακοή στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἔγινε πάπας καί ἀλληλογραφοῦσε μέ τέτοια πρόσωπα, γιά νά χειρισθεῖ συγκρούσεις γιά θέματα ἐδαφικῶν

διεκδικήσεων μέ τήν Ἐκκλησία (βασικά στή Σικελία), χρησιμοποιοῦσε κυρίως τήν πειθῶ καί ἐπέβαλλε στούς ὑπαλλήλους του νά μήν καταπιέζουν τούς ἄρχοντες, παρά μόνον ἄν καταπατοῦνταν δικαιώματα τῶν φτωχῶν.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἐπικαλοῦνταν τό παπικό πρωτεῖο (πιό πολύ γιά νά πείσει ὅτι ἡ Ρώμη παίζει κάποιον ρόλο) ἀλλά τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καί πολλοί διάδοχοί του καταλάβαινε τή θέση του σταθερά μέσα στήν ἐλληνορωμαϊκή Οἰκουμένη, πού ὅμως πλέον ἐφθινε ἀνεπανόρθωτα. Στήν Κωνσταντινούπολη ἔζησε τήν ἀνάγκη τῶν ἀνθρώπων γιά ἓνα σταθερό σημεῖο ἀναφορᾶς μέσα ἀπό συζητήσεις γιά τή ζωή μετά τόν θάνατον, τόν ρόλο τῶν ἁγίων, τή σημασία τῆς ἀνάστασης καί τῆς θέωσης τοῦ ἀνθρώπινου σώματος τοῦ Χριστοῦ (πού μεταφράσθηκε ὡς καθυστερημένος ἀπόηχος τοῦ Αῤῥατοδοκητισμοῦ ἀπό τόν 5^ο αἰ.). Ὅλα αὐτά προσπάθησε νά τά σμιλέψει στό ἐποικοδομητικό του λατινικό ἔργο *Διάλογοι*, ὅπου διηγεῖται ἱστορίες μεταθανατίων ἐμπειριῶν, γιά νά πείσει τούς ἀνθρώπους νά φροντίσουν τήν ψυχή τους καί νά ἀποζητήσουν τή σωτηρία. Μέχρι τήν κοίμησή του τό 604 θά προσπαθήσει νά ξαναστήσει τόν ἐλληνορωμαϊκό Χριστιανισμό σέ μακρινά μέρη, ὅπως τή Βρετανία. Ὅμως, οἱ ἀλλαγές πού θά ἀκολουθήσουν θά εἶναι μεγάλες, καί τελικά, πέρα ἀπό τήν πολιτική καί τή διοικητική ἱκανότητα, αὐτό πού θά διασώσει τό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πιό πολύ τό παράδειγμα εὐσεβείας καί ποιμαντικῆς μέριμνας πού ἔδωσε.

Εισαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο καί τήν Κανονική Οικονομία (ΙΗ΄) Ἡ εὐθύγραμμη πορεία τῶν Ἱερῶν Κανόνων

Σεβ. Μητροπολίτου Περιστερίου κ. Γρηγορίου
Καθηγητοῦ Κανονικοῦ Δικαίου Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες ὑποδεικνύουν τὸ ὀρθόν καί τὸ εὐθὺ τῆς ἡδὴ χαραχθείσας ἰχνηλατημένης πορείας ἀπὸ τὸ ἐνιστορικό πέρασμα τοῦ Χριστοῦ (Α΄ Πέτρ. 2, 21) καί ὑπογραμμίζουν τὴν «εὐθεῖα ὁδὸ» (καν. 1/Κυπριανοῦ) πρὸς τὰ Ἔσχατα καί πρὸς τὴν ἐπίγνωσι τῆς Ἀληθείας.

Ἡ πορεία τῶν Ἱερῶν Κανόνων ἀκολουθεῖ τὴν εὐθύγραμμη διαγραμματικῶς πορεία τοῦ χρόνου, ἐντὸς τῆς Ἱστορίας καί τοῦ (πτωτικοῦ) ἀκοινωνιακοῦ κτιστοῦ. Ὁ χρόνος εἶναι ὁ ἄξονας στὸν ὁποῖο κινεῖται καί τὸν ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ἡ Ἐκκλησία, γιὰ νὰ ὀδηγήσει τὴν Ἀνθρωπότητα στὰ Ἔσχατα καί τὴ Βασιλεία. Ἡ ἀξιολογική καί ἱεραρχική-ὁμοειδῆς κατάταξι τῶν Ἱερῶν Κανόνων ὑποχρεώνει τὸν ἀναγνώστη τους σὲ ἐπανακυκλούμενες χρονικὲς τροχιῆς ἀνάγνωσις, σὲ ἀλληλοτεμνόμενες ἑλλειπτικὲς, ὀφιοειδεῖς καί σπειροειδεῖς (spiral) χρονικὲς ἀναστροφές, πράγμα πού στή σύλληψή τους θυμίζει τὴν ἀρχαιοελληνική εἰδωλολατρική ἀντίληψη περὶ τῆς ἀδιάπτωτης ἀνακύκλισης τῶν πάντων, διότι ἡ ἀρχαιοελληνική φιλοσοφική σκέψις δέν μποροῦσε νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν εὐθύγραμμη χρονική πορεία τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς προσέκρουε στό ἀξεπέραστο ἐμπόδιο τοῦ θανάτου. Μόνον ἡ ἀτέρμονη κυκλοδρομία τῆς ζωῆς καί τοῦ φυσικοῦ κόσμου χάριζε στήν ἀντίληψη αὐτὴ τὴν ψευδαίσθησι τῆς ἀένανης ὑπαρξῆς τῶν πάντων. Φαίνεται,

λοιπὸν, ὅτι ἡ προμοδοτούμενη κατὰ τὴ Β΄ χριστιανική ὁμολογιακή χιλιετία ἱεραρχική κατάταξι τῶν Ἱερῶν Κανόνων τοὺς ἀποκόπτει ἀπὸ ὀργανικό μέλος (μέρος) τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον τοὺς περιορίζει μόνον ἐντὸς τοῦ ἀδιέξοδου ἐνιστορικοῦ πτωτικοῦ ἀκοινωνιακοῦ κτιστοῦ (νομικισμός), καθιστώντας τους ἀπλῶς ἄρθρα ἐνός κώδικα νομικῆς καί ἠθικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου, ὡσάν νὰ ἦταν αὐτὸ ἀρκετό, γιὰ νὰ φθάσει ὁ ἄνθρωπος στή Βασιλεία καί στήν κοινωνία μέ τὸν Τριαδικό Θεό, λησμονώντας τὸ λόγο τοῦ Χριστοῦ ὅτι κάποιοι «προάγονται εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ» (πβ. *Μθ* 21,31). Ἐξ αὐτοῦ, τὸ μόνον ὑπολείπεται νὰ συναχθεῖ εἶναι ἡ διερώτησι: τί «ἀνάγκη» ἔχουμε τὸν Χριστό, ὅταν μπορούμε αὐτόνομα, «μοναχοί μας» νὰ ... κερδίσουμε τὴ Βασιλεία; Καί αὐτό, μέσω τοῦ θρησκευτικοῦ νομικισμοῦ, τοῦ ἀτομικοῦ ἠθικισμοῦ ἢ τῆς νεοπλατωνικῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς!...

Γιὰ νὰ ἐπιμείνουμε λίγο ἀκόμη συγκριτικὰ στήν ἀρχαιοελληνική ἀντίληψη γιὰ τὴν ζωὴ καί τὸν κόσμον σὲ σχέση καί σὲ ἀντι-

διαστολή με αυτό που δραματίζονται και στο όποιο προσβλέπουν οι Ίεροί Κανόνες, ή ζωή του ανθρώπου κατ' αυτήν τήν αντίληψη ομοιάζει με λαβύρινθο. Από τή στιγμή που γεννιέται ο άνθρωπος βρίσκεται σέ αυτόν τόν λαβύρινθο και προσκρούει σέ εμπόδια, σέ αδιαπόρευτους τοίχους. Οι Ίεροί Κανόνες λειτουργοῦν σάν τόν μίτο τῆς Ἀριάδνης· τούς κρατάει ὁ ἄνθρωπος στό χέρι, ὅπως ὁ Θησέας αὐτόν τόν μίτο, γιά νά τόν ὀδηγήσουν ἀπό τό ἀδιαπέραστο πτωτικό ἀκοινωνιακό σκοτάδι στή Ζωή καί στό Φῶς. Οἱ Ίεροί Κανόνες εἶναι τό τροχιοδεικτικό νῆμα πού δείχνει, συνδέει καί ἐνώνει τό Βάπτισμα μέ τή Βασιλεία. Δίχως τούς Κανόνες ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νά ξεφύγει ἀπό τά λαβυρίνθια ἀδιέξοδα κάθε λογῆς τοῦ πτωτικοῦ ἐνιστορικοῦ κτιστοῦ, θρησκευτικά, κοινωνικά, πολιτικά, ψυχολογικά (ἀτομικά ἢ συλλογικά). Προσκόπτει συνεχῶς καί (αὐτό) τραυματίζεται, ἀδυνατώντας νά βρεῖ τήν ἔξοδο τοῦ Φωτός. Κάποιες φορές, παρασυρμένος ἀπό πρόσκαιρες ἐπιτυχίες, ὅταν ἔχει καταφέρει νά διανύσει μιὰ μεγάλη ἀπόσταση, ὅταν προχώρησε σέ «πρωτοῖδωτους» θαλάμους, θαυμάζει τό εἶδωλό του (ἀκοινωνιακός ναρκισσισμός) στό παραμορφωτικό κάτοπτρο πού χαίνει ἔμπροσθέν του, μή ἀντιλαμβανόμενος τή χοάνη πού χάσκει κατωθέν του, ἢ ὁποῖα τόν καταπίνει καί τόν ἐξεμεῖ καί πάλι στήν ἀρχή. «Ἡ ζωή μας κύκλους κάνει», λέει ἀδιέξοδα καί μέ ἀναστεναγμό παραίτησης τό λαϊκό ἄσμα, ἀποδίδοντας αὐτό πού ἐμπειρικά ζεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπό τή στιγμή πού ἐξέπεσε ἀπό τόν Παράδεισο, τήν ἄμεση κοινωνία μέ τόν Τριαδικό Θεό. Γι' αὐτό ἄλλωστε ὁ κύκλος θεωρήθηκε ἀπό τούς

Ἀρχαίους Ἑλληνες τό τελειότερο σχῆμα, διότι τόν κύκλο ἔβλεπε ὁ ἄνθρωπος παντοῦ, στήν κυκλική ἐναλλαγή τῶν ἐποχῶν, στήν κυκλική ἐναλλαγή τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου. Ἔτσι ἔμαθε ὁ ἄνθρωπος νά ζεῖ στόν λαβύρινθο τοῦ σκοτούς καί τῆς σκιάς θανάτου, λειαινώντας ἀενάως μέ σισύφειο τρόπο τίς αἰχμηρές γωνίες, στρογγυλεύοντας τό σχῆμα, γιά νά καθησυχάσει τήν ἀσίγαστη φωνή πού μέσα του φώναζε γιά τόν ἀπωλεσθέντα Θεό. Καί ἐπειδή ὑπῆρχε ἀσίγαστος αὐτός ὁ πόθος Θεοῦ, κατασκεύασε ἀνθρωπομορφικές θρησκείες, γιά νά λατρεύει ὅ,τι κατά καιρούς τοῦ ἦταν βολικό, ἀπό μιὰ ἀστραπή ἴσαμε μιὰ ἀγελάδα. Οἱ Ίεροί Κανόνες ἦλθαν ἐν τέλει, γιά νά τμήσουν τόν ἀέναο καί ἀτέρμονα ιστορικό κύκλο, νά ὀρίσουν μιὰ στιγμή ἀφετηρίας (= Βάπτισμα) καί νά εὐθυτενίσουν τήν καμπύλη γραμμῆ πρός τή Βασιλεία, τά ποθεινά Ἔσχατα...

Προτείνεται, λοιπόν, ἐφεξῆς ἓνας νέος γιά τά μέχρι τοῦδε ἐκδοτικά ἔντυπα δεδομένα τρόπος ἀνάγνωσης τῶν Ἱερῶν Κανόνων, μέ χρονολόγιο, ἦτοι σύμφωνα μέ τή χρονική πορεία ιστορικῆς ἀνάδυσης καί ἐκδοσῆς τους, καί ὄχι μέ τήν ἀνύπαρκτη τελικά ἐπιμεριστική ἱεραρχημένη αὐθεντία (sic). Πρόκειται οὐσιαστικά γιά μιὰ ὄντως ἐνδεδειγμένη ἐξελικτική ἀνάγνωση, γιά μιὰ δομική ἀνάγνωση τῶν Κανόνων. Ἡ μελέτη αὐτή (θά) ἀναδεικνύει ἄλλη δυναμική καί (θά) δίδει ἀφορμή γιά ἄλλη προσέγγιση, γονιμώτερο προβληματισμό καί εὐκολώτερη ἐξαγωγή συμπερασμάτων. Ἡ κατάταξη καί ἐκδοση, ἐπομένως, γιά τή μελέτη τῶν Ἱερῶν Κανόνων νά γίνεται πλέον κατά χρονολογική σειρά, ἢ ὁποῖα εἶναι λογική καί ἐνδεδειγμένη, καί

ὄχι κατά ἀξία [αὐθεντίας τῶν] πηγῶν, ὅπως λανθασμένα λέγεται μέχρι σήμερα, σύμφωνα μέ τήν ἀνυποψίαστη πάγια τάξη τῶν Κανονικῶν Συλλογῶν καί τήν κανονική χειρόγραφη καί ἔντυπη παράδοση, πού ἐπικράτησε κατ' ἐπιρρασμόν, ὑπό τήν ἐπήρεια τοῦ νομικιστικοῦ πνεύματος τῆς Β' χριστιανικῆς χιλιετίας καί, ὡς ἐκ τούτου, ἑτεροκεντρισμένα. Ἔτσι, ἡ ἐκδοτική (ἐπαν)εἰσαγωγή –καί ὄχι ὁ τυχόν κάποιος μεθοδολογικός νεωτερισμός– τῆς χρονολογικῆς (ἀναδια)τάξεως τῶν Κανόνων φαίνεται νά τοποθετεῖ σέ μιὰ νέα προοπτική τίς σχέσεις ἀνάμεσα στίς τρεῖς μεθόδους συστημικοῦ χαρακτήρα πού προαναφέρθηκαν, οἱ ὁποῖες ὀλοκλήρωσαν ἤδη μιὰ διαδρομή ιστορικῆς ἐμπειρίας, καί τῶν ὁποίων μέχρι τώρα ὑπογραμμίζονταν μᾶλλον οἱ ὑποστατικές προτεραιότητες παρά οἱ ἀποκλίσεις καί ἀντιθέσεις τους. Τελικά, ἡ ἰδιομορφία ἐνός ἔργου ἀναφορᾶς δύσκολα μπορεῖ νά ἱκανοποιηθεῖ ἀπό μιὰ δομική ἀρχή. Τά δεδομένα του πρέπει νά εἶναι ἐνήμερα μιᾶς ὀλόκληρης κατηγορίας φαινομένων, σχετικά μέ τά ὁποῖα ὁ κανονολόγος ἢ ὁ κανονοδίφης δέν εἶναι δυνατόν νά διαθέτει πληρότητα ἐξειδικευμένων γνώσεων.

Ἀνακεφαλαιώνοντας τά μέχρι τοῦδε λεχθέντα, ὑπενθυμίζεται μόνον ἐδῶ ὅτι ἡ ρίζα τοῦ ὅρου κανόνας εἶναι ἡ λέξη *κάννα* / *κάννη*, πού σημαίνει *κάλαμος*. Ὁ ὅρος κανόνας εἶναι πολύσημος μέ πλούσιο ἐννοιολογικό περιεχόμενο, τόσο κυριολεκτικό ὅσο καί μεταφορικό. Κάποιες ἀπό τίς

σημασίες του, ὅπως στύλος ξύλινος, δοκός, ράβδος, χάρακας, γνώμονας, ὄρος, ὄριο, δείκτης, σηματοδότης, δρομοδείκτης, ὄδηγός, ὄδοδείκτης, εὐθύτητα, κ.ἄ., ἔχουν εἰδική σημειολογία μέ τήν ἐπιλογή τοῦ ὅρου ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ὄρος κανόνας στή χριστιανική γραμματεία ἀπαντᾷ τό πρῶτον στήν Παλαιά Διαθήκη, στά βιβλία τῆς Ἰουδίθ καί τοῦ Μιχαῖα μέ κυριολεκτική ἔννοια (ξύλινος στύλος, δοκός), καί στό Δ' βιβλίο τῶν Μακκαβαίων, ὅπου παρουσιάζεται μέ μεταφορική ἔννοια (τρόπος ζωῆς). Στήν συνέχεια, ἀπαντᾷ στήν Καινή Διαθήκη στίς ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρὸς Γαλάτας καί πρὸς Φιλιππησίους («κανόνι»). Ἐδῶ γίνεται ἀπό τόν Ἀπόστολο τῶν ἐθνῶν πρώτη φορά ἡ χρήση τοῦ ὅρου κανόνας μέ ἓνα νέο διακριτό τρόπο καί μέ ἐντελῶς καινό, ἐννοιολογικό καί θεολογικό, περιεχόμενο¹. Ἀπό ἐδῶ καί στό ἐξῆς ὁ ὄρος κανόνας γιά τό Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας θά ἔχει σαφῶς καί μόνον ὄντολογικό περιεχόμενο, πού συνδέεται μέ τό θεανθρώπινο πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, καί ἀποκλειστικά ἐσχατολογική προοπτική. Ὁ ὄρος βέβαια χρησιμοποιεῖται καί σέ ἄλλες πτυχές τῆς Ἐκκλησιακῆς ζωῆς μέ παρεμφερές περιεχόμενο, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὄρος κανόνας υἱοθετεῖται καί στούς 3 Πυλώνες τῆς Θεολογίας στό ἐπίπεδο τῆς Οἰκονομίας: 1) Λατρεία/Λειτουργική/Ἦμνολογία – Θ. Εὐχαριστία, 2) Βιβλική-Πατερική Θεολογία καί Δογματική, καί 3) Κανονική Οἰκονομία (Κανονικό Δίκαιο) – Ποιμαντική/Διαποίμανση τῶν λαῶν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Καί αὐτό συμβαίνει σύμφωνα μέ τήν ἐξαίρετη πατερική ἀρχή καί πρακτική «καινοτομεῖν τὰ ὀνόματα» (ἅγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *Εἰς τὰ Ἅγια Φῶτα*, Λόγος 39, § 12, PG 36:348B, καί BEΠ, τ. 60, σ. 78), δηλ. τή μετατροπή φιλοσοφικῶν κατηγοριῶν σέ ὄχημα ἔκφρασης τῆς ἐκκλησιακῆς ἐμπειρίας καί διδασκαλίας, ἢ ὁποῖα (πρακτική) ἐπετέλεσε ὄντολογικές τομές μέσα στήν πανανθρώπινη Ἱστορία καί δημιούργησε ἀπαράμιλλο πολιτισμό ἀνά τήν Οἰκουμένη, καθῶς πάντοτε «τὸ ἐπιχειρεῖν ἐστὶ καινοτομεῖν»....

Θυσία, ιερωσύνη καὶ βασιλεία στοὺς Προφῆτες τοῦ Πρωτάτου

Σταύρου Γουλούλη
Δρος Βυζαντινῆς Τέχνης

Τὸ Πρωτάτο, κεντρικός ναός τοῦ Ἁγίου Ὁρους, διαθέτει ἓνα ἐξαιρετικά ἀναπτυγμένο εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα ἀναφερόμενο σέ ὅλες τίς περιόδους τῆς Θείας Οἰκονομίας: προφητική (προεικονίσεις, 56 Προπάτορες, 8 προφῆτες), εὐαγγελική (Δωδεκάορτο, Κύκλος Παθῶν, κύκλος Πεντηκοστής) καὶ ἀποστολική, μορφές ἁγίων μέ τελευταῖο τὸν ἅγιο Ἀθανάσιο Ἀθωνίτη. Ἐσκηση, Πάθος καὶ δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι βάσεις γιὰ νὰ κατανοηθεῖ τὸ σύνολο.

Ὁ αὐτόνομος κύκλος τῶν προφητῶν σέ ὅλους τοὺς ναοὺς μέ τροῦλλο, ὅπου τὰ κείμενα τῶν εἰλητῶν ἔχουν ρόλο ἐρμηνεύοντασ τῆ Θεία Οἰκονομία, ἀντικαθίσταται ἀπὸ ὀκτώ ιεροὺς ἄνδρες, στά ἐσωράχια τῶν δύο τόξων πού συνδέουν τὸ κεντρικὸ κλίτος μέ τὸ ἐγκάρσιο, τοὺς Χορούς¹, οἱ ὁποῖοι ἔχουν οὐσιαστικὸ ρόλο στὴν τέλεση τῆς λατρείας στοῦ Πρωτάτο-Ἁγίου Ὁρους. Ὅλοι ἔχουν ἱερατικὸ ρόλο, τελετουργικὸ, καὶ λιγότερο προφητικὸ, μέ ἀποτέλεσμα νὰ ἀναπτύσσειται μία ἐπιπλέον, εἰς βάθος χρόνου, σύλληψη τοῦ συνόλου, ἱστορικῆ, πού ἰσορροπεῖ στὴν ἐσχατολογικῆ².

Ἡλίας ↔ Δανιήλ

B Χορός Ἀαρῶν ↔ Μωυσῆς N Χορός

Σαμουήλ ↔ Μελχισεδέκ

Ἰερεμίας ↔ ↑ Νῶε

Ἡ ὁμάδα ταξινομεῖται ὀπτικά-ἐννοιολογικά: A. τέσσερις (στοῦ ἄνω μέρος τῶν τόξων) παριστάνονται ὡς Ἑβραῖοι ἀρχιερεῖς (Μελχισεδέκ, Μωυσῆς, Ἀαρῶν, Σαμουήλ). Ἡ διάκριση γίνεται καταχρηστικῶς, ἀφοῦ Μελχισεδέκ καὶ Σαμουήλ δέν ὑπῆρξαν ἀρχιερεῖς τοῦ Ἰσραήλ. Φέρουν ὡς λειτουργοὶ σύμβολα: Μελχισεδέκ πρῶτος λειτουργός του Θεοῦ (πανέρι μέ ἄρτους θυσίας), Μωυσῆς (νομοθέτης, κρατᾶ πλάκες νόμου), Ἀαρῶν (πρῶτος ἀρχιερεὺς: κρατᾶ θυμιατήριο Σκηπῆς Μαρτυρίου), Σαμουήλ: κρατᾶ κέρασ χροῖον τὸν πρῶτο βασιλέα ἐκ φυλῆς Ἰούδα, τὸν Δαβίδ τοῦ Ἰεσσαί. B. οἱ ἄλλοι τέσσερις (στοῦ κάτω μέρος τῶν δύο τόξων) ἔχουν ἱερατικὸ καθῆκον μέ στενὴ ἢ εὐρεῖα ἔννοια. Μόνον ὁ Ἰερεμίας ἦταν ἱερέας (Ἰερ 1.1). Ἐξαίρονται ὡς ἀφηγητές κρατῶντασ εἰλητά. Ὁ Νῶε μόνο κρατᾶ τὴν Κιβωτὸ ὑπνοῶντασ τὴν διήγησιν τῆς σωτηρίας. Ἐτέλεσε τὴν πρῶτη θυσία μέ ζῶα μετὰ τὸν Κατακλυσμὸ (Γεν 8.15 κ.έ.). Ὁ Ἡλίας ἦταν ἀγωνιστῆς κατὰ τῶν εἰδώλων τοῦ βασιλείου (Κάρμηλον ὄρος: Γ' Βασ. 18, Σινά: 19.9-14). Φέρει εἰλητό: ἐντολή στὸν εἰδωλολάτρη βασιλέα τοῦ Ἰσραήλ Ἀχαάβ γιὰ ἀνομβρία (Γ' Βασ 17.1). Ὁ Ἰερεμίας φέρων εἰλητό (Ἰερ 11.19: ἀρνίον ἄκακον), χειρίστηκε τὴν πτώση τῆς Ἰερουσαλήμ καὶ τοῦ ναοῦ. Ὁ Δανιήλ μέ εἰλητό (Δαν 2.44: ἐρχομός βασιλείας) ἦταν ἄρ-

χων, έρμηνευτής στην Αύλή των Περσών, διωγμένος Μάρτυρας τής λατρείας του Θεού στη Βαβυλώνιο αίχμαλωσία, οικονομώντας την άνεγερση του νέου ναού. Οί όκτώ ιεροί άνδρες δίνουν μία ιστορική εξέλιξη τής ιερωσύνης από τον Νώε έως τον Δανιήλ.

Συνδέονται κατά ζεύγη (στό ίδιο τόξο): **1ο.** Νώε-Μελχισεδέκ: άχρονολόγητοι, λειτουργοί σε έθνη (Χαλδαίοι, Ίερουσαλήμ), **2ο.** Μωυσής-Δανιήλ: Ίσραηλίτες λόγιοι αύλικοι σε έθνη, **3ο.** Ααρών-Ήλίας: θεσμικοί τής λατρείας (τάξη, έλεγχος), **4ο.** Σαμουήλ-Ίερεμίας: ρυθμιστές του βασιλείου, καθεστωτικοί (άρχή-τέλος).

Αντιπαραβάλλονται κατά άπέναντι ζεύγη: Α. (άνω μέρος τόξου) Αρχιερείς: **1.** Μωυσής: νομοθέτης λατρείας του Ίσραήλ. Ααρών: πρώτος θεσμικός άρχιερέυς (Έρημος), **2.** Μελχισεδέκ: δεξιώνεται τον Άβραάμ, ό πρώτος λειτουργός του Θεού στην Ίερουσαλήμ. Σαμουήλ: χριεί τον Δαβίδ βασιλέα (χώρος: Ίερουσαλήμ). Β. (κάτω μέρος τόξου) Ίερείς-προφήτες: **3.** Νώε: άπέχει από κάθε άσέβεια (ή οικογένειά του), Ίερεμίας: προετοιμά-

ζει λείμμα εκ φυλής Ίούδα έναντι των Βαβυλωνίων. **4.** Ήλίας-Δανιήλ: μαχητές κατά ειδώλων (δυναστείες του Ίούδα και των κατακτητών Βαβυλωνίων).

Αντιπαραβάλλονται διαγωνίως: Α. **1.** Μωυσής-Σαμουήλ: Ρυθμιστές έξουσίας (λαός Θεού, βασιλείο), **2.** Μελχισεδέκ-Ααρών: τάξη εκτός Λαού του Θεού (μή γενεαλογημένη άρχιερωσύνη: Γεν 14.18-20. Έβρ 7) - άρχιερωσύνη εντός λαού του Θεού. Β (κάτω μέρος τόξου). **3.** Νώε-Ήλίας: κάθαρση εθνών-Ίσραήλ (κατακλυσμός, άνομβρία), **4.** Δανιήλ-Ίερεμίας: βαβυλώνιος αίχμαλωσία (παιδεία ύποτέλειας έξουσίας-λατρείας).

Οί ιεροί άνδρες έχουν επιτελέσει ιερές πράξεις, προσφορά ιερωσύνης και θυσιών, από την άρχή τής μετά Νώε ιστορίας μέχρι την αίχμαλωσία που άποκατέστησε τον νέο Ναό. Ό Πιστός διαβάζει μία πλήρη ιστορική διαδρομή και εξέλιξη τής λατρείας στον Θεό. Η κατάληξη θά είναι ή προσφορά θυσίας του παθόντος Χριστού, εκ τής όποιας θά αναβρύσει ή χάρη του Αγίου Πνεύματος, ή νέα Βασιλεία, όπως προφητεύει ό Δανιήλ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Ίωάννης Κανονίδης, *Πρωτάτο II. Η συντήρηση των τοιχογραφιών*, Έφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους Πολυγύρος 2015, Α', 225, 249- (βόρειο τόξο), 283 (νότιο), Β', 150-151 (νότιο). 2. Δημήτρης Καλομοιράκης, «Έρμηνευτικές παρατηρήσεις στο εικονογραφικό πρόγραμμα του Πρωτάτου», ΔΧΑΕ, περ. Δ', τ. ΙΕ' (1989-1990) 197-220, 204-206, Είχ. 1 (εικονογραφικό πρόγραμμα), 212-214, 213: οί πρώτοι Ίερείς του Ιουδαϊκού λαού που αντιπροσωπεύουν την άπαρχή τής ιερωσύνης και του θεσμού τής εκ Θεού βασιλείας στον κόσμο. Στη μονή Χώρας (Κωνσταντινούπολη) υπάρχουν στον Β. τρούλλο του νάρθηκα (κάτω σειρά) πέντε εκ των άνωτέρω μορφών (Δανιήλ, Μωυσής, Ααρών, Σαμουήλ, Μελχισεδέκ) από σύνολο 11, εκφράζοντας μία γενικότερη κατηγοριοποίηση πάνω στην ιερωσύνη και ήγγεσία, βλ. Paul Unterwood, *The Kariye Djami*, τ. Ι, New York 1966, σ. 50, 55-56.

Στήν άγορά τής Σμύρνης

Ὁ Χριστιανισμός στὰ Βρετανικά νησιά XI. Ἡ σύνοδος τοῦ Hertford (672 ἢ 673)

Ἀρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου
Δρος Θεολογίας - Ἰ. Προϊστ. Ἰ.Ν. Ἁγίων Ἀναργύρων Ψυρρή

Ὁ Θεόδωρος, μαζί τόν ἡγούμενο Ἄδριανό, τό 671 ανέλαβαν μεγάλη περιοδεία προκειμένου νά γνωρίσουν τά προβλήματα καί τίς ἀνάγκες τῆς νέας χώρας. Οἱ πρῶτες ἐντυπώσεις ἦταν ἀπογοητευτικές: ἱερεῖς καί ἡγούμενοι δέν ὑπῆρχαν στὰ μοναστήρια καί στίς ἐνορίες, πολύ περισσότερο σχολεῖα. Μεγαλύτερο, ὅμως, πρόβλημα συνιστοῦσαν οἱ ἐκτεταμένες καί ἀκαθόριστες δικαιοδοσίες τῶν ἐπισκόπων. Ἀπό τίς πρῶτες ἐνέργειες τοῦ Θεοδώρου πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή ἦταν ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Wilfrid στήν ἔδρα του, τήν Ὑόρκη, καί μετά ἀπό λίγο τήν ἀνάδειξη τοῦ Chad στήν ἔδρα τοῦ Lichfield. Ἀκόμη, χειροτόνησε τόν Eleuthere (Ἐλευθέριος) γιά τό Winchester καί τό βασιλεῖο τοῦ Wessex, τόν Bifus (ἢ Bisi) γιά τό Dunwich καί τήν East Anglia καί τέλος τόν Putta γιά τό Rochester καί τό Kent.

Ὁ Θεόδωρος μπορούσε πλέον νά συγκαλέσει τήν πρώτη σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βρετανίας, τόν Σεπτέμβριο τοῦ 672 ἢ 673 στό Hertford, στὰ σύνορα μεταξύ Essex καί Mercia¹. Στήν σύνοδο συμμετείχαν οἱ ἐπίσκοποι, Eleuthere τοῦ Winchester, ὁ Bifus (ἢ Bisi) τοῦ Dunwich, ὁ Putta τοῦ Rochester καί ὁ Winfrith τοῦ Lichfield, ὁ ὁποῖος μετά τόν θάνατο τοῦ

Chad χειροτονήθηκε στήν θέση του τό 672. Ὁ Wilfrid δέν προσήλθε καί ἔστειλε ἀντιπροσώπους· μάλλον ἀντιδρούσε μέ τόν τρόπο αὐτό στήν μή ἀναγνώριση ἀπό τόν Θεόδωρο τῆς πρωτοκαθεδρίας του σέ ὅλη τήν βόρεια Ἀγγλία, ἀλλά μόνον ὡς ἐπισκόπου τῆς Ὑόρκης.

Οἱ ἀποφάσεις τῆς συνόδου τοῦ Hertford, δέκα τόν ἀριθμό, στόχευαν στήν ἐδραίωση τοῦ Ρωμαϊκοῦ τυπικοῦ καί στήν διοικητική ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βρετανίας. Στό πρῶτο σκέλος ἐπιβεβαιώθηκε ὁ χρόνος καί ὁ τρόπος ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα σύμφωνα μέ τήν τάξη τῆς Ρώμης μέ παράλληλη ἀπόρριψη τῶν κελτικῶν ἐθίμων, ὅπως εἶχε ἤδη συμβεῖ στήν σύνοδο τοῦ Witby (664), ἀλλά τώρα ἐπιβλήθηκε σέ ὅλη τήν Ἀγγλία². Στό δεύτερο σκέλος, ἐκδόθηκαν κανόνες, οἱ ὁποῖοι ἀφοροῦσαν τήν ζωή καί εὐταξία τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν μελῶν της: ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἐπισκόπων καί ἡ ἀπαγόρευση τῆς εἰσπηδήσεως ἄλλων ἐπισκόπων σέ ξένες ἐπισκοπές, φαινόμενο πολύ συχνό στό παρελθόν· ἡ ἀπαγόρευση τοῦ σφετερισμοῦ καί τῆς οἰκειοποιήσεως περιουσιακῶν στοιχείων τῶν μονῶν ἀπό τούς ἐπισκόπους³· ἡ ἀπαγόρευση στούς μοναχοῦς νά περιφέρονται ἀνεξέλεκτα στίς ἐπισκοπές, δίχως

ἄδεια καί συστατικές ἐπιστολές· ἡ ἀπαγόρευση στούς κληρικούς νά ἐγκαταλείπουν ἄνευ ἀδείας τίς ἐπισκοπές ὅπου εἶχαν ὀρισθεῖ· οἱ ἐπίσκοποι καί κληρικοί, ὅταν ταξιδεύουν νά ἀρκοῦνται στήν φιλοξενία πού τούς παρέχεται καί πάντα νά λαμβάνουν ἄδεια ἀπό τόν ἐπιχώριο ἐπίσκοπο γιά ὅ,τι τελέσουν.

Τρεῖς κανόνες ἔχουν ἄμεση σχέση μέ τήν διοικητική ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας: ὁ ἔβδομος προέβλεπε τήν σύνοδο ὅλων τῶν ἐπισκόπων δίς τοῦ ἔτους, ἀλλά ἐπειδὴ αὐτό θά ἦταν δύσκολο, τοῦλάχιστον ἀπαξ, τήν 1η Αὐγούστου στό Clofeshosh (ἢ Clovesho), ἄγνωστη τοποθεσία, προφανῶς σέ σημεῖο προσβάσιμο ἀπό Kent καί Northumbria⁴· ὁ ὄγδοος, ρύθμιζε τήν τάξη τῶν ἐπισκόπων μέ βάση τά πρεσβεῖα χειροτονίας· ὁ ἕνατος, προέβλεπε τήν αὐξηση τῶν ἐπισκοπῶν ἀναλόγως τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πιστῶν. Ὁ κανόνας αὐτός, μᾶλλον ἐξεφράζε τήν πρόθεση τοῦ Θεοδώρου, διότι εἶχε ἀντιθέτους τούς ἐπισκόπους, οἱ ὅποιοι γιά πολλοῦς λόγους, κυρίως πολιτικούς, ἕνας ἐπίσκοπος σέ κάθε βασιλείο, καί οἰκονομικούς, μείωση εἰσοδημάτων, δεν συμφωνοῦσαν⁵. Τελικά, ὁ Θεόδωρος πέτυχε

νά αὐξήσῃ τόν ἀριθμό τῶν ἐπισκόπων καί νά περιορίσῃ τίς μεγάλες καί ἀσαφεῖς ἐπισκοπές· πρὶν τήν ἐκπνοή τῆς δεκαετίας ὑπῆρχαν δώδεκα ἐπίσκοποι⁶.

Ἐπιπλέον, ὁ Θεόδωρος ἀπαίτησε ὅλοι οἱ ἱερεῖς καί οἱ ἐπίσκοποι, οἱ ὅποιοι εἶχαν λάβει ἱερωσύνη κατὰ τήν Κελτική παράδοση ἢ ἀπό Βρετανούς ἐπισκόπους νά χειροτονηθοῦν ἐκ νέου ἀπό Καθολικό ἐπίσκοπο. Παρομοίως, καθιέρωσε ἐκ νέου τοῦς ναοὺς καί τά μοναστήρια πού εἶχαν ἰδρυθεῖ ἀπό κληρικούς τῆς Κελτικῆς παραδόσεως⁷.

Ὁ δέκατος κανόνας ἀφοροῦσε τό ἀδιάλυτο τοῦ γάμου, παρεκτός μοιχείας, καί τήν ἀνάγκη νά καταβάλλεται προσπάθεια πρὶν γιά τήν συμφιλίωση τῶν συζύγων.

Γιά τήν ὑφή τῶν κανόνων καί τήν προέλευσή τους δέν πρέπει νά περιορίζεται ἡ ἔρευνα μόνο στίς διαθέσιμες λατινικές μεταφράσεις συλλογῶν κανόνων, τῶν συνόδων τῆς Ἀνατολῆς πού κυκλοφοροῦσαν στήν Δύση, διότι κάλλιστα ὁ Θεόδωρος, πέρα ἀπό τήν πλούσια μνήμη του, θά εἶχε στήν διάθεσή του ἀντίγραφα ἐλληνικῶν κωδίκων ἀπό τήν βιβλιοθήκη τῆς ἐλληνικῆς μονῆς του τῆς Ρώμης, τά ὁποῖα συναπεκόμισε στήν Ἀγγλία⁸.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Βέδας, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, IV, 5. Ἡ ἀδυναμία ὀφείλεται στήν ἀσάφεια τοῦ Βέδα γιά τόν ὑπολογισμό τοῦ annus domini καί τοῦ τρίτου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Ecgrith τῆς Northumbria· βλ. S. Wood, "Bede's Northumbrian Dates Again", *English Historical Review* 98 (1983) 284. Γιά τήν σύνοδο γενικά, βλ. C. Heath, *The First Unity. The Story of the Synod of Hertford, A.D. 673*, Hertford 1971. 2. Βλ. K. Harrison, "Easter cycles and the equinox in the British Isles", *Anglo-Saxon England* 7 (1978) 1-80. 3. Βλ. S. Wood, *The Proprietary Church in the Medieval West*, Oxford 2008, σ. 9-32, 152-160. 4. Βλ. D. Parsons, "St. Boniface-'Clofesho'-Brixworth", στό *Baukunst des Mittelalters in Europa: Hans Erich Kubach zum 75. Geburtstag*, F.J. Much (ἔκδ.), Stuttgart 1988, σ. 371-384. 5. Συνήθως οἱ ἔδρες τῶν ἐπισκόπων ἦταν μοναστήρια, τά ὁποῖα εἶχαν προικοδοτηθεῖ μέ ἐκτάσεις καί εἰσοδήματα ἀπό τοὺς ἡγεμόνες· βλ. Plummer (ἔκδ.), *Baedae Opera Historica*, ὁ.π., i. 410, 411-412. 6. Βέδας, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, IV, 5. 7. Βέδας, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, III, 25. Βλ. D. Kirby, "Bede and the Pictish Church", *Innes Review* 24 (1973) 6-25. 8. Βλ. Th. Charles-Edwards, "The Penitential of Theodore and the Judicia Theodori", στό *Archbishop Theodore: Commemorative Studies on His Life and Influence*, M. Lapidge (ἔκδ.), Cambridge 1995, σ. 141-174· C. Cubitt, "The clergy in early Anglo-Saxon England", *Historical Research* 78 (2005) 273-287.

Αριστοτελική ήθικη ἀρετή καί διαπαιδαγώγηση

Ἐλένης Κακλαμάνου
Δρος Φιλοσοφίας

Ὅπως ἔχουμε ἀναφέρει σέ προηγούμενο κείμενό μας στόν Ἐφημέριο, ἡ ἀριστοτελική ήθικη θεωρία ἔχει ἀσκήσει τεράστια ἐπίδραση στόν τρόπο πού σκεφτόμαστε τήν ἔννοια τῆς ἀρετῆς. Τό ἐρώτημα: κατά πόσον ἡ ἀρετή ὑπάρχει ἐκ φύσεως ἢ ἀποκτᾶται, εἶναι κυρίαρχο στήν ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφική σκέψη. Πρίν ἀπό τόν Ἀριστοτέλη ὑποστηρίχθηκε ὅτι ἡ ἀρετή εἶναι γνώση καί –ἐπομένως– διδάσκεται, ἐπειδή πρόκειται γιά κάτι πού μπορεῖ νά μαθευτεῖ. Στή πραγματεία *Ἠθικά Νικομάχεια*, ἔχοντας διαχωρίσει τίς διανοητικές ἀπό τίς ήθικές ἀρετές καί διευκρινίζοντας ὅτι οἱ τελευταῖες ἀφοροῦν τόν χαρακτήρα μας, ὁ Ἀριστοτέλης ἀντιτίθεται στή σύλληψη τῆς ήθικῆς ἀρετῆς ὡς γνώσης. Ὁ Σταγειρίτης εἰσάγει τήν ἔννοια τοῦ ἔθους (τῆς «συνήθειας»), τῆς ἐπαναλαμβανόμενης δηλαδή ἄσκησης σέ καλές πράξεις, ἡ ὁποία μᾶς βοηθάει νά υἱοθετήσουμε ἀπό νωρίς ποιό εἶναι τό σωστό. Γνώμονας τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι ἡ θέση ὅτι, ἀκόμη κι ἂν γνωρίζουμε συχνά τό σωστό, δέν εἴμαστε σέ θέση νά τό πράξουμε λόγω τοῦ χαρακτήρα μας. Ὑποστηρίζει ὅτι ὑπάρχει μέσα μας πρόσφορο ἔδαφος ἀπό τή στιγμή πού γεννιόμαστε γιά νά καλλιεργηθεῖ ἡ ἀρετή: οἱ ήθικές ἀρετές δέν ἀνήκουν σέ ἐμᾶς ἐκ φύσεως, ἡ δυνατότητα ὅμως γιά τήν ὀλοκλήρωσή τους εἶναι ἔμφυτη.

Ἡ ἀπόκτηση τῆς ήθικῆς ἀρετῆς προκύπτει ἀπό τόν συνδυασμό τῆς ἀνθρώπινης φύσης καί τῆς διδασκαλίας (*Ἠθικά Νικομάχεια* 1103b2 κ.έ.). Τό γεγονός ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει τίς πιθανότητες νά γίνουμε καλοί ἢ κακοί χωρίς δάσκαλο, σημαίνει ὅτι σκέφτεται τήν καλή ἢ κακή μας προδιάθεση: ἂν θεωροῦσε ὅτι ὅλοι ἔχουμε ἔμφυτες τίς ἴδιες ἰκανότητες, δέν θά ἔλεγε ὅτι χωρίς δασκάλου θά γινόμασταν καλοί ἢ κακοί (*Ἠθικά Νικομάχεια* 1103b16-17). Ἡ μία ἀπό τίς δύο, λοιπόν, αἰτίες τῆς γένεσης τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ προδιάθεση πού ἔχουμε μέσα μας ἀπό τή φύση γιά νά γίνουμε καλοί ἢ κακοί. Γι' αὐτό, ἂν δέν χρειαζόμασταν τοὺς δασκάλους, θά γινόμασταν ὅλοι ἢ καλοί ἢ κακοί, ἀνάλογα μέ τήν προδιάθεσή μας: ἡ προδιάθεσή μας δέν εἶναι πάντοτε καλή καί ἂν γεννιοῦνταν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μέ σωστή προδιάθεση, δέν θά ὑπῆρχε κανένας λόγος γιά τά ἀνήλικα παιδιά νά ὑφίστανται τή διαδικασία τῆς καθοδήγησης καί μάθησης ἀπό τοὺς παιδαγωγούς καί τοὺς νομοθέτες, ὥστε νά ἐθιστοῦν στό νά κάνουν σωστές πράξεις (*Ἠθικά Νικομάχεια* 1103b3-8). Τά μέσα μέ τά ὁποῖα πραγματώνεται ἡ προδιάθεσή μας εἶναι ἡ ἀγωγή καί τό ἔθος. Ἀπό τήν ἴδια αἰτία καί μέ τό ἴδιο μέσο πού ἡ ἀρετή γίνεται κτῆμα μας μπορεῖ καί νά καταστραφεῖ. Ἔτσι, ἡ ἀρετή μπορεῖ νά

καταστραφεί και λόγω της φυσικής μας προδιάθεσης και λόγω της κακής αγωγής. Τό έργο του δασκάλου είναι και να τελειοποιήσει τις καλές προδιαγραφές και να αποτρέψει τις κακές με την αγωγή και τη συνήθεια. Έτσι, και οι άνθρωποι με κακή προδιάθεση μπορούν να γίνουν ενάρετοι. Θεωρητικά, επομένως, όλοι οι άνθρωποι μπορούν να γίνουν ενάρετοι, αν βρεθούν με τους κατάλληλους δασκάλους και παιδαγωγούς.

Επιπρόσθετα, στα *Πολιτικά* του ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι ο στόχος κάθε νομοθέτη είναι να πλάσει με τον έθισμό σωστούς πολίτες, που δεν είναι άλλοι από αυτούς που υιοθετούν τά πρότυπα συμπεριφοράς και σκέψης που είναι αποδεκτά και επιθυμητά από την κοινωνία τους. Ένα πολίτευμα μπορεί να χαρακτηριστεί ως καλό, όταν κατορθώνει να γαλουχήσει σωστά τους πολίτες του, ενώ τό πολίτευμα που δεν κατορθώνει να πλάσει σωστούς πολίτες, χαρακτηρίζεται φαύλο.

Ήδη από τη νηπιακή ηλικία υιοθετούμε ιδέες, αξίες και τρόπους συμπεριφοράς από τους γονείς, τους παιδαγωγούς και τους ανθρώπους γύρω μας και τό θέμα της συμπεριφοράς του ανθρώπου απασχολεί τόν Αριστοτέλη έφόσον έκλαμβάνει τόν άνθρωπο ως μέλος μιās κοινωνίας και ως πολίτη μιās πολιτείας (*Πολιτικά* 1137a26-29). Υποστηρίζει ότι είναι καθήκον της πολιτείας ή νομοθετική

κόλυψη της παιδείας· τό περιεχόμενο της εκπαίδευσης δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής αυτών που έχουν τά ήνια για τή διακυβέρνηση ενός τέτοιου κοινωνικού συνόλου (*Πολιτικά* 1137a33-35). Ο φιλόσοφος περιγράφει μιā κατάσταση διαχρονική, ή όποια προκαλεί συζητήσεις ακόμη και σήμερα: Ποιό περιεχόμενο πρέπει να έχει ή παιδεία των νέων (*Πολιτικά* 1137a33-35); Υπάρχει διάσταση απόψεων, σημειώνει ο ίδιος, όσον αφορά τή βαρύτητα που πρέπει να δοθεί στή διάνοια ή τό ήθος, αλλά αναφέρεται στα «χρήσιμα», τά όποια διδάσκονταν παραδοσιακά στίς έλληνικές κοινωνίες (*Πολιτικά* 1337b4 κ.ε.), τονίζοντας στό τέλος ότι πρέπει να δοθεί προσοχή στίς «ελεύθερες» και «άνελευθερες» ασχολίες, οι όποιες θά συμβάλουν στή διαμόρφωση ελεύθερα σκεπτόμενων πολιτών. Για τόν Αριστοτέλη, ήθικη άρετή είναι στήν πραγματικότητα πολιτική άρετή και δεν ίσχυε ή διάκριση μεταξύ των δύο· με τά ίδια μέσα και για τόν ίδιο σκοπό ήταν κάποιος άγαθός άνήρ ή τό αντίθετό του, και άγαθός πολίτης ή μή. Για κανέναν άλλο λόγο δεν ήθελε ο άρχαίος Έλληνας τή σωφροσύνη, τή άνδρεία, τή πραότητα, τή δικαιοσύνη, τή φιλία, παρά για να μπορεί να λειτουργεί σωστά μέσα στό πλαίσιο της πόλης του. Τοιουτοτρόπως, ο χειρότερος χαρακτηρισμός που μπορούσε να αποδοθεί στόν άρχαίο Έλληνα ήταν ότι άποτελοϋσε άνάξιο πολίτη.

Έλληνικό νηπιαγωγείο
στό Ουσάκ της Μ. Ασίας,
1921

Τό Κίνημα Ἀποκατάστασης ἢ Μαθητές τοῦ Χριστοῦ. Ἕνα προτεσταντικό ὑποσύνολο

Πρωτ. Βασιλείου Ἄ. Γεωργόπουλου
Ἀναπλ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ο τεχνικός ὄρος *Κίνημα Ἀποκατάστασης* (Restoration movement) δηλώνει ἐλάσσονες ἀμερικανικές προτεσταντικές κινήσεις πού ἐμφανίστηκαν ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰ. στίς Η.Π.Α καί εἶχαν ὡς βασικά γνωρίσματα: α) τήν ἐναντίωση στό αὐστηρό δογματικό πλαίσιο καί τούς κανονισμούς πολλῶν ὑφιστάμενων προτεσταντικῶν κλάδων (Μεθοδιστῶν, Βαπτιστῶν, Λουθηρανῶν, Μεταρρυθμισμένων, Πρεσβυτεριανῶν) καί β) σύμφωνα πάντα μέ τό ὄραμά τους, τήν «ἀποκατάσταση» τῆς πίστεως, τῆς λατρείας καί τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως περιγράφεται στήν Καινή Διαθήκη. Πρόκειται γιά ἕνα προτεσταντικό ὑποσύνολο, μέ ἱστορική πορεία δύο αἰῶνων, παρά τίς ἐπιμέρους διαφοροποιήσεις του. Ἀρχικά εἶχε τήν ὀνομασία Stone-Campbell Movement.

Μεταξὺ ἐκείνων πού ἤθελαν νά ἐπιστρέφουν στήν ἀπλότητα τῶν βιβλικῶν χρόνων ἦταν τρεῖς πρῶην πρεσβυτεριανοί, πού ἀναδείχθηκαν οἱ ἀρχικοί ἡγέτες καί ὀργανωτές τοῦ Κινήματος: ὁ Barton Stone (1772-1884), ὁ Thomas Campbell (1763-1854) καί ὁ γιός του Alexander Campbell (1788-1866). Ἄν καί ἀρχικά οἱ Campbell ἔδρυσαν μιὰ ἀνεξάρτητη σύναξη, πού ἐνώθηκε μέ τήν Ἑνωση Βαπτιστῶν στήν Πενσυλβάνια συμφωνώντας

σέ ἀρκετά σημεῖα μαζί τους, στή συνέχεια ἀπέριψαν ἀκόμη καί τίς χαλαρές ἐκκλησιαστικές ἐνώσεις τῶν Βαπτιστῶν, καί ἀποχώρησαν ἀπ' αὐτούς τό 1830. Τά παραρτήματα τοῦ Κινήματος τῆς Ἀποκατάστασης συνενώθηκαν σέ μιὰ χαλαρή ἔνωση τό 1832, χωρίς νά ἀποκτήσουν ἐπίσημη ἔδρα. Τά στελέχη καί οἱ ὄπαδοί τοῦ Κινήματος ἦταν ἀφοσιωμένα στόν εὐαγγελισμό καί στήν προώθηση τοῦ Χριστιανισμοῦ στίς Η.Π.Α καί ἤλπιζαν νά ἐνοποιήσουν τά διαφορετικά δόγματα πού ἀποτελοῦσαν τόν κόσμο τῶν Προτεσταντῶν. Τό ὄραμά τους διατυπώθηκε στή διακήρυξη τοῦ 1820 πού συνέταξε ὁ Th. Campbell. Γιά τόν σκοπό αὐτό, ἐπέλεξαν νά χρησιμοποιήσουν ὡς προσδιοριστική ὀνομασία, μόνο τίς «Χριστιανοί» καί «Μαθητές τοῦ Χριστοῦ».

Στό πλαίσιο αὐτό γιά τήν ἐπιστροφή στίς πρακτικές τῶν βιβλικῶν χρόνων, ὅπως φυσικά τίς ἀντιλαμβάνονταν, ἀπορρίπτουν τόν νηπιοβαπτισμό, βαπτίζονται μόνο μέ βύθιση, δέχονται τή θεία Εὐχαριστία ὡς ἀπλό σύμβολο καί ὡς Δείπνο μνήμης, καί συμπεριλαμβάνουν τήν τέλεση τοῦ Δείπνου τοῦ Κυρίου ὡς μέρος τῆς κυριακάτικης λατρείας τους. Ἀρνήθηκαν, ὡς περιττά, κάθε σύμβολο Πίστεως ἢ ὁμολογιακά κείμενα τῆς Μεταρρύθμισης.

Δέν αποκόπτουν κανένα από μέλος τους, ασχέτως δογματικής απόκλισης, αλλά σε περίπτωση σκανδάλων υποδεικνύουν τήν οικειοθελή αποχώρηση τών υπαιτίων από τίς κοινότητες τους.

Μετά τόν ἐμφύλιο πόλεμο στίς Η.Π.Α οί κοινότητες στόν Βορρά καί στόν Νότο ἄρχισαν σταδιακά νά διαχωρίζονται, ἐνώ ἡ πρώτη διάσπαση ἐπισημοποιήθηκε τό 1906. Ἀφορμή ἦταν ἡ χρήση ἐνόργανης μουσικῆς, τήν ὁποία οί νότιες κοινότητες (γνωστές ὡς «Ἐκκλησίες τοῦ Χριστοῦ») ἀπαγόρευαν, ἐνώ οί βόρειες κοινότητες (γνωστές ὡς «Ἐκκλησίες Μαθητές τοῦ Χριστοῦ») ὄχι. Κύριο ἐπιχείρημα τών κοινοτήτων τοῦ Νότου ἦταν ὅτι ἡ χρήση τῆς μουσικῆς στή λατρεία εἶναι πρακτική ἄγνωστη στήν Καινή Διαθήκη καί στήν ἀρχέγονη χριστιανική λατρεία. Κατά τόν 20^ο αἰ., οί κοινότητες τοῦ Βορρά καί τοῦ Καναδά, ἔκαναν ἕνα ἄνοιγμα καί ἐντάχθηκαν σέ ὑπερδογματικές Προτεστάντικές ἐνώσεις καί ὀργανισμούς. Ὡστόσο, πολλά μέλη ἀντιτάχθηκαν στίς νέες ἐπιλογές τῆς «Ἐκκλησίας Μαθητές τοῦ Χριστοῦ». Αὐτό ὀδήγησε σέ μιά δεύτερη ἐπίσημη διάσπαση τό 1968. Ἔτσι, τό Κίνημα ἀποτελεῖται ἀπό τρεῖς ξεχωριστούς κλάδους, εὐρέως γνωστούς ὡς «Ἀνεξάρτητες Χριστιανικές Ἐκκλησίες», «Μαθητές τοῦ Χριστοῦ» καί «Ἐκκλησίες τοῦ Χριστοῦ». Μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο μέγανος ἀριθμός σχολείων, κολλεγίων καί περιοδικῶν σχετίζονται μέ τήν ὑποστήριξη, ἐνίσχυση καί τήν ἐκπροσώπηση τοῦ Κινήματος καί τών τριῶν κλάδων.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. K.Hutten, *Seher-Grübler-Enthusiasten. Sekten und religiöse Sondergemeinschaften der Gegenwart*, Stuttgart ¹⁰1966, σ. 472-477. H.D. Reimer – O. Eggenberger, *Neben den Kirchen. Gemeinschaften, die ihren Glauben auf besondere Weise leben wollen*, Konstanz ³1983, σ. 60-62. E.W. Lindner (ed.), *Yearbook of American & Canadian Churches 2008*, Nashville 2008.

Οἱ χαλαρά ὀργανωμένες «Ἐκκλησίες τοῦ Χριστοῦ», ἔχουν δημιουργήσει ἀρκετές ὑποομάδες, πού πρόσθεσαν ἐπιπλέον στοιχεῖα στόν θεολογικό προσανατολισμό τους. Ὑπάρχουν κοινότητες πού δέχθηκαν Πεντηκοστιανικές ἐπιδράσεις, ὅπως τό λεγόμενο «Βάπτισμα μέ Ἅγιο Πνεῦμα» καί τή γλωσσολαλία, ἐνώ ἄλλες υἱοθέτησαν φονταμενταλιστικές θέσεις.

Παρά τή διαχρονική ἀντιπάθειά τους πρὸς κάθε μορφή συγκεντρωτικῆς δομῆς, οἱ κοινότητες τοῦ Κινήματος τῆς Ἀποκατάστασης δημιούργησαν τή δεκαετία τοῦ 1930 τόν διεθνή ὀργανισμό World Convention of Churches of Christ (Disciples) καί διατήρησαν ἰσχυρά διεθνή προγράμματα ἱεραποστολικοῦ ἀκτιβισμοῦ, συχνά λειτουργώντας μέσῳ αὐτόνομων ἱεραποστολικῶν ὑπηρεσιῶν, πού χρηματοδοτοῦνταν ἀπό ὅποιες κοινότητες ἢ ἄτομα πού εἶχαν ἐπιλέξει νά τίς ὑποστηρίξουν. Νεότερες συλλογικές ἐνώσεις τοῦ χώρου ἀποτελοῦν οἱ: North American Christian Convention, National Missionary Convention καί Eastern Christian Convention. Ἐνεκα τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἀκτιβισμοῦ, κυρίως οἱ δύο κλάδοι, οἱ «Μαθητές τοῦ Χριστοῦ» καί οἱ «Ἐκκλησίες τοῦ Χριστοῦ», σύντομα δημιούργησαν κοινότητες σέ πολλά εὐρωπαϊκά κράτη, καθώς καί στήν Ἀσία (Ἰνδία, Ταϊλάνδη, Λάος, Μιανμάρ), ἐπικουρούμενες ἀπό διάφορες θυγατρικές ὀργανώσεις μέ μία ποικιλία ὀνομάτων. Στήν Ἑλλάδα ἐμφανίστηκαν τή δεκαετία τοῦ 1960.

Πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντίνος Ἀνδρουλάκης

Πρωτ. Ἡλία Δροσινού
Ἱερ. Προϊστ. Ἰ.Ν. Ζωοδοχου Πηγῆς Ἀκαδημίας

Ὁ π. Κωνσταντίνος Ἀνδρουλάκης ἐγεννήθη στό Τζερμιάδω Λασηθίου Κρήτης τό 1919. Ἐσπούδασε στό Βαροβάκειο, στή Μαράσλειο Παιδαγωγική Ἀκαδημία καί στή Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐνυμφεύθη τή διδασκάλισσα Μαρία Καζήγιαννη, μέ τήν ὁποία απέκτησε μία θυγατέρα.

Ἐχειροτονήθη διάκονος τό 1943 ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Δαμασκηνό καί τό 1945 πρεσβύτερος ἀπό τόν Μητροπολίτη Μεσσηνίας Χρυσόστομο Δασκαλάκη. Διωρίσθη ἐφημέριος στόν Ἱερό Ναό Κοιμήσεως Θεοτόκου Κυνοσάργους, ὅπου ὑπηρέτησε μέχρι τῆς ἐκδημίας του, τόν Δεκέμβριο τοῦ 2003.

Ὡς διδάσκαλος ἐδίδαξε στίς σχολές ἀπόρων παιδῶν τοῦ Φ.Σ. Παρνασσός, τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ὁρφανοτροφείου Βουλιαγμένης καί, γιά σειρά ἐτῶν, μαζί μέ τήν προσβυτέρα του στό «Ἡνωμένα Ἐκπαιδευτήρια».

Τό 1956 ἔλαβε τό ὀφφίκιο τοῦ Οἰκονόμου ἀπό τόν Ἀθηνῶν Σπυρίδωνα καί τό 1959 τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου ἀπό τόν Ἀθηνῶν Θεόκλητο. Τό 1967 διωρίσθη Ἐπιθεωρητής Ἀρχιερατικῆς Περιφερείας καί τό ἐπόμενο ἔτος Ἀρχιερατικός Ἐπιτροπος τῆς Α΄ Περιφερείας Ἀθηνῶν. Τό ἔτος 1984 ἀνέλαβε καθήκοντα Γεν. Διευθυντοῦ τῆς Χριστιανικῆς Ἀλληλεγγύης καί Γενικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου

τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, ἐνῶ διετέλεσε δύο φορές Πρωτοσυγκελεύων.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χριστόδουλος τοῦ ἀνέθεσε καί πάλι τά καθήκοντα τοῦ Γ.Δ. τῆς Χριστιανικῆς Ἀλληλεγγύης, τά ὁποία ἀποδοτικά ἐξετέλεσε μέχρι τήν ἡμέρα τῆς κοιμήσεώς του.

Παρά το γῆρας καί τήν κόπωση, ὁ σεβαστός γέροντας ἔσπευδε νά συνεργεῖ στό πρόγραμμα τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς καί νά παρακολουθεῖ ἄγρυπνα καί δημιουργικά τήν ὑλοποίησή των. Σ' αὐτή τή φάση τῆς δράσης του τόν εὔρε ἡ ἀσθένεια καί ὁ θάνατος ἐπί τῶν ἐπάλλξεων τοῦ καθήκοντος.

Πόσα ἐδιδάχθησαν οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλοι, οἱ συνεργάτες ἀπό τόν πεφλημένο γέροντα. Πόσοι ἐστηρίχθησαν στόν καθημερινό ἀγῶνα τῆς ζωῆς, στίς δυσκολίες τῶν πνευματικῶν ἀναβάσεων, σέ πνευματικές καί ὑλικές ἀνάγκες.

Βίωνε κάθε στιγμή τό μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου «εὐεργετῶν καί ἰώμενος», ἐθεράπευε καί ἀνέπαυε μέ τή δύναμη τῶν ἱερῶν μυστηρίων «κοπιῶντας καί πεφορτισμένους». Ἡ πλατεία καί γεμάτη ἀγάπη ψυχή του χωροῦσε κάθε κουρασμένο ὁδοιπόρο τῆς σύγχρονης μεγαλόπολης, τόν νέο, τή νέα, τόν οἰκογενειάρχη, τή μάνα, τόν παππού, τή γιαγιά, τόν ἄρρωστο, τόν ἐνδεῆ, τόν ἀπόκληρο, τόν ἄνθρωπο μέ εἰδικές ἀνάγκες. Γιά ὅλους εἶχε

έτοιμο λόγο παρηγοριάς νά δώσει, αλλά και ύλική ένισχυση νά προσφέρει. Τοῦτο ὅμως συνδυαζόταν μέ τήν ἀπαράμιλλη διοικητική καί διαχειριστική ικανότητά του. Σεβόταν τόν ἱερό κορβανᾶ καί τόν διαχειριζόταν μέ φόβο Θεοῦ. Ἦθελε νά ἀνακαλύπτει τίς πραγματικές ἀνάγκες τῶν αἰτούτων, προσπαθοῦσε μέ τούς συνεργάτες του (κληρικούς, λαϊκούς κοινωνικούς λειτουργούς) νά διονυχίζει τήν κάθε περίπτωση καί νά τήν ἀντιμετωπίζει μέ πνεῦμα ἀγάπης, εὐθύνης, συνέσεως.

Ἡ προσωπικότητά του συνδύασε ἀριστα τήν εὐαισθησία μέ τή διορατικότητα, τή δράση μέ τή ἀνυπόκριτη ἀγάπη, τήν ἀδολή στοργή μέ τή λογοκρατούμενη οικονομική σκέψη. Πόσο δύσκολος συνδυασμός ἀλλά καί πόση ἀρμονία γιά ἕνα ὠραῖο καί καρποφόρο ἀποτέλεσμα.

Σέ κάθε φιλανθρωπική δραστηριότητα τῆς Ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς ἔδιδε τό παρόν ἐπί συνεχεῖς δεκαετίες: στέγες γερόντων, κέντρα ἐνοριακῆς ἀγάπης, στέγες

κατακοίτων, συσσίτια, ὀρφανοτροφεῖο Βουλιαγμένης, ἀποστολές ἀσθενῶν στό ἐξωτερικό, βοήθεια χειμαζομένων σεισμοπλήκτων, ὅλες οἱ δραστηριότητες ἔφεραν τή σφραγίδα του καί κατευθύνονταν ἀπό τή μέριμνά του, ὑπό τή φωτισμένη ἔμπνευση καί εὐλογία τοῦ ἐκάστοτε προϊσταμένου του Ἀρχιεπισκόπου.

Ἡ ποιητική του καρδιά καί ἡ παιδαγωγική του εὐαισθησία ἦσαν οἱ κινητήριες δυνάμεις τοῦ ἔργου καί τῆς δράσης του καί ὅλη αὐτή ἡ δράση, ἐντός ἐνός χώρου διακριτικῆς ἀπλότητας.

Ἡ ζωή τοῦ π. Κωνσταντίνου Ἀνδρουλάκη ἀποτελεῖ πρότυπο γιά κάθε πνευματικό ἐργάτη καί ἰδιαίτερος κληρικό, ὁ ὁποῖος ξεύρει τόν ζυγό καί αἶρει τόν Σταυρό σέ μιά κοινωνία ἀπαιτήσεων, συγχύσεων καί μεταβολῶν.

Ὅσοι ἀγαθοί ἐργάτες ἄς τόν μιμηθοῦμε στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ καί ἄς προσευχόμαστε νά ἀναπαύεται ἡ ψυχή του μετά πνευμάτων δικαίων, τετελειωμένων.

Ἐπάνω: Μαθήτριες τοῦ Παρθεναγωγείου στήν Τσατάλτζα μέ τόν δάσκαλό τους, 1919

Ἀριστερά: Ἱερέας καί ἀσθενής στό Ἑλληνικό Νοσοκομεῖο τῆς Σμύρνης, μεταξὺ 1920 καί 1922

Ἡ ἐλπίδα στό ἔργο τοῦ Ντοστογιέφσκι

Γεωργίας Τζανάκη

Στό ἔργο τοῦ Ντοστογιέφσκι φράσεις ὅπως «καινή πραγματικότητα» καί «χαρραυγή ἑνός νέου μέλλοντος» ταυτίζονται μέ τίς προσδοκίες τοῦ ἀνθρώπου γιά ὑπαρκτική πληρότητα. Ἡ ἀπάντηση στό βασικό ἐρώτημα τῆς ντοστογιεφσκιτικῆς ἀνθρωπολογίας, «Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος;», ἀπλώνεται σέ ὅλο τό ἔργο του, καί συχνά συμπυκνώνεται σέ φράσεις, ὅπως αὐτή τοῦ Μαρμελάντωφ στό *Ἐγκλημα καί τιμωρία*, πού ἐλπίζει μέ βεβαιότητα καί μέ τήν πρωτόγνωρη χαρά τῆς κατάργησης τοῦ θανάτου καί τῆς ματαίωσης τῆς τιμωρίας ἐνώπιόν του Κυρίου, ὅτι θά ζήσει τή στιγμή πού ὁ Θεός κατά τήν «Ἡμέρα τῆς Κρίσεως: θά μᾶς πῆ, ἐλάτε καί σεῖς. [...] Ὅντα ἄθλια [...] Ἐλάτε ὅμως καί σεῖς! [...] θά μᾶς ἀπλώση τά χέρια Του, θά μᾶς ἀνοίξη τήν ἀγκαλιά Του καί μεις θά πέσουμε στά πόδια Του καί θά τά καταλάβουμε ὅλα!»

Γιά τόν Ντοστογιέφσκι κανένα δράμα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καί τῆς ὑπαρξῆς δέν ἐπιλύεται, πρὶν ὁ ἄνθρωπος βιώσει τήν ἀνακαινιστική δύναμη πού ἡ σχέση του μέ τόν Χριστό τοῦ χαρίζει ὡς κληροδότημα τῆς γονεϊκῆς μέριμνας τοῦ Θεοῦ γιά τά τέκνα Του. Οἱ ἥρωές του βρίσκονται διαρκῶς ἐνώπιον τοῦ μυστηριακοῦ γίγνεσθαι τῆς ζωῆς καί τῶν λογῆς ὑπαρκτικῶν διακινδυνεύσεων. Μποροῦμε, ἔτσι, νά ποῦμε ὅτι εἶναι ἕνας «μυστικός» ἄνθρωπος μέ ὅλη τήν ἐκκλησιολογική σημασία τῆς ἀνθρωπιᾶς ὡς ταυτότητας, ὡς βιώματος καί ὡς

πράξης ἀσκητικοῦ φρονήματος καί ἡθους. Ὅλες οἱ ὀψεις καί ὁ πλοῦτος τῶν ἐκφάνσεων αὐτοῦ τοῦ μυστικισμοῦ του βρίσκονται μέσα στούς χαρακτήρες, τίς ζωές καί τόν προσωπικό ἀγῶνα τῶν ἡρώων του. Διαβάζοντας τό ἔργο του αἰσθάνεται κανεῖς ὅτι ὁ Ντοστογιέφσκι ἔχει μιᾶ ἀποστολή: νά ἀποδείξει ὅτι ἡ ἀγάπη σώζει ἀποκαλυπτικά καί μυστηριακά, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρῶτιστα καί ὄντολογικά συνδεδεμένος μέ τή ζωή τοῦ Θεοῦ. Θά λέγαμε ὅτι τό ἔργο του συγκροτεῖται ὡς μιᾶ ἐνιαία ἐρμηνευτική τῆς γεμάτης σκιές ἀσκητικῆς δοκιμασίας τῆς ζωῆς. Βλέπει τή ζωή ὡς εὐκαιρία γιά συνύπαρξη μέ τόν Χριστό, ὄχι σέ κάποιο μακρινό ἐπέκεινα ἀλλά ἐδῶ καί τώρα, μέσα στήν ἱστορία, μέσα στήν πτώση, μέσα στό καθημερινό σφιχταγκάλιασμα θανάτου καί ἀνάστασης, ἀμαρτίας καί ἀγιότητας, κακοῦ καί καλοῦ, ζωῆς πού θνήσκει καί ζωῆς πού ἀνατέλλει ἀπό τό ὕψος τοῦ Σταυροῦ. Ὅλο τό εἶναι τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου ταλανίζεται πάνω στό παράδοξα καί προκλητικά τεντωμένο σκοινί μεταξύ ὑπαρξῆς καί ἀνυπαρξίας. Στό ὄριο μεταξύ τῆς ἱστορίας ὡς πορείας πρὸς τή σωτηρία καί τῆς ἱστορίας ὡς «πανουργίας» τῆς λογικῆς καί τῆς διανοητικῆς κατάργησης τοῦ ἀληθινοῦ.

Ὁ Ντοστογιέφσκι εἶναι, λοιπόν, στόν καιρό του καί στόν καιρό μας, ἕνας ἀπόστολος τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος τῆς σωτηρίας, γιατί στή δική του ἀνθρωπο-

λογική κατανόηση, τίποτα δέν μπορεί νά καταργήσει ἢ νά ἀνακόψει ὀριστικά καί τελεσίδικα τήν πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεό, μέ μόνη προϋπόθεση τήν πίστη στό θεοδώρητο δικαίωμά του νά διαβεί τόν δρόμο τῆς ἐλπίζουσας ζωῆς. Μέ τή δύναμη τῆς σκέψης καί τῆς γραφῆς του τό ἐπιτυγχάνει αὐτό, δίνοντας μέσα ἀπό τούς ἥρωές του πρόσωπο στήν ἐλπίδα. Μιά ἐλπίδα συγκεκριμένη, πού στέκει πάνω στήν ὄντολογική σχέση τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου μέ τόν Θεό. Ἡ ἐλπίδα αὐτή εἶναι ἱκανή νά ἀντιστέκεται στούς πειρασμούς καί τίς διακινδυνεύσεις τῆς λογικῆς. Δέν ἔπεται τῶν λογικῶν διεργασιῶν τῆς πρακτικῆς ὀρθολογικότητας, ἀλλά, κατά παράδοξο τρόπο, φωτίζει ἤδη ἀθόρυβα (μυστικά) μέσα στήν προσωπική σχέση μέ τόν Χριστό τόν φωτισμό τῆς διάνοιας ἀδιαμεσολάβητα ἀπό τή λογική, γιά νά χωρέσει τό μόνο πράγμα πού ἔχει σημασία στήν ἀνθρωπολογία τοῦ ἴδιου καί τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ ἐλπίδα μέ σάρκα καί ὅσα ἀκατάλυτη πέρα ἀπό τά ὅρια τῆς λογικῆς καί τῆς πιό ἀδυσώπητης διάνοιας. Ἡ ἐλπίδα πού ἐπιτρέπει στόν ἀνθρώπο νά πραγματώνει καί μία ἀκόμα πιό προκλητική ὑπέρβαση, διαποτίζοντας τή νόηση μέ τόν ρεαλισμό τῆς ἐδῶ καί τώρα συνύπαρξης μέ τόν Χριστό. Αὐτή ἡ ἀντιστροφή τῆς σχέσης ἐλπίδας καί διάνοιας στήν

ἀνθρωπολογία τοῦ Ντοστογιέφσκι κάνει ὀρατό καί προσβάσιμο στόν ἀνθρώπο τό ὑπαρξιακό «μεταίχιμο», ὅπου «ἡ ὁμορφιά, τό καλό, ἡ ἀγιότητα στό φόντο τοῦ θανάτου καί τῆς ἀσχημίας, τοῦ σκότους, τῆς φθορᾶς τοῦ κακοῦ» συνθέτουν τήν οὐσία τῆς ὄντως ζωῆς μέσα στόν ἱστορικό χωροχρόνο. Μέσα σέ αὐτήν τήν ὑπαρξιακή ἀμφισημία ἥρωες,, ὅπως ὁ Ρασκόλνικωβ καί ἡ Σόνια, φτάνουν νά ἀντικρούσουν καί νά αἰσθανθοῦν τή «χαραυγή ἐνός καινούργιου μέλλοντος, μιᾶς ὀλοκληρωτικῆς ἀναστάσεως σέ μία καινή ζωή!» Στήν ἴδια ὑπαρξιακή μεθόριο ὁ Μίτια ἐπιλέγει νά διασώσει ἐντός του τήν Ἀνάσταση, γιατί ξέρεי ὅτι μόνο ἔτσι θέλει καί ἀξίζει νά ζήσει. Ἡ παραδοξότητα τῆς χριστοποιητικῆς ἐλπίδας μᾶς κάνει νά καταλαβαίνομε τή διαλεκτική τῆς ἀγιότητας καί τῆς πυρακτωμένης ζωῆς τῶν ἀδελφῶν Καραμάζωφ, καί τό γιατί ἕνας πρίγκηπας Μίσκιν πάντα θά συναντᾶ ἕναν Ραγκόζιν, γιά νά σταθοῦν μαζί μπροστά σέ ἕνα ἀντίγραφο τοῦ πεθαμένου Χριστοῦ τοῦ Χάνς Χολμπάιν. Θά στέκουν ἐδῶ πάντα μαζί. Φῶς καί σκοτάδι μαζί, ζωντανεύοντας τίς ἀτέλειωτες ἀποχρώσεις τῆς ζωῆς, τοῦ κόσμου, τῆς ἱστορίας καί τῆς ἀγάπης πού σώζει, ἀκόμα καί τήν ὥρα πού ἕνας μικρός Ἰλιούτσα πεθαίνει γιά νά μὴν ξεχαστεῖ ποτέ.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Στ. Γιαγκάζογλου, *Μαθήματα Δογματικῆς Θεολογίας. Ἐρμηνευτικά σχόλια στο Σύμβολο τῆς Πίστεως*, Ἀθήνα: Δόμος 2021. Τοῦ Ἰδίου, *Στό μεταίχιμο τῆς Θεολογίας. Δοκίμια γιά τόν διάλογο θεολογίας καί πολιτισμοῦ*, Ἀθήνα: Δόμος 2018. Τοῦ Ἰδίου, *Κοινωνία Ἐσχάτων. Δοκίμια Ἐσχατολογικῆς Ὀντολογίας*, Ἀθήνα: Ἰνδικτος 2016. Τοῦ Ἰδίου, «Φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καί Θεολογία τῆς ἱστορίας», στό *Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς Πολιτιστικό Ἐπίτευγμα καί τα Προβλήματα του Σύγχρονου Ἀνθρώπου*, τ. Γ', Ὁρθοδοξία καί [Μετα-] Νεωτερικότητα, ἐπιμ. Στ. Αθανασοπούλου-Κυπρίου, Στ. Γιαγκάζογλου, Α. Μαράς, Πάτρα: ΕΑΠ 2008, σ. 15-80. Ο. Clement, *Ἡ Θεολογία μετὰ τόν "θάνατο τοῦ Θεοῦ"*. *Δοκίμια γιά μίαν ἀπάντηση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στό σύγχρονο ἀθεϊσμό*, μτφ. Δ. Ἀνδρονίκου κ.ἄ., ἐπιμ. Δ. Μαυρόπουλος, Ἀθήνα: ἐκδ. Ἀθήνα 1973. Κ. Κορναράκης, *Ὁ ἀνθρώπος ἀπέναντι στήν εἰκόνα του*, Ἀθήνα: Ἀρμός, 2012. Θ. Παπαθανασίου, *Κοινωνική δικαιοσύνη καί ὀρθόδοξη θεολογία. Μία προκήρυξη*, Ἀθήνα: Ἀκρίτας 2006. Ε. Τουρνέιζεν, *Ντοστογιέφσκι, Τά ὕστατα ὅρια τοῦ ἀνθρώπου*, μτφ. Μ. Πιράφ, Ἀθήνα: Δόμος 2016. L. Foldeny, *Ὁ Ντοστογιέφσκι διαβάζει Χέγκελ στή Σιβηρία καί κλαίει*, μτφ. Β. Νιάνιος, Ἀθήνα: Ἀρμός 2008.

Μητρ. Αργολίδος Νεκτάριος, Μακρυγιάννης. Ο αγωνιστής της πίστης, της ελευθερίας, της δικαιοσύνης, Ναύπλιο: Επιστροφή 2021, 108σ. Στο πλαίσιο τῆς ἐπετείου 200 χρόνων ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ὁ Σεβ. Μητρ. Ἀργολίδος κ. Νεκτάριος φιλοτέχνησε τὴ βιογραφία τοῦ Ἰωάννη Μακρυγιάννη, μὲ ὕλικό ἀπὸ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ ἀγωνιστῆ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ νεότερη βιβλιογραφία. Μὲ λόγο ἄμεσο καὶ συμπυκνωμένο, ἀναδεικνύεται ἡ προσωπικότητα τοῦ Μακρυγιάννη, καὶ μαζί οἱ δυσκολίες τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἐκτός ἀπὸ τὰ Ἀπομνημονεύματα, γίνεται εἰδικὴ ἀναφορά καὶ στό ἄλλο ἔργο τοῦ Μακρυγιάννη, τὸ Ὅράματα καὶ Θάματα, πού ἀντιμετωπίστηκε μὲ ἀμηχανία ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς καὶ τοὺς κριτικούς, λόγω τοῦ θρησκευτικοῦ (“μυστικιστικοῦ”, κατὰ πολλοὺς) χαρακτῆρα του.

Πρωτοπρ. Αυγουστίνος Μπαϊραχτάρης, Ο εγκαταλελειμένος Ιησούς και η πνευματικότητα των Φοκολάρι, (CEMES, αρ. 35), Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο 2021, 294σ. Ἡ πραγματεία τοῦ πρωτ. Αυγ. Μπαϊραχτάρη ἀναφέρεται σέ ἓνα θέμα ἐλάχιστα γνωστό στὰ καθ’ ἡμᾶς, τὸ κίνημα τῶν Φοκολάρι τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Διαρθρώνεται σέ τρία κεφάλαια, μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα παρουσιάζεται ἡ ἱστορικὴ γένεση τοῦ κινήματος, ἡ ἐκκλησιολογία, ἡ Χριστολογία καὶ ἡ Πνευματολογία στό ἔργο τῆς ἰδρυτριάς του Chiara Lubich. Στόν πυρῆνα τοῦ κινήματος, πού ξεκίνησε κατὰ τόν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, εἶναι ἡ «τέχνη τῆς ἀγάπης ὡς νέα ἐντολή». Στόχος καὶ ἀποστολὴ τῶν Φοκολάρι ἦταν ἡ καλλιέργεια τοῦ ζωντανοῦ διαλόγου στή σύγχρονη οἰκουμενικὴ πραγματικότητα. Ὁ σ. περιγράφει τίς βασικὲς θέσεις τοῦ κινήματος, σέ συνδυασμό μὲ τὴν οἰκουμενικὴ κίνηση, δηλαδή τὴν προσπάθεια διαλόγου καὶ συνεργασίας «μεταξὺ χριστιανῶν πού ἀνήκουν σέ διαφορετικὲς Χριστιανικὲς ἐκκλησιαστικὲς ὁμολογίες». Τὴν πραγματεία προλογίζει ὁ Σεβ. Μητρ. Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομος.

π. Ἐφραίμ Τριανταφυλλόπουλος, Τῆς ὀμορφιάς ψηφίδες, Ἀθήνα: Ἐν πλῶ 2021, 120σ. Σύμμικτος τόμος, μὲ παλαιότερα κείμενα, ποιητικά καὶ πεζά, πού συμπυκνῶνουν καὶ ἀναδεικνύουν τὸ ὀρθόδοξο βίωμα, μὲ διακριτικὸ καὶ συγχρόνως ὕψηλῆς ποιότητος λογοτεχνικὸ ὕφος. Ἡ θεματικὴ τῶν κειμένων ποικίλλει: σύγχρονοι ἅγιοι (ὁσιος Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης, ὁσιος Ἰάκωβος Τσαλίκης, ὁσιος Παΐσιος ὁ Ἄγιορείτης, ἅγιος Λουκάς Συμφερουπόλεως), ζωγράφοι (Γ. Μενεσίδης, Ε. Βαρλάμης), ἡ ὀρθόδοξη ἱεραποστολικὴ προσέγγιση, ὁ μηδενισμὸς τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Τά, φαινομενικῶς ἑτερόκλητα, ἐνοποιοῦνται ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ὀρθόδοξης θεο-

λογίας και ανθρωπολογίας, ή «συνάντηση με τό Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ», μέσα ἀπό ἓνα μεστό συγκινησιακό λόγο, ἡ δύναμη τοῦ ὁποῦ ἔγκειται στή γνησιότητά του καί ὄχι σέ ρητορικά τεχνάσματα. Ἡ τελευταία ἐνότητα, μέ τίτλο «Παλαιὰ ποιήματα καί ποιητικά πεζά», μέ κείμενα αὐτούσιας λογοτεχνικῆς ἔκφρασης, ἐν εἶδει ποιητικοῦ ἡμερολογίου, χαρακτηρίζεται ἀπό χαμηλόφωνους τόνους, βαθιᾶς εὐαισθησίας.

Ἱερά Μητρόπολις Θηβῶν καί Λεβαδείας, Ἱερά Μονή Ἁγίου Γεωργίου Μαυρομματίου, ἔκδοσις Ἱεράς Μονῆς, β' ἔκδ., Ἀθήνα 2021, 144σ. Ἡ καλαίσθητη ἔκδοσις τῆς Ἱ.Μ. Μονῆς Ἁγίου Γεωργίου Μαυρομματίου (Ἀλιάρτου Βοιωτίας) περιλαμβάνει τήν ἱστορία καί τήν περιγραφή τῆς μονῆς, καί παράλληλα μιά εὐσύννοπη εἰσαγωγή στήν ἱστορία τῆς χριστιανικῆς Βοιωτίας. Ἡ ἀφήγηση ξεκινᾷ μέ τόν βυζαντινό ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (τό καθολικό τῆς μονῆς) καί τίς περιπέτειές του στόν χρόνο (καταστροφές καί ἀνοικοδομήσεις). Παρουσιάζονται, ἐπίσης, στοιχεῖα γιά ἄλλους ναῖσκους τῆς περιοχῆς, γιά τόν πληθυσμιακό χάρτη τοῦ τόπου, τή ζωή καί τό μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καί τά σύγχρονα θαύματά του. Τό ἔργο συμπληρώνεται μέ τήν ἀσματική ἀκολουθία τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου (3 Νοεμβρίου), τήν ἀκολουθία τοῦ Παρακλητικοῦ Κανόνα τοῦ Ἁγίου καί φωτογραφικό ὕλικό. Τά κείμενα ἐπιμελήθηκε ὁ καθηγούμενος τῆς μονῆς Ἀρχιμ. Σιλουανός Πεπονάκης. Τό ἔργο προλογίζει ὁ Σεβ. Μητρ. Θηβῶν καί Βοιωτίας κ. Γεώργιος.

Βιβλία πού λάβαμε - Νέες κυκλοφορίες

Μητρ. Αργολίδος Νεκτάριος, *Φιόντορ Μιχαήλοβιτς Ντοστογιέφσκι (Πίστη και Λογοτεχνία, Α')*, Ναύπλιο: Επιστροφή 2021.

Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος πορεύομενος. Συνομιλίες με τη Νατάσα Μπαστέα και τον Μάκη Προβατά, Ἀθήνα: Πατάκη 2021

Ἀρχιμ. Σιλουανός, *Τὰ “ἀγρίμια” τοῦ Θεοῦ. Ἀληθινές ἱστορίες πίστεως*, ἔκδοσις Ἱ.Μ. Ἁγίου Γεωργίου Μαυρομματίου (Ἀλιάρτος Βοιωτίας), Ἀθήνα 2022

Μυρσίνη Βιγγοπούλου, *Στέφανα ἀπό λυγαριά. Μυθιστόρημα*, Ἀθήνα: Θύρα 2021

Ἄννα Ἰακώβου, *Ἦταν κάποτε παιδιά ο π. Επιφάνιος Θεοδωρόπουλος*, εικονογράφηση Εὐα Καραντινού, Ἀθήνα: Ἄθως 2021 (β' ἔκδ.) καί *Ἦταν κάποτε παιδιά ο Ἅγιος Νεκτάριος*, εικονογράφηση Χρυσάνθη Χαραλαμπίου-Σπύρου, Ἀθήνα: Ἄθως 2021 (β' ἔκδ.)

Νικόλαος Λεβέντης, *Θρησκευτικός Πολιτισμός και Σύγχρονη Μουσειολογία. Μια κριτική προσέγγιση*, Ἀθήνα: Οσελότος 2021.

Κώστας Γ. Παναγόπουλος, *Γέρων Ἰωσήφ Βατοπαιδινός. Ο κορυφαίος της αγάπης*, Ἀθήνα: Ἄθως 2021

Γιώργος Παπαγεωργίου, *Δύο φιλόανθρωποι γιατροί: Φιοντόρ Πέτροβιτς Χάας - Δημήτριος Χαροκόπος* (Σειρά: Πίστη και Επιστήμη, Γ'), Ναύπλιο: Επιστροφή 2021

Μηνιαίες αποδοχές κληρικῶν

Πρωτ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γεν. Αρχιερ. Ἐπιτρ. Ἱ.Μ. Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου
Ἀντιπροέδρου Ι.Σ.Κ.Ε.

Στό παρόν τεύχος, θά ἐνημερώσουμε ἐνδεικτικά τους ἀγαπητούς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς γιά τίς μηνιαίες ἀποδοχές κληρικοῦ ἀνήκοντος στή ΔΕ Μισθολογική Κατηγορία καί ἔχοντας συμπληρώσει δέκα ἐπτά ἔτη ἐνεργούς ὑπηρεσίας. Στά ἐπόμενα τεύχη καί πάλι ἐνδεικτικά θά παρουσιάζουμε μηνιαίες ἀποδοχές καί τῶν ἄλλων Μισθολογικῶν κατηγοριῶν μέ ἐνδεικτικούς χρόνους ὑπηρεσίας. Διευκρινίζουμε, καί τό σημειώνουμε αὐτό καί παρακαλῶ νά δίνεται ιδιαίτερη προσοχή ἀπό τούς ἀναγνώστες τῶν κειμένων μας, ὅτι οἱ πληροφορίες πού παρέχουμε στούς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς μας δίνονται βάσει τῶν σημερινῶν νομοθετικῶν διατάξεων. Αὐτό τό ἐπισημαίνουμε διότι ἀρκετοί κληρικοί μᾶς ρωτοῦν τί θά γίνει μέ τά μισθολογικά τούς ἐπόμενους μῆνες. Τά ἐρωτήματα αὐτά δέν μποροῦν νά ἀπαντηθοῦν ἐκ τῶν προτέρων. Ἐνδεικτικά ἀναφέρω τό κείμενο γιά τίς συντάξεις τῶν ἐχόντων δύο θέσεις στό Δημόσιο, τό ὁποῖο καί ἀσφαλῶς ἀναφερόταν στή συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Τά δεδομένα ὅμως, σύμφωνα μέ τούς νέους ἐξαγγελθέντες νόμους ἀλλάζουν,

ἀπό τόν Φεβρουάριο τοῦ 2022. Ὅταν θά ἰσχύσουν οἱ νέες νομοθετικές ρυθμίσεις, τότε ἀσφαλῶς καί θά παρέχουμε τίς νέες ρυθμίσεις. Ἐνδεικτικά, λοιπόν, μέ τά σημερινά δεδομένα ἕνας κληρικός τῶν ὡς ἄνω περιπτώσεων λαμβάνει μηνιαίες ἀποδοχές τά ἑξῆς: Μισθολογικό Κλίμακιο 6, Βασικός Μισθός 1.158,00 Εὐρώ (ἐάν ὑπηρετεῖ σέ προβληματική ἢ παραμεθόριο περιοχή λαμβάνει καί ἐπίδομα 100,00 Εὐρώ), ΕΦΚΑ-ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ 57,24 Εὐρώ, ΕΦΚΑ-ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΗ 40,89, ΕΦΚΑ-ΚΛΑΔΟΣ ΚΥΡΙΑΣ 167,69 Εὐρώ. Σύνολον 1.623,82. ΚΡΑΤΗΣΕΙΣ: 062-ΕΦΚΑ τ. Τομέας Πρόνοιας Δημοσίων 50,32 Εὐρώ, ΕΦΚΑ-ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ 32,08, ΕΦΚΑ-ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ 83,91, ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑ 6,29 Εὐρώ, ΕΙΣΦΟΡΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ 2% 25,16 Εὐρώ, ΤΠΔΥ-ΤΠΟΕΚΕ ΕΙΣΦΟΡΑ ΕΙΔΙΚΗ 1% 12,58%, ΕΙΔΙΚΗ ΕΙΣΦΟΡΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ 0,24 Εὐρώ, Φ.Μ.Υ. 47,71 Εὐρώ, ΕΦΚΑ-ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ 57,24 Εὐρώ, ΕΦΚΑ-ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ 40,89 Εὐρώ, ΕΦΚΑ-ΚΛΑΔΟΣ ΚΥΡΙΑΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ 167,69 ΣΥΝΟΛΟ 565,00 Εὐρώ.

Ἐκπομπές πού προτείνουμε:

Καθημερινά:

22.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ (Ε)

Προσεγγίσεις στους ὅρους τῆς πίστεως.

Μέ τόν Δημήτρη Μαυρόπουλο

12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Παραδοσιακή μουσική.

Μέ τόν Λάμπρο Λιάβα.

20.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.

23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.

00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ.

Ἀποσπάσματα ἀπό κείμενα Πατέρων μέ μουσικές γέφυρες.

Μέ τήν Κυριακή Αἰλιανού.

Οἱ ἐκπομπές τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 89,5 ἀναμεταδίδονται ἀπό τούς δικτυωμένους σταθμούς τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Άδειας 10

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 21 2355

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Άθηνάς 30 10551 Άθηναι
Τηλ. 211-1825298 Fax: 211-1824317
ISSN 1105-7203